

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

SEVDÂYÎ DÎVÂNÎ'NDA DİN-TASAVVUF VE CEMİYET

EMİNE YALÇIN

YÜKSEK LİSANS

**DANIŞMAN:
PROF. DR. HİKMET ATİK**

KONYA-2019

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

SEVDÂYÎ DÎVÂNÎ'NDA DİN-TASAVVUF VE CEMİYET

EMİNE YALÇIN

YÜKSEK LİSANS

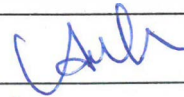
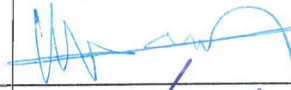
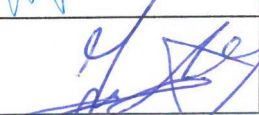
**DANIŞMAN:
PROF. DR. HİKMET ATİK**

KONYA-2019

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrenci:	Adı Soyadı	Emine YALÇIN
	Numarası	148110011013
		İslam Tarihi ve Sanatları/Türk İslam Edebiyatı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	rof. Dr. Hikmet ATİK
	Tezin Adı	SEVDA Yİ DİVANI'NDA DİN-TASAVVUF VE CEMİYET

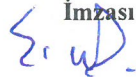
Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan SEVDA Yİ DİVANI'NDA DİN-TASAVVUF VE CEMİYET başlıklı bu çalışma 09/07/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Hikmet ATİK	
2	Prof. Dr.	Ahmet YILMAZ	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Yusuf Sami SAMANCI	

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine YALÇIN		
	Numarası	148110011013		
	Ana Bilim /BilimDalı	İslam Tarihi ve Sanatları/Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	SEVDÂYİ DİVÂNİ'NDA DİN-TASAVVUF VE CEMİYET			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Emine YALÇINİmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine YALÇIN		
	Numarası	148110011013		
		İslam Tarihi ve Sanatları/Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hikmet ATİK		
Tezin Adı	SEVDÂYÎ DÎVÂNÎ'NDA DİN-TASAVVUF VE CEMİYET			

ÖZET

Sevdâyî, 16.yy şairlerindedir. Kırkkilise (Kırklareli) kadılığı yapmış eğitimli biridir. 15.yy şairlerinden olan Ahmet Paşadan etkilenmiş ona nazireler yazmış rindane bir şairdir.

Bu tez ile Sevdâyî Dîvânı'nın din-tasavvuf ve cemiyet açısından tahlil edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda Sevdâyî'nin hem kendi dönemi içindeki yerini ve orijinalliğini hem de kendinden sonraki şairlerle ortak noktalarını ve onlar üzerindeki etkisini araştırarak çalışmalar için bir basamak oluşturulmaya gayret edilmiştir.

Sevdâyî Dîvânı'nda Din-Tasavvuf ve Cemiyet başlıklı çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Ayrıca bu ana bölümlerin içinde pek çok alt başlık da mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Sevdâyî, 16.yy, Dîvân Edebiyatı, Tahlil (Din, Tasavvuf, Cemiyet, İnsan)

Author's	Name and Surname	Emine YALÇIN		
	Student Number	148110011013		
		İslam Tarihi ve Sanatları/Türk İslam Edebiyatı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Prof. Dr. Hikmet ATİK		
Title of the Thesis/Dissertation	RELIGIOUS-SUFİSM AND SOCIETY IN SEVDÂYÎ DÎVÂNİ			

ABSTRACT

Sevdâyî, was one of the poet of 16th century. Besides being a well-educated person, he was once a muslim judge in Kırkkilise (Kırklareli).He was influenced by Ahmet Pasha,one of the 15th century poets. He was also a hedonistic poet who wrote nazires toAhmet Pasha.

This thesis aims to analyze Sevdâyî Dîvân in terms of religion, miyticism and society. At the end of the study, it was designed to be a step for supsequent studies aiming to focus on Sevdâyî's place and originality in his own period, investigating common grounds with the poets after him, and his influence on them.

Our study titled "Religion-Sufism And Society In Sevdâyî Dîvânî" consists of two main sections. There are also many sub-titles within these main sections.

Key words: Sevdâyî, 16th century, Dîvân Literature, Analysis (Religion, Sufism, Society, Human)

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xii
ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ	1
1. SEVDÂYÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	1
1.1. Hayatı	1
1.2. Eserleri	1
1.2.1. Dîvân.....	1
1.2.2. Leylâ vü Mecnûn	2
1.2.3. İhtilâc-nâme	2
2. SEVDÂYÎ'NİN ŞİİRİ VE ŞAIRLİĞİ	2
I. BÖLÜM	6
SEVDÂYÎ DİVÂNİ'NDA DİN VE TASAVVUF	6
A. DİN	6
1. İmân	6
1.1. Allah'ın İsimleri ve Sıfatları	6
1.2. Melekler	9
1.3. Kitaplar.....	10
1.3.1. Kur'an-ı Kerim (Mushaf, Sure, Ayet ve Harfler)	10
1.3.2. Ayetler ve Hadisler	12
1.4. Peygamberler.....	15
1.4.1. Hz. Âdem(a.).....	15
1.4.2. Hz. Yâkub (a.) ve Hz. Yûsuf (a.)	16
1.4.3. Hz. Dâvûd (a.).....	17
1.4.4. Hz. Süleymân (a.)	17
1.4.5. Hz. Mûsâ (a.)	19
1.4.6. Hz. İsâ (a.).....	20
1.4.7. Hz. Muhammed (sav.)	21
1.5. Kaza ve Kader	29
1.6. Ahiret ve Ahiretle İlgili Mefhumlar	31

1.6.1. Ahir Zaman (Devr-i Kamer)	32
1.6.2. Kıyamet Alametleri.....	32
1.6.3. Kıyamet.....	32
1.6.4. Kabir, Haşr, Mahşer, Yevmü'l-cezâ, Amel Defteri, Mizân.....	33
1.6.5. Cennet (Cennet İsimleri ve Cennetle İlgili Unsurlar).....	35
1.7. İnançla İlgili Diğer Mefhumlar	36
1.7.1. Hayat-Ömür ve Ecel-Ölüm	36
1.7.2. Ruh.....	38
1.7.3. Cin, Peri, Şeytan	39
2. İslam	40
2.1. Namaz	40
2.1.1. Secde, Dua, Kamet, İmam	40
2.1.2. Mescid, Mihrab, Minber	41
2.2. Oruç.....	42
2.3. Hac	43
2.3.1. Kâbe (Beytü'l-haram), Merve-Safa	43
2.3.2. Kurban	44
3. Din İle İlgili Çeşitli Mefhumlar	45
3.1. İmân, Hidayet.....	45
3.1.1. Günah-Günahkâr, Tevbe-Afv	46
3.1.2. Helal-Haram.....	46
3.2. Kâfir, Ateş-perest, Putperest, Put-Sanem.....	47
3.3. Kutsal Günler ve Geceler	48
3.3.1. Bayramlar.....	48
3.3.2. Mirac Gecesi	48
B. TASAVVUF	48
1. Vahdet-i Vücûd	49
1.1. Cemâl, Celâl, Tecelli.....	49
1.2. Terk, Tecrid/Tecerrüd, Fena-Beka.....	51
1.3. Vecd, Şevk, Sema	52
1.4. Sır (Esrâr).....	53
1.5. Zamir (Kalb), Gönül (Dil).....	54
1.6. Nefs, Feragat, Melâmet	55

1.7. Aşk ve Hak Âşığı	56
1.7.1. Aşk.....	56
1.7.2. Hak Âşığı, Ârif	59
1.7.3. Hak Âşığı İçin Kullanılan Diğer İsimler: Üftade, Rind, Ârif.....	61
2. Zahid, Vaiz, Nâsîh, Sufî.....	62
3. Bezm-i elest.....	63
4. Âlem (Dünya, Cihan).....	63
5. Şeri'at, Tarikat.....	65
6. Tarikat İle İlgili Mefhumlar	66
6.1. Mürşid, Mürşid-i Kâmil, Şeyh, Pir, Pir-i Mügan	67
6.1.1. Keramet, Himmet.....	67
6.2. Derviş, Evliyâ.....	68
6.2.1. Ya Hû.....	69
6.2.2. Şey'en Lillah.....	69
6.3. Hırka, Dergâh.....	69
II. BÖLÜM	71
CEMİYET	71
A. ŞAHISLAR	71
1. Hükümdarlar, Şehzadeler, Devlet Adamları	71
1.1. Şehzade Korkut	71
2. Şairler.....	72
2.1. Kemâleddin-i İsfahâni, Zahîr-i Faryâbî, Selmân-ı Sâvecî	72
2.2. Ahmed Paşa.....	73
3.Tarihi ve Efsanevi Kahramanlar.....	73
3.1. Belkıs ve Asaf	73
3.2. Rüstem	73
3.3. Güstehem	74
3.4. Cem	74
3.5. İskender.....	74
3.6. Hızır ve Âb-ı Hayat.....	75
4. Masal Kahramanları	75
4.1. Leylâ ve Mecnun.....	75
4.2. Ferhad ve Şirin ile Hüsrev	76

4.3. Hurşîd ü Ferah-şâd	77
5. Diğer Şahıslar	77
5.1. Şeddad, Ebû Leheb, Ebû Cehl.....	77
B. KAVİMLER, ÜLKELER VE ŞEHİRLER.....	77
1. Kavimler	77
1.1. Âd Kavmi	77
1.2. Hindu, Rûm, Arab	78
1.3. Ye'cüc	79
2. Ülkeler.....	79
2.1. Osmanlı Ülkesi, Turan, İran.....	79
2.2. Çin, Hutun, Hita	79
2.3. Hindistan, Rûm	80
3. Şehirler.....	82
3.1. Bağdat	82
3.2. Aden	82
3.3. Ken'an, Medyen, Hayber	82
C. İCTİMAİ HAYAT	83
1. Padişah ve Çevresi	83
2. Rezm.....	84
2.1. Leşker ve Kan	84
2.3. Savaş Aleti ve Eşyası	85
2.3.1. Ok, Yay, Kılıç	85
3. Av ve Avcı (Sayd, Şikâr, Sayyad)	86
4. Bezm.....	87
5. Mûsikî	88
6. Süslenme	89
6.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar	89
6.1.1. Altın ve Gümüş	89
6.1.2. Cevher/ Gevher/ Güher	90
6.1.3. La'l, Akik.....	90
6.1.4. İnci (Dürr/ Lü'lü), Sedef.....	91
6.1.5. Zümrüt, Yakut, Elmas.....	91
6.2. Güzel Kokular	92

6.3. Diğer Süs Unsurları.....	93
7. Giyim-Kuşam	93
8. Sofra ve Yiyecekler	94
9. İnşâî Unsurlar	96
9.1. Kâbe, Mescid, Meyhane (Dergâh)	96
9.2. Eyvan, Saray, Avlu	96
9.3. Kapı, Eşik.....	98
9.4. Dolap, Kuyu, Zindan.....	98
10. Tabâbet	99
11. Alış Veriş	100
12. Yazı İle İlgili Hususlar	101
13. Sihir, Efsun, Tılsım, Reml	102
14. Bazı Tipler Ve Meslek Erbabı	103
14.1. Tıfl, Dâye, Merd, Pîr, Arûs, Yetim, Mihman, Hem-Dem, Komşu, Pehlivan, Garib, A'mâ	103
14.2. Vaiz, İmam, Peyk, Micmere-Gerdân Ve Mirvaha-Cünbân	105
14.3. Sâki, Mutrıb, Pir-i Mugan, Attar, Cev-Fürûş, Müneccim, Mimar, Gavvas, Sarraf, Sayd-Sayyad, Kehhal, Cellât	105
14. 4. Sarhoş, Serkeş, Ayyar, Hokkabaz, Katil, Harami - Yol Kesen.....	107
15. Telakki ve İnanışlar	108
16. Adet ve Gelenekler	109
17. Diğer Eşya	110
D. İNSAN	112
1. Sevgili	112
1.1. Sevgili Teşbihleri	113
1.2. Sevgilide Güzellik Unsurları.....	115
1.2.1. Zülf.....	115
1.2.2. Alın	119
1.2.3. Kaş	119
1.2.4. Göz.....	120
1.2.5. Gamze	121
1.2.6. Yüz ve Yanak.....	121
1.2.7. Ben (Hâl).....	123

1.2.8. Hatt.....	124
1.2.9. Ağız, Dudak Ve Teşbihleri	126
1.2.10. Diş.....	128
1.2.11. Çene (Zenah, Zekân), Gabgab	128
1.2.12. Boy.....	129
1.2.13. Kulak, Sine, Bel.....	129
1.2.14. El, Kol, Ayak	130
2. Âşık.....	131
2.1. Âşık Teşbihleri.....	131
2.2. Âşığın Vücut Unsurları	134
2.2.1. Yüz, Yanak	134
2.2.2. Gözbebeği, Gözyaşı	134
2.2.3. Vücut, Boy	136
2.2.4. Sine, Ciğer	137
3. Rakib	137
3.1. Rakib Teşbihleri.....	138
SONUÇ	139
BİBLİYOGRAFYA	141
ÖZ GEÇMİŞ	144

KISALTMALAR

a. s.	:Aleyhisselam
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen madde
Ank.	:Ankara
bas.	:Baskı, basım
bkz.	: Bakınız
C.	:Cilt
c.c.	:Celle Celâlühü
DEÜ.	:Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
Fak.	:Fakülte
G	:Gazel
GŞÜ	:Gümüşhane Üniversitesi
haz.	:Hazırlayan
H.z.	:Hazreti
İst.	:İstanbul
K	:Kaside
MÜ.	:Marmara Üniversitesi
NEÜ.	:Necmettin Erbakan Üniversitesi
S	:Sayı
s.	:Sayfa
Sav.	:Sallallahu aleyhi ve selem
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	:Sayfaları
SÜ.	: Selçuk Üniversitesi
TDK	:Türk Dil Kurumu
TAE.	:Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Terc.	:Tercüme eden
t.y.	:Tarih yok
UÜ.	:Uludağ Üniversitesi
Ünv.	:Üniversite
vs.	:Vesaire
Yay.	:Yayımları
YLT.	:Yüksek Lisans Tezi
yy.	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

Dîvân edebiyatı, yedi yüz seneye yakın bir zaman sürmesi ve ortaya koyduğu eserleri ile kültür tarihimizin ihmal edilemeyecek bir bölümünü meydana getirir. Dîvân edebiyatı ürünleri, döneminin ilim, sanat ve estetik anlayışıyla yoğrulduğu, sosyal ve kültürel alana ait zengin malzemeler içerir. Bu sebepten bu eserlerin incelenip değerlendirilmesinin ilmi bir mecburiyet olduğunu düşünüyoruz.

Bir dîvân tahlili olan bu çalışmamızın amacı, eserden şaire ve onun ruh dünyasına, şairden de yaşadığı döneme bir kapı aralamaktır. Sevdâyî'nin yaşadığı coğrafyayı, döneminin mühim olaylarını, içinde bulunduğu toplumun yaşamını ve kültürünü, inançlarını, değerler sistemini, zevk ve eğlencelerini tanımak ve anlamak için onun dîvânını incelemeye çalıştık.

Dîvân tahlili, şairin şiir kabiliyeti, his ve hayal dünyası ile fikrî muhtevasını meydana getiren unsurların tespiti için gerekli bir çalışmadır. Biz de Yüksek Lisans tezimizi seçerken böyle bir çalışma yapmanın faydalı olacağını düşünerek tarihin tozlu raflarında kalmış Sevdâyî Dîvânı'nı gün ışığına çıkarmaya karar verdik. Bu çalışmamızda eserin tahlilini yaptığımız 16.yy Rumeli şairlerinden olan Sevdâyî hakkında, tezkirelerde fazla bilgi yoktur. Ancak dîvânının 16.yy toplumunun sosyal şartları, ahlâkî yapısı, dinî inançları ve değerleri, neşe ve kederleri, dönemin edebiyat anlayışı ve zevki hakkında pek çok fikri barındırdığını gördük.

Bu çalışmayı yaparken daha önce bu alanda yapılmış bazı tezleri örnek alıp, onlarda uygulanan metodu inceledik. Çalışmanın tasnifinde ise Cemal KURNAZ tarafından hazırlanan “Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili” ve Harun TOLASA tarafından hazırlanan “Ahmet Paşanın Şiir Dünyası” isimli eserlerden istifade ettik.

Tezimizin giriş bölümünde şairin tanınması ve anlaşılması, eserin hakkıyla değerlendirilebilmesi amacıyla “Sevdâyî'nin hayatı ve eserleri” ile “şiiri ve şairliği” hakkında iki başlıktan oluşan özet bir bilgi verdik. Çalışmamızın asıl alanını oluşturan Dîvân'ın din ve tasavvuf ile cemiyet muhtevasını ise şu aşamalarla ortaya çıkardık:

Öncelikle dinî ve tasavvufî kavramların tespiti için Sevdâyî Dîvânı'ndaki tüm kaside ve gazelleri tarayıp bu kavramları karşılayan kelimelerin kullanıldığı bütün

beyitleri tasnif edip ayırdık. Sonra sosyal hayatla ilgili unsurları ihtiva eden beyitleri seçip sınıflandırdık. Çalışmamız “Din - Tasavvuf” ve “Cemiyet” başlıklı iki ana bölüm ile bunlara ait alt bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümler çerçevesinde, şairin fikir ve hissiyatını oluşturan unsur ve mefhumları ifade eden kelimeleri ele alıp çeşitli kaynaklardan istifade ederek açıkladıktan sonra söz konusu olan kelimeleri ihtiva eden beyitleri örnek olarak verdik.

Dîvânın tahlili için kullanılan beyitler, Yaşar, Zübeyde, “*Sevdâyî Dîvânı'nın Çeviriyazı Metni ve Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarımı*”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008 adlı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinden alınmıştır. Çalışmada kullanılan beyitlerin yerleri, birincisi gazele/kasideye ikincisi beyte ait olmak üzere numara ile belirtilmiş ayrıca sayfa numaraları da gösterilmiştir.

Öğrenciliğim boyunca fedâkâr ailemin özverili tutumları, saygıdeğer hocalarımın sabır ve destekleri, beni motive edip sonuca ulaşmamda önemli etken olmuştur. En başta beni öğrenciliğe kabul ederek öğrencilik dönemimin tamamında olduğu gibi tez konusunun seçiminden başlamak üzere tezin her safhasında yardımlarını esirgemedi bana kılavuzluk yapan değerli danışman hocam Prof. Dr. Hikmet Atik'e şükranlarımı sunarım. Öğrencilik dönemimde ve çalışma sürecimde kendilerinden istifade ettiğim, birçok konuda yardımlarını gördüğüm kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ahmet Yılmaz'a ve Doç. Dr. Murat Ak'a teşekkürü vefa borcu addederim. Ayrıca çalışmama eleştirileriyle, kıymetli görüşleriyle katkı sağlayan sayın Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Sami Samancı'ya müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

EMİNE YALÇIN

KONYA-2019

GİRİŞ

1. SEVDÂYÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Tezimizin “Giriş” bölümünde, dîvânı üzerinde çalıştığımız Sevdâyî'nin “Hayatı ve Eserleri” hakkında bilgi vermeyi gerekli gördük. Bu konuyu, tezimizde esas aldığımız (Yaşar, Zübeyde, “*Sevdâyî Dîvânı'nın Çeviriyazı Metni ve Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarımı*” Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006) çalışmasından özetleyerek aktardık.

1.1. Hayatı

Edebiyatımızda Sevdâyî mahlasını üç şair kullanmıştır. Bunlardan biri 19.yy.da yaşamış Hırtızlı Âşık Sevdâyî'dir. Diğer biri 1590'da Galata'da vefat eden, Edirne Muradiyesi'nde hanendelik yapan, Sicilli-i Osmanî'de adı Edirneli Ahmet Çelebi olarak verilen Sevdâyî'dir. Üzerinde çalıştığımız divanın sahibi olan Sevdâyî'nin hayatı hakkında da kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Sehî Bey tezkiresinde Mevlânâ Sevdâyî adıyla bahsedilen şairin Kırkkilise (Kırklareli) kadısı iken vefat ettiği, mezarının da Kırkkilise'de olduğu kaydedilmiştir.

Şairin; ilim ehlinden olduğu, çeşitli medreselerde ilim tahsil ettiği, nazik tabiatlı biri olup parlak, güzel gazelleri ve rindane eşsiz beyitlerinin olduğu yine Sehî Bey tezkiresinde yer almaktadır. Şiirlerinden de iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır.

Sevdâyî Dîvânı'nda, Harimî mahlasıyla şiirler yazan, ilim ve edebiyat çevrelerini himayesiyle tanınan Şehzade Korkut'a sunulmuş üç kasidesinin bulunması şairin Şehzade'nin himayesinde olabileceğini göstermektedir. Dîvân'ında şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

1.2. Eserleri

1.2.1. Dîvân

S.Ü. S.B.E. Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezini hazırlayan Zübeyde Yaşar'ın tesbitine göresadece bir nüshası bulunan Sevdâyî Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bir mecmua içindedir. Şairin bazı şiirlerine de şiir mecmualarında rastlanmıştır. Edirne şairlerinin

tanıtıldığı Ahmet Bâdî Efendi'nin Riyâzi Belde-i Edirne adlı eserinde de şairin gazelleri bulunmaktadır.Çalışmamızda esas aldığımız “Sevdâyî Dîvânı'nın Çeviriyazı Metni ve Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarımı” adlı yayımlanmamış YLT.'ni hazırlayan Zübeyde Yaşar'ın diğer mecmualardaki şiirleride toplayarak hazırladığı Dîvân'da biri naat türünde yazılmış 4 kaside, 60 gazel, 1 murabba', Farsça 1 tahmis ve 1 muhammes bulunmaktadır.

1.2.2. Leylâ vü Mecnûn

Sevdâyî'nin eserinin tek nüshası Cambridge Üniversitesi'nde fotokopisi de Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde mevcuttur. Şu mısralarda mesnevinin 1514'te tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Her hande ola bu kıssa bünyâd
Sevdâyî fakîri ideler şâd

Tokuz yüz yigirmide bu nâme
Hatm oldu irişdi ihtimâme

1.2.3. İhtilâc-nâme

Ne zaman yazıldığı konusunda bir bilgi olmayan, on iki varaktan oluşan mesnevi tarzındaki eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar Katalogunda Hazine kitaplığında “Mevlâna Sevdâyî” adına kayıtlıdır.

2. SEVDÂYÎ'NİN ŞİİRİ VE ŞAIRLİĞİ

Sevdâyî'nin şiirleri ve şairliği hakkındaki görüşlerine genellikle gazellerinin makta'ında olmak üzere pek çok beytinde rastlanır. Şair çoğu zaman teşbihler kullanarak ve mübalağa yaparak şiirini ve şairliğini anlatır.Bu anlatış övgü amaçlıdır. Fakat şairin şiiri konusundaki düşüncelerini, yazma amacını, nasıl yazdığını, Sevdâyî'nin kendi kaleminden öğrenmek bakımından bu beyitler büyük önem taşır.

Sevdâyî “şi'r, nazm, şi'r-i hasen,şi'r-i nâz, mecmû'a, mevzun, defter, dîvân” gibi tabir, teşbih ve tamlamalarla şiiri hakkında şu düşünceleri ortaya koymaktadır:

Şaire göre şiirlerin nazmını vezinli ve süslü yazabilmek için güzelliğin mecmuasını talim etmek gerekiyor. Sevdâyî'nin şiir yazma yeteneğini kazanabilmek için güzellik mecmuasının talimini tevazu göstererek İlahi lutfu bağladığı anlaşılıyor.

Çünkü İranlı Selman, Zahiri ve Kemal'den etkilenen şair, onlar gibi güzel şiirler yazabilmek için “himmət et ben de şiirde Selman gibi olayım” diyerek Allah'tan yardım istemektedir.

Hüsünün mecmu'asın ta'lîm idüp Sevdâyîye
Nazmını eş'ârunun mevzûn [u] rengîn eyledün (G 24/6 s.77)

Çün tapun adl-i şecâatde durur şâh-ı Üveys
Himmət it bende olam şi'ir ile Selmân-şekil (K 4/32 s.53)

Şair, şiirini (gönül nazmını) her biri can kulağına bağlanacak (kulağa küpe olacak) bir inci tanesine benzetmektedir.

Nazm-ı dil-i Sevdâyîyi cân gûşeye rabt benzer
Kim her biri bir lü'lü-yi dürdâneye benzer (G 12/5 s.65)

Sevdâyî Dîvânı her ne kadar kemmiyet bakımından hacmi küçük olsa da şiirler şairinin iddia ettiği gibi rengîn ve edebi sanatlar bakımından zengindir. Duygu ve düşüncelerini ifade ederken sözü tekdüzelikten kurtarıp etkisini artırmak için “aliterasyon, cinâs, hüsn-i ta'lîl, iktibas, irsal-i mesel, tezâd vs.¹” edebi sanatlara sıkça başvurmuştur.

Şiir yazmak özellikle aruz vezni ile şiir yazmak için zengin bir kelime hazinesine sahip olmak, dilbilgisi kurallarına, dinî ve tasavvufî derinliğe, geçmişten günümüze divan edebiyatında kullanıla gelen mazmunlara ve kıssalara hâkim olmak, bunları üstün bir beceri ile yerinde kullanmak gerekir. Sevdâyî Dîvânı da tüm bu şartları taşıyan şiirlerle doludur.

Sevdâyî'ye göre iyi bir şair olmanın şartları olduğu gibi şiirin hak ettiği değeri bulabilmesi ve anlaşılabilmesi için de okuyucu ve dinleyicilerin bazı şartları taşınması gerekir. Şiiri dinleyen ve okuyan kişi de kemâl ehli ve şiirden anlayan, hak ettiği değeri veren kişilerden olmalıdır. Şair, ömrü vefa ederse şiir ehlinin kendisini zamanında anlamasını da temenni etmektedir.

Sevdâyî kemâl ehli kılur sözüne tahsîn

¹ Sevdâyî Dîvânı'ndaki edebi sanatlar hakkında ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz: Yaşar, Zübeyde, “Sevdâyî Dîvânı'nın Çeviriyazı Metni ve Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarımı” Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.

Ancağ ola ger olursa şî'r-i hasende (G 41/5 s.95)

Sevdâyîye ger ömr muâvin olur ise

Dehrinde ol anlasa gerek ehl-i hünerden (G 37/6 s.90)

Şairin, şiirin güzelliğinin kaynağı hakkındaki görüşü dikkat çeker. Ona göre şiirin güzelliği ve şairin bu konudaki mahirliğinin kaynağı vasf edilen güzeldir.

Nüşa-i müşğîn-i sünbül defter-i rengîn-i gül

Bu hat-ı mecmûa'-ı hüsnünden itmiş intihâb (K 3/3 s.44)

Derfter-i hüsnün gibi hûb dîvân olmaya

Hatt-ı reyhânun misâli hatt-ı reyhân olmaya (G 44/1 s.98)

Şairin üzerinde durduğu mevzulardan biri de şiir defteri ve dîvândır. Şairin güzel şiirler yazması ve eşsiz bir dîvân tertip etmesi sevgilinin hatt-ı nüshasını tahrir etmeye, eşsiz güzelliğinin medh edilmesine bağlıdır.

Dilberün Sevdâyî tahrîr eyle hattı nüshasın

Ger dilersen defterün mânendi dîvân olmaya (G 44/7 98)

Sevdâyî anun zülf ü hatt u hâlini medh it

Dîvânun ola tâ ki senün defter-i fitne (G 46/5 s.100)

Sevdâyî nakşın ol sanemün levh-i cânâ yaz

Kim defterüne irmeye dîvân-ı âzerî (G 54/5 s.108)

Dîvân edebiyatında nazire yazma geleneği Sevdâyî'de de görülmektedir. Çağında “şairlerin sultanı” diye anılan 15.yy. dîvân şairlerinden Ahmet Paşa'ya nazireler yazmış olması onun etkisinde kaldığını göstermektedir. Şairin şu naziresi sadece bir örnektir.

Ey hüsn harîminde yüzi Ka'be vü ma'bed

Vey halka-i Beytü'l- Harem ol zülf-i müca'ad

(G 30) Ahmet Paşa²

Ey pertev-i envâr-ı ruhın nûr-ı Muhammed

Ve'y perde-i Beyt'ül- Harem ol zülf-i Muhammed (G 5 s.58) Sevdâyî

² Ali Nihat Tarlan, **Ahmet Paşa Divanı**, İstanbul, 2005, s. 177.

Sevdâyî kendi şairlik gücünü, şiir konusundaki mahirliğini “ma’na ülkesinde sözüm şeker kamışı tarlası gibidir” mısrasıyla anlatır.Bu zarif şiirinin gonca dudaklı gül’izâr tarafından can bülbülünün iniltisiyle okunduğunu söyler.

Kafes-i gamzene ben nutk ile tûtîsîfâtum

Mısr-ı ma’nîde sözümdür şekeristân-şekil (K 4/27 s.52)

Bu şi’r-i nâzı ki ol gül’izâr-ı gonca-leb

Okurdu zâd kılup nâleyile bülbül-i cân (K 2/8 s.39)

Son olarak Sevdâyî’nin kendini kıyasladığı Kemâleddin-i İsfahâni, Zahir-i Faryabî ve Selmân-ı Sâvecî gibi meşhur şairlerin onun şiirlerine hayran kalacağını, çünkü kemâl-i nazm da cihan pehlivanı olduğunu söylediği şu beyitleri de şairliği hakkındaki düşüncesini aktarması bakımından ilave etmek gerekir.

İşite şi’rini Sevdâyî’nün Kemâl ü Zahîr

Sanurlaridi Süleymân medh okur Selmân (K 2/37 s.43)

Kemâl-i nazm ile Sevdâyî pehlevân-ı cihân

Olursa tan mı değil Ahmed ki dest-i yârundur (G 6/6 s.59)

I. BÖLÜM

SEVDÂYÎ DİVÂNİ'NDA DİN VE TASAVVUF

A. DİN

Din, Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla vaz'edilip, uyanlarını dünya ve âhirette kurtuluşa erdiren itikat ve ameller bütünü. Bu kelime herhangi bir din anlamında ise de Müslümanlar arasında daha çok İslamiyet yerine kullanılır.³ Din, iman ile İslâm'ın her ikisine verilen isimdir. İmanın yeri kalptir. İslâm'ın yeri kalıptır, cesettir. İkisi birbirini tamamlar.⁴

Toplumları “millet” kılan unsurların başında “din” gelir. Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra oluşturdukları Divan edebiyatı zengin mazmun, motif ve diğer unsurlarıyla dinin anlatılmasında mühim bir vasıta olmuştur. Mutasavvıf bir şair olmasa da Sevdâyî, her Müslüman gibi kültürel unsurların başında gelen ve hayatımızın her alanında hissedilen dinin motiflerini şiirlerinde işlemiştir.

1. İmân

Sevgili Peygamberimiz, “Bana imândan haber ver!” diyen Cibril'e ; “Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanman, bir de kadere, hayrına şerrine inanmandır”⁵ buyurdu. Dinin çeşitli iman esasları, inanç sistemi, itikadi ve ameli konuları daima divan şiirinde söz konusu edilebilir.⁶

1.1. Allah'ın İsimleri ve Sıfatları

Allah, Lafza-i celal, ism-i azam, yani Yüce Yaratıcı'nın en büyük ve en muazzam ismi. Gerek ilim ve ayn mertebesinde, gerekse fiiller ve eserler mertebesinde (hazretinde) tüm zat ve sıfatlarını ve kemal sıfatlarını kendinde toplayan, varlığı zorunlu olan zatın ismi. Tüm ilahi sıfat, isim ve fiilleri içeren Yüce Yaratıcı'nın en kapsamlı ismi. Arapça yazılışında dört harf vardır: elif, (iki) lâm, ha. Elif alınacak olursa Lillâh (Hak için), birinci lâm alınacak olursa Lehû (O'nun için),

³ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 23. Baskı, Kapı Yayınları, İst., 2013, s. 117.

⁴ İmâm-ı Âzam, *Fıkhü'l-Ekber Aliyyü'l-Kâri Şerhi*, (Terc. Yunus Vehbi Yavuz) Çağrı Yay. İst.1981, s. 220.

⁵ Bkz. Müslim, İman 1.

⁶ Pala, *a.g.e.*, s. 117.

ikinci lâm da alınacak olursa Hû (O) kalır. Kısacası Allah kelimesinde her harfin bir anlamı vardır.⁷

Allah, Zat ismidir. Ulûhiyete mahsus sıfatların hepsini kendisinde toplamış bulunan Zat-ı Vacibü'l-Vücut'a delalet eden isim olup Esmâü'l-Hüsnâ içinde ism-i a'zamdır.⁸

Sevdâyî Divanı'nda tevhid veya münacat türünde yazılmış bir manzume bulunmamaktadır. Ancak naat, diğer kasideler ve gazellerde memduhunu öven beyitlerde Allah u Teâlâ'nın çeşitli isimleri ve sıfatları yer almaktadır.

Şair, Esmâü'l-Hüsnâ'dan olan el-Hakkism-i şerifini zikrederken“iki cihan sultanı” olan Hz. Muhammed (sav.)’e “ve’d-Duha” ve “levlâk” kaftanı, Burak ve tâc ihsan ettiğini şöyle ifade eder.

Sultân-ı her dü kevn-i Muhammed ki viridi Hakk
Tâc u Burâk u hıl'at-i "levlâk" ü "ve'd-Duhâ" (K1/4 s.34)

el-Hakk (c.c.) isminin yer aldığı diğer beyitler şunlardır: (K 2/24 s.41), (K 3/1 s.44), (K 4/14 s.50)

Naat türünde yazmış olduğu murabba'nın dördüncü bendinde Sevdâyî, “Âlemlere rahmet olarak gönderilen” Sevgili Peygamberimizden merhamet dilerken Allah'ın es-Settar (c.c.) ism-i şerifini zikreder.

Sevdiğim bezm-i eleste kılduğun ikrâr için
Hürmet-i nûr-ı Muhammed Hazret-i Settâr için
Çâr yâr-ı bâ-safâ ol Haydar-ı Kerrâr için
Merhamet kıl Sevdâyî -i şeydâya cânım Mustafa (Murabba 1/ 4 s.115)

Aşağıdaki beyitte Allah u Teâlâ'nın Sevgili Peygamberimizin bedenini bir tablo gibi çok güzel yarattığını, saçının, boyunun ve kaşının da bu güzelliğin belgesi olduğunu anlatırken yaratan anlamında el-Hâlık (c.c.) ismini anar.

Tasvîr-i cândan itmiş cismün meger ki Hâlık
Kim zülf ü kadd ü kaşun oldu ana alâmet (G 3/3 s.56)

⁷ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yay., İstanbul. 1991, s. 39.

⁸ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 1.Baskı, Rehber Yay. Ank., 1997, s. 104.

Yâ Hû, Arapça “ey o” anlamında bir tâbir. Zikir sırasında dervişler, bazen “yâ hû” diye zikrederler. Buradaki hû zamiri Allah’ı ifade etmektedir.⁹ Şair, sûfilerin diliyle Allah’ı ‘Hû’ ismiyle şöyle zikreder. Sûfiler gözünün sarhoşluğu şevki ile vecde gelip, mescidi bırakarak meyhaneye yâ Hû dediler.

Sûfiler vecde varup mest-i gözün şevki ile
Kodılar mescidi meyhâneye yâ Hû didiler (G 13/3 s.66)

Divanda el-Hâlık, es-Settar, el-Hakk, Hû gibi Esmâü’l-Hüsna’dan başka, Rab, Hudâ, Tanrı, İlâh, gibi Allah’ın ulviyetini yansıtan isim ve sıfatlar da görülür.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliğine hayran olup ‘Ey Rabb’im senin yazın sihirle gül yaprağına ne yazdı da, onun kenarında fitne nergisi açıldı.’ diye Allah’a seslenir.

Berk-i güle yâ Râb ne füsûn yazdı hatun kim
Açıldı kenârında anun abher-ı fitne (G 46/4 s.100)

Şehzade Korkut için yazılmış kasidelerin tegazzül bölümünde Hudâismi şöyle yer alır. ‘Hudâ senin mizacına ne hikmet koydu da sözün, derdin acılığına ilaç tatlılığı verir.’

Tabî’atında ne hikmet kodı Hudâ ki sözün
Verür merâret-i derde halâvet-i dermân (K 2/27 s.41)

Hudâ, insanlar ve cinler emrine râm olsunlar, boyun eğsinler diye sana mührü Süleyman gibi şeref ve saygınlık mührü verdi.

İns ü cin emrine râm olmağičün virdi Hudâ
Hâtem-iizz ü şeref mühr-i Süleymân-şekil (K 4/15 s.51)

Sevgilinin güzelliği mübalağalı bir şekilde anlatılırken “Tanrı” kelimesi kullanılmıştır. Yemen’de bedevilerin ‘akik’i, katı yüreklilik yapıp sevgilinin al dudağına özendiği için Tanrı onu taş etmiştir.

La’lin lebüne öykündüğüçün saht-dil olup
Taş itdi akîki uruban Tanrı Yemende (G 41/4 s.95)

İlâhi (Allah’ın) sırların hazinesine dalmak isteyen kendi varlığından vazgeçmelidir.

⁹ Cebecioğlu, a.g.e. s. 765.; “Yâ Hû” için bkz. Uludağ, a.g.e., s. 377.

Genc-i gencine-i esrâr-ı İlâhım demesün

Kendünün mülk-i vücûdını harâb eylemeyen (G 35/4 s.88)

Ayrıca birçok beyitte de sâye-i Hudâ (K 1/12 s.35), şükr-i Hudâ (G 11/1 s.64), zıll-i Hudâ (G 15/6 s.68), lutf-ı Hudâ (G 31/4 s.84), zıll-ı Hak (K 3/9 s.45), nûr-ı Hak (K 3/10 s.45) gibi terkiplerle Allah'ın isimleri yer almaktadır.

1.2. Melekler

Melekler nurdan yaratılmış varlıklardır. Dişi ve erkek değildirler; yemezler, içmezler, uyumazlar. İlâhi emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar. Allah bunlara kudret vermiştir. Daima tesbih ve zikir içindedirler.¹⁰ Meleklerin görevleri arasında Sevgili Peygamberimize salât ve selam getirmek¹¹ de vardır. Sevdâyî divanında Peygamberimizi medh ederken meleklerin bu görevine şöyle telmihte bulunur. “ Ravzan, huri ve meleğin ziyaret bahçesi, kapın Kâ'be, Safâ ve Merve de komşularındır.”

Ravza behişt-i zâyiridür hûr ile melek

Kâ'be kapun mücâviridür Merve ve Safâ (K 1/9 s.35)

Rıdvân, cennetin kapıcısı olan büyük meleğin adıdır. Ravza-i Rıdvân tamlaması ise Cennet yerine kullanılır.¹² Şair divanda bu tamlamayı bahar gelince bağın yılanlı gül vazosu gibi bezendiğini çimenliklerin de cennet misali hûri gibi güzel goncalarla dolduğunu anlatırken kullanmıştır.

Gül-dân mârla bağı bezedi bâd-ı bahar

Gonca-hûr oldı çemen ravza-ı Rızvân-şekil (K 4/3 s.49)

Rıdvânın 'ravza-ı Rızvan' tamlaması içinde yer aldığı diğer beyitler şunlardır: (K 4/5 s.53), (K 2/ 23 s.41) ve (K 2/38 s.43)

Melek-sîmâ, melek yüzlü manasına gelmektedir. Melek-sîmâ kavramının geçtiği beyitlerde genelde melek ve perî kelimesini birlikte görmekteyiz. Perîler ve melekler çok güzeldir. İnsanlar onlara benzeyemez. Bu münasebetle sevgili de melek yüzlü bir perî şeklinde hayal edilir.¹³

¹⁰ Pala, a.g.e., s. 303.

¹¹ Bkz. Ahzab suresi 56. ayet

¹² Pala, a.g.e., s. 376.

¹³ Ali Cahit Selvi, **Türk İslam Edebiyatında Melek** (XVI.,XVII ve XVIII.yy. Divanları)

Sevdâyî murabba'nın ikinci bendinde Sevgili Peygamberimizin güzelliğini anlatırken meleklerin güzel yüzlü varlıklar olduğundan “melek-simâ” ifadesini kullanır.

Görmemiş mislün cihânda çeşm-i âdem şüphesiz
 Arz-ı ruhsâr ile gel bu dehre bir dem şüphesiz
 Haşre dek ârzû çekerdi halk-ı âlem şüphesiz
 Sen perî-peyker melek-sîmâyâ cânım Mustafâ (Murabba 1/2 s.115)

Divanda “melek, Rıdvan ve melek-simâ” ifadelerinin geçtiği bu beyitlerden başka melek ve hûri kelimeleri sevgili için kendisine benzetilen olmuştur.

1.3. Kitaplar

İslam inanç esaslarından üçüncüsü kitaplara imandır. İman edilmesi gereken kitaplar, dört büyük kitap olarak da ifade edilen Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerimdir. Divanda bu kutsal kitaplardan sadece Kur'an-ı Kerim'in Mushaf¹⁴ adı, bazı sûre isimleri, ayet kavramı ve Kur'an harfleri yer alır.

1.3.1. Kur'an-ı Kerim (Mushaf, Sure, Ayet ve Harfler)

“İslami ilimlerin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed'e vahyedildiği asrın ve günümüzün muazzam bir kültür ve tefekkür mucizesidir. Onun ilahi bir kaynaktan gelişi, İslam medeniyetinin başlangıcı ve devamı için son derece önemlidir... Kur'an-ı Kerim, ilahi ilim manasındaki Ledün ilminden en beşeri bilgilere kadar her gerçeği sinesinde toplayan ve ‘Allah indinde tek din İslam'ın’ mucize kitabıdır.¹⁵Divanda bu mucize kitap Kur'an'ın adlarından biri olan Mushaf, bir beyitte benzetme içinde yer alır. Şair, sevgilinin yüzündeki siyah ayva tüylerini mushafa yazılmış yazıya benzeterek bu yazıların al yanakta ebedi kalmasını diler.

Çün basdı yüzün mushafına kâfir-i hattın
 Kalursa nola nâr-ı izârunda muhallid (G 5/5 s.58)

Yayımlanmamış YLT.s.52.

¹⁴ “Mushaf” için bkz. İskender Pala, “Mushaf(Edebiyat)”, DİA, İst. 2006, XXXI/254

¹⁵ Abdurrahman Güzel, **Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı**, 6. Baskı, Akçağ Yay. Ank.2014, s. 61. ; Kur'an-ı Kerim'in tasavvûfî ve edebî manaları için bkz., Uludağ, **a.g.e.**, s. 218.; Pala, **a.g.e.**, ss. 278-279.; Kur'an'ın diğer anlamları için bkz. Mustafa Uzun, “**Kur'an**” (Edebiyat), DİA, İst. 2002, XXVI/414-417.; Ahmet Nedim Serinsu, **Kur'an Nedir; İnsanın Anlam Arayışı**, Şule Yay., İstanbul 1996. ss. 84-97.

Bir beyitte Yâsîn sûresinden bahsedilir. Yâsîn, Kur'an-ı Kerim'in kalbi olduğu bildirilen bir sûredir. Ölüm anında ve ölümden sonra bu sûre okunur.¹⁶ Ey aşk, eğer sevgilinin ok yarasının inleyişi ile ölürsem başımda Yâsîn oku, sözleriyle de yine Dîvânda Kur'an'a işaret edilir. Bir beyitte de sure-i Duhâ'nın ismi yer almaktadır.

Ölürsem baş ile Yâsîn okıyasın ey aşk
İrişüp na'ra-i yâre-i nigârun oh yarasından (G 36/5 s.89)

Sultân-ı her dü kevn-i Muhammed ki viridi Hakk
Tâc u Burâk u hıl'at-i "levlâk" ü "ve'd-Duhâ" (K1/4 s.34)

İki beyitte ise ayet kavramı işlenmiştir. "Âyet, Arapçada burhan, alamet, nişan eser demektir. Kur'an-ı Kerimin her bir cümlesi. Tasavvufta ise, birbirinden farklı gibi görünen şeylerin hakikat gözüyle bir ve bütün olarak görünmesidir. Çünkü bir anlamda, ayetler Allah'ın sıfatları olmakla beraber, zatının aynıdırlar."¹⁷ Sevdâyî, dudağın, ayetin yazısına yemin ettiği halde verdiği bûse sözünde durmazsa ahminden dönmüş olacağını söyler.

Turmazsa bûse ahbine la'lün olur hanîs
Kim hatunâyetüne yemîn eyleyüp durur (G 8/3 s.61)

Beyitte bûse ve ayet kelimeleriyle geleneğimizdeki 'Kur'an'ı öpme' hadisesine ve "Kur'an üzerine yemin etme"ye de telmih yapılmıştır.

Divan edebiyatında "kaş" mihraba benzetilir, göz de mihraba geçmiş imamdır. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri ise Kur'andaki fetva ayeti gibidir.

Gözüne hatunâyet-i fetvâ mı durur ki
Mihrâba geçüp eyledi sermest-i imâmet (G 4/5 s.57)

Divanda Kur'an harfleri de sevgilinin güzellik unsurlarına benzetilen olarak yer bulmuştur. Meselâ bu beyitlerden birinde sevgilinin zülfü dâl harfine, boyu elif, ağzı mim'e benzetilmiştir. Şair başka bir beyitte de Sevgili Peygamberimizin tablo gibi güzelliğini överken saçlarını cîme, boyunu elife ve kaşını nûna benzetir.

Kim kılsa nazar sana görür cân-ı musavver

¹⁶ Pala, a.g.e., s. 480.

¹⁷ Cebecioğlu, a.g.e., s. 125; "Ayet hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz-Abdurrahman Çetin, "Âyet", DİA, İst. 1991, IV/242-244.

Ey turreleri cîm kaşı nûn elif kadd (G 5/2 s.58)

Dâl-1 zülfünle elif kaddün dehânun mîme

Yazmazsa Sevdâyî ger cân suhfuna âdem değül (G 30/5 s.83)

Kur'an harflerinin işlendiği diğer beyitler (G 53/4 s.107) ve (G 30/4 s.83)

1.3.2. Ayetler ve Hadisler

Edebiyatımızda Kur'an-ı Kerim ayetleri; ya doğrudan doğruya yahut ilk veya en manalı kelimeleriyle, mealen veya telmihen edebi eserlerimizde zikredilerek, bu edebiyatın iktibas adı verilen ve sözün kıymetini kat kat artıran, kuvvetlendiren, ışıklandıran geleneklerinden 'güzide eserler' ortaya konulmuştur.¹⁸ Gerek divan şairleri gerekse tekke şairleri olsun manevi olarak beslendikleri kültürün bir parçası olan ayet ve hadislerden hep istifade edegelmişlerdir.¹⁹

- İktibas Edilen Ayet ve Hadisler

Sevdâyî Divanında ayetler genellikle kısmî iktibâs yoluyla zikredilmiştir. Şairin ayet ve hadislerden iktibasta bulunduğu beyitleri yeri geldikçe ilgili konu içerisinde işleyeceğimizden dolayı burada sadece âyet ve hadisler ile Türkçe anlamlarını yer aldığı beyitlerle birlikte vermekle yetineceğiz.

ve'd-Duhâ : "Kuşluk vaktine and olsun."²⁰

Levlâk "Yâ Muhammed sen olmasaydın sen, felekleri yaratmazdım ben" anlamına gelen ve kutsi hadis olarak rivayet edilen ibarenin ilk kısmı²¹

Sultân-ı her dü kevn-i Muhammed ki viridi Hak

Tâc u Burâk u hıl'at-i "levlâk" ü "ve'd-Duhâ" (K 1/4 s.34)

İrame zâti'l-imâd : "Sütunlarla dolu İrem'e"²²

Dârü's-selâm itdi selâmundan iltimâs

Zâtü'l-imâd kıldı cenâbuna ilticâ (K 1/7 s.35)

Lev busseti'l cibâl... : "Dağlar parça parça olduğu"²³

¹⁸ Güzel, a.g.e., s. 61.

¹⁹ Hikmet Atik, *Günahkâr Dîvânı*, Asitan Yay. Sivas 2010, s. 38.

²⁰ Duhâ, 93/1.

²¹ Uludağ, a.g.e., s.227.

²² Fecr, 89/7.

²³ Vakıa, 56/5.

Venşakkati's-semâ... : “Gök de yarılmış ve o gün o da çökmeye yüz tutmuştur.”²⁴

Şer'in esâsı olmaya hergîz halel-pezîr

“Lev busseti'l cibâl” venşakkati's-semâ” (K 1/8 s.35)

Lâ taknetû mi'r-rahmetî... : “ De ki: ‘Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁵

Câm-ı mey sûn sâkiyâ itme safâdan ictinâb

Hakdan ûş “lâ taknetû mir-rahmetî” geldi cevâb (K 3/1 s.44)

- Manevi İktibas ve Telmihle Ele Alınan Ayet ve Hadisler

Divanda bazı ayetlere de manevi iktibasve telmih yoluyla değinilmiştir.

Yâ eyyühellezîne âmenû sallû aleyhi... :“Ey iman edenler! Siz de ona (Rasulullah’a) salât edin...”²⁶

Sür kapundan şol rakîb-i kâfiri bir çâre kıl

Vir salâtı Ahmed’e şeytâmı gel âvâre kıl (G 29/1 s.82)

Ve kavmi innî ehâfû aleyküm yevme't-tenâd.“ Ey kavmim! Gerçekten sizin için o ‘bağrışıp çağrışma gününden’ korkuyorum.”²⁷

Sevdâyî’ye göre kıyamet korkusu, sevgilinin rakib ile haşr olma korkusudur.

Çün kaddi kıyâm itse rakîb ile olur haşr

Derdâ vü diriğâ ki budır hevl-i kıyâmet (G 4/3 s.57)

Maliki yevmi'd-din: “(O) Din günü (ceza günü)’nün malikidir.”²⁸

Yevmü'l cezâda lutf u kerem kıl şefâ'at it

Sevdâyî çün ki âsî [ü] mücrim durur şehâ (K 1/24 s.37)

Yetbe'ul-meyyite selâsetün: Ehlühü ve mâlühü ve amelühü. Feyerci'u isnâni ve yebkâ vâhidün. Yerci'u ehlühü ve mâlühü ve yebkâ amelühü. “Ölüyü

²⁴ Hâkka, 69/16.

²⁵ Zümer, 39/53.

²⁶ Ahzâb, 33/56.

²⁷ Mü'min, 40/32.

²⁸ Fatıha, 1/4.

kabre kadar üç şey takib eder: Çoluk çocuğu, malı ve ameli. Bunlardan ikisi döner, biri kalır. Çoluk çocuğu ve malı döner, ameli kendisiyle kalır.”²⁹

Aşkına dil böylesine iltiser durur ecel
Çün mesel durur bu kim “el-kabrü sanduku’l-amel” (G 32/1 s.85)

Ve men haffet meazinühü...: “... Kiminde tartıları hafif gelirse, işte bunlar da ayetlerimize zulm etmeleri sebebiyle kandilerine yazık edenlerdir.”³⁰

Arz ider âleme eksiklüğünü cevherimün
Vezn idüp burc-ı sitârem beni mîzân-şekil (K 4/30 s.52)

Ref’ü’l-kalem an selâsetin... ve ani’l-mecnûni hatta yefiku..: “Kalem üç kişiden kaldırıldı: ... Aklı başına gelinceye kadar mecnundan...”³¹

Çün kim ser-i divâneye Sevdâyî kalem yok
Yak odlara bu defter ü dîvânı nidersin (G 39/9 s.93)

Dûnellahi Teâlâ seb’üne elfün hicabün min nûrin ve zulmetin... “Şüphesiz Allah, nurdan ve zulmetten yetmiş bin perde/hicap arkasında kendisini gizlemiştir. Hiçbir can yoktur ki bu hicabın bir tarafından en küçük bir his ile mütehasis olsun da mahvolmasın.”³²

Gönlünün âyînesinde nûr-ı Hak lâmi’ durur
Şöyle kim bir perde olmaz ana yetmiş bin hicâb³³

...elestü birabbiküm, kâlû belâ... “... ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da ‘evet, şahit oldu ki Rabbimizsin’ demişlerdi...”³⁴

Sevdiğim bezm-i elestde kılduğun ikrâr için
Hürmet-i nûr-ı Muhammed Hazret-i Settâr için
Çâr yâr-ı bâ-safâ ol Haydar-ı Kerrâr için
Merhamet kıl Sevdâyî -i şeydâya cânım Mustafa (Murabba /4 s.115)

...velâkinnehü’llezî yemlikü nefsehü inde’l-gazab. : “... Gerçek pehlivan öfkelendiği zaman nefsine hâkim olabilen kimsedir.”³⁵

²⁹ Buhari, Rikak, 42.

³⁰ Araf, 7/9.

³¹ İbn. Mâce, Talak 15.

³² Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî, **Ramûz El-Ehadîs**, MilsanYay. Basım yeri yok. 1982, s. 284.

³³ Bkz. “perde” Cebecioğlu, **a.g.e**, ss. 577-578.

³⁴ Araf, 7/172.

Pâyâmâl-i nefis-i şehvet olma pâk ol rûh-veş

Pehlevân-ı âlem ol bas nefsinî gözsüz bigi (G 56/5 s.109)

1.4. Peygamberler

Peygamber; Farsça olup “peyam” ve “ber” kelimelerinden oluşmakta ve “haber getiren, haber veren” anlamına gelmektedir. Arapçadaki Resul ve Nebi kelimelerinin karşılığıdır. Peygamberler Allah’la insanlar arasındaki elçilerdir. Allah’ın insanlar arasından seçtiği her türlü ahlak güzelliğine sahip örnek insanlardır. Doğruluk (sıdk), günah işlememe (ismet), güvenilirlik (emanet), akıllı zeki ve uyanık olma (fetanet), aldığı vahyi hiç değiştirmeden insanlara ulaştırma (tebliğ) gibi özelliklere sahiptirler.³⁶

Sevdâyî Divanı’nda şu peygamberlerden söz edilir: Hz. Âdem (a.), Hz. Yâkub (a.) ve Hz. Yûsuf (a.), Hz. Davud (a.), Hz. Süleymân (a.), Hz. Mûsâ (a.), Hz. İsa (a.), Hz. Muhammed (sav.)

1.4.1. Hz. Âdem (a.)

Hiz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. Sevdâyî Divânî’nda Hiz. Âdem’den yasak meyveyi yemesi ve cennetten çıkarılması³⁷ itibariyle bahsedilir. Yasak meyve divân şiirinde umumiyetle buğday olarak geçer. Buğday başağı yani sümbül, şekli ve kokusu itibariyle sevgilinin saçına benzer. Hatta sevgilinin saçını kıskanır ve ona özenir.³⁸

Sevdâyî Hiz. Âdem ve Havvâ’nın cennetten çıkarılışını güzel bir sebebe dayandırır. Onlar, dânenin yani buğdayın başağını sevgilinin saçına benzettikleri için yemişlerdir.

Dâneyi cennet içinde Âdem ü Havvâ yidiler

Benzedüp sümbülüne kendümün sümbülesin (G 34/4 s.87)

³⁵ Müslim, Birr 106.

³⁶ Alim Yıldız, **Fenâyî Divanı**(Metin-Muhteva-Tahlil) Yayımlanmamış Doktora Tezi s.101.; “Peygamberlik” için bkz. İsmail L.Çakan-N.Mehmed Solmaz, **Kur’an-ı Kerim’e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi**, Ensar Neşriyat, İst., 2008, s. 25.

³⁷ Geniş bilgi için bkz. Süleyman Hayri Bolay, “**Âdem**”(Âdem’in Hatası ve Cennetten Çıkarılması), DİA, Ank. 2002, I. /361-363.

³⁸ Pala, a.g.e., s. 414.

Şair, sevgilinin siyah ben üzerine dökülen saçlarını uzaklaştırmasını anlatırken Âdem (a.)'ın daneye meylettği için cennetten reddedilmesi/çıkarılması hadisesine telmihte bulunur.

Meyl itdi meger hâl-i siyeh dâneye zülfün
Kim eyledün Âdem bigi cennetden anı redd (G 5/4 s.58)

Sevdâyî can sayfasına eğer sevgilinin boyunu elif, saçını dâl ve ağzını mîm harfleriyle yazmazsa âdem (adam) olmayacağını söylerken hem bu harflerin Osmanlıca yazılışının “Âdem” kelimesini oluşturduğunu hem insanın “Âdem /Adam” olması için sevgilinin güzelliklerinin can sayfasına nakşedilmesini söylemiş olur. Ayrıca “suhuf ve Âdem” kelimeleriyle kendisine on suhuf verilen Hz. Âdem (a.)'a da telmihte bulunulur.

Dâl-ı zülfünle elif kaddün dehânun mîme
Yazmazsa Sevdâyî ger cân suhfuna âdem değül (G 30/5 s.83)

1.4.2. Hz. Yâkub (a.) ve Hz. Yûsuf (a.)

Yâkub (a.), babası İshak (a.)'ın vefatından sonra Ken'an ilinde kalıp onun yerine geçti. Allah ona peygamberlik verdi. Kardeşlerinin Yûsuf'u kuyuya atmalarından sonra onun hasretiyle Beytü'l-ahzân (hüzünler evi) denilen kulübesinde yıllarca ağlamış ve ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Yıllar sonra oğlu Yûsuf, Bünyamin ile ona gömleğini göndermiş ve gözleri açılmıştır. Edebiyatta gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, kulbe-i ahzân'ı, gözlerinin açılışı vs. telmih konuları ile ele alınır. Âşık bu çileleri yüzünden kendini veya gönlünü Hz. Yâkub'a benzeter.³⁹

Divanda bir beyitte “kulbe-i ahzân” motifi işlenerek Hz. Yâkub'a telmih edilmiştir.

Bu selâm ile ırahdan lâübâlî âşıkın
Külbe-i ahzânını dârü's-selâm itmek gerek (G 27/2 s.80)

Yûsuf (a.) edebiyatımızda güzellik timsalidir. Güzelliğinden başka, kardeşlerinin onu kıskanmaları, oynamak bahanesiyle götürüp kuyuya atmaları hadiseleriyle şiirlere konu olmuştur. Oradan geçen bir kervanın Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarması, pazarda köle olarak satması, bu arada ihtiyar bir kadının da bir miktar

³⁹ Pala, a.g.e., s. 478.

iplikle ona talip olması da işlenen konular arasındadır. Züleyha'nın aşkı, Yûsuf'un iffeti, gömleğinin eteğinin yırtılması, Mısır kadınlarının onun güzelliğinin karşısında turuncu yerine ellerini doğraması Kur'nın tabiriyle "en güzel kıssa"nın sahnelerindedir. Yûsuf'un zindana atılması, daha sonra Mısır'a sultan olması, kardeşlerinin buğday çuvalına tas koydurması ve onların sonunda mahcup olmaları, kokusunu Hz. Yâkub'un uzaktan alması, gömleğini sürünce gözlerinin açılması gibi Yûsuf kıssasının bütün motifleri edebiyatımızda söz konusu edilir.⁴⁰

Sevdâyî divânında ise Mısır'a sultan olan Yûsuf (a.)'ın adâletine telmihte bulunulmuştur.

Şah-ı gül mülk-i çemende ne aceb olsa Azîz
Gösterür adl yüzün Yûsuf-ı Ken'ân-şekil (K 4/2 s.49)

1.4.3. Hz. Dâvûd (a.)

İsrailoğullarının peygamberi olan Hz. Dâvûd (a.) peygamberlik ile sultanlığı şahsında toplamıştı. Hz. Dâvûd, sesinin güzelliği ile meşhurdur. O Zebur'u okurken herkes susup onu dinlermiş. Hatta o derecelerde etkili olurmuş ki onu dinlerken kendinden geçip ruhunu teslim edenler bile varmış. Gür ve kalın sese Dâvûdî ses denilmesinin nedeni budur. Kendisinin şair ve musikişinas olduğu hakkında rivayetler vardır. Mizmar adlı çalgıyı çok güzel çaldığı söylenir. Edebiyatta çok zaman güzel ses ve bazen de Zebur ile birlikte anılır.⁴¹

Sevdâyî, Şehzade Korkut için yazdığı kasidesinde onun meclisini överken Dâvûd (a.)'ı hoş nağmeleriyle anmaktadır.

Mutrıbın sâzını Zühre işidüp iderdî semâ
İtdi âheng çü Dâvûd-ı hoş elhân-şekil (K 4/24 s.52)

1.4.4. Hz. Süleymân (a.)

Dâvûd (a.)'ın oğlu olan Süleymân (a.) babasının vefatından sonra onun vasiyeti üzerine Kudüs'teki yarım kalmış olan Mescid-i Aksâ'yı inşa başlandı. Yedi

⁴⁰ Cemâl Kurnaz, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli**, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1996, s. 68.

⁴¹ Pala, **a.g.e.**, s. 108. ; Hz. Dâvûd ile ilgili geniş bilgi için bkz., Ömer Faruk Harman, "**Dâvûd**", DİA, İst. 1994, IV. /21-24.

senede tamamladı. Daha sonra Kudüs'te onüç senede bir hükümet sarayı yaptırdı. Rivayete göre bu binaların yapımında cinleri çalıştırmıştır.⁴²

Şair, bir beyitte Şehzade Korkut'u teşbih ettiği Süleymân (a.)'ı insanların ve cinlerin kendisine tabi olduğu yönüyle, kudretli bir hükümdar olmasını ön plana çıkararak anlatır.

Zıll-ı Hak Sultân Korkud muktedâ-yı ins [ü] cin

K'ol durur şimdi Süleymân-satvet İskender- me'âb (K 3/9 s.45)

Sevdâyî, Şehzadeyi yüceltirken “Sen Hz. Süleyman, gibi dokuz kat gök üzerine çadır kurmak isteseydin; yedi yıldız altı yönden sanaaltın ip tutardı.” sözleriyle Süleymân (a.)'ın inşaalarında cinlerin çalıştığına telmih yapar.

Sen Süleymân üzre kurmağa bu nüh çadırı

Heft-ahter şeş cihetden tutdı zerîn-tınâb (K 3/24 s.47)

Allah tarafından Hz. Süleymân'a birçok mucizeler verilmiştir. Kuşlarla, hayvanlarla konuşur, onların dilini anlarmış. Cinlere ve rüzgâra emretme yetkisine sahipmiş. Üzerinde ‘İsm-i Azam’ yazılı bir yüzüğü varmış. Bu yüzüğün taşı kibrit-i ahmerden olup bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar bu yüzük sayesinde ona boyun eğermiş. Yüzüğünü hanımına emanet ettiği bir gün bir dev Süleyman (a.)'ın kılığına girerek gelip yüzüğü almış. Daha sonra Süleyman (a.) gelip yüzüğünü eşinden istediğinde ona inanmayıp sahtekâr diye kovmuşlar. Süleyman (a.) bir sahil kasabasına gidip orada çalışmaya başlar. Dev bir daha Süleyman (a.)'ın eline geçmesin diye yüzüğü denize atar. Hz. Süleyman bir balıkçıya hizmet edip karşılığında aldığı balığı akşam yemek için karnını yarıncı içinden kendi mührü çıkırmış. Halk arasında ki ‘mühür kimdeyse Süleyman odur’ sözü de buradan gelir.⁴³

Divanda “mühr-i Süleymân” şu şekilde işlenmiştir. “İnsanlar ve cinler emrine boyun eğsinler, itaat etsinler diye Allah ‘mühr-i Süleyman’ gibi sana izzet ve şeref mührünü vermiştir.”

İns ü cin emrine râm olmağičün virdi Hudâ

Hâtem-i izz ü şeref mühr-i Süleymân-şekil (K 4/15 s.51)

⁴² Pala, a.g.e., s. 411.; Süleyman (a.)'la ilgili edebi bilgiler için bkz. Hüseyin Akkaya, “Süleyman (Edebiyat)”, DİA, İst. 2010, XXXVIII. /60-62.

⁴³ Pala, a.g.e., s. 411; “Mühr-i Süleyman” için bkz. Cebecioğlu, a.g.e. s. 523.

Hız. Süleymân sefere çıkarken yanına aldığı kuşu Hüdhdüd'ü bir gün bulamamış. Ona çok öfkelenmişken Hüdhdüd çıkagelmiş. Sebe ülkesinde Belkıs ve kavminin güneşe taptığı haberini getirmiş. Süleyman (a.) Hüdhdüd'ü affedip Belkıs'a onunla davetiye göndermiş. Belkıs devletinin ileri gelenleriyle birlikte gelirken Süleymân (a.)'ın emriyle veziri Âsaf Belkıs'ın tahtını getirmiş.⁴⁴ Bu olay da divanda Şehzade medhedilirken şöyle işlenir.

Sen Süleymân-ı zamansın ne'aceb bendelerün
Taht-ı Belkısı tuta Asâf-ı devrân-şekil (K4/17 s.51)

“Süleymân'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı. Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, ‘Ey Karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleymân ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler’ dedi.”⁴⁵

Divan edebiyatında Süleymân peygamber anlatılan bu kıssalar çerçevesinde yoğunlaşan düşünceler içinde ele alınır. Özellikle yüzük, karınca, Hüdhdüd ve Belkıs ile birlikte çok anılır. Karınca aczin, Süleymân ise iktidar ve gücün timsâli olarak tezat içinde verilir.⁴⁶

Sevdâyî de bu anlayışa uygun olarak Süleyman ve karınca tezadıyla gönlüne tevazu tavsiye eder.

Hor bakma hâke olma ey gönül dîv-i fuzûl
Çünkü her bir mûrun altında Süleymânlar yatur (G 9/2 s.62)

Özetle söylenecek olursa divanda Süleyman peygamber, kendisiyle ilgili çeşitli telakkiler içinde mühr, taht, saltanat, insan, cin, Belkıs, Âsaf ve karınca münasebetiyle söz konusu edilmiştir.

1.4.5. Hz. Mûsâ (a.)

Yusuf (a.)'dan sonra Firavunlar İsrail oğullarını köleleştirmişlerdi. Dönemin Firavunu bir kâhinin haber vermesi üzerine İsrail oğullarından doğacak bir çocuğun tacını tahtını yıkacağı korkusu üzerine benî İsrail'den yeni doğan çocukları öldürtmeye başladı. Bu sırada doğan Mûsâ (a.)'ın öldürülmesini önlemek gayesiyle

⁴⁴ Pala, a.g.e., s. 412.

⁴⁵ Neml, 27/17,18.

⁴⁶ Pala, a.g.e., s. 412.

annesini, onu bir sandık içine koyup Nil nehrine bıraktı. Sandık Nil’de akıp giderken Firavun’un karısı Âsiye onu tuttu ve Mûsâ’yı görünce çok sevdi. Sarayda büyüttü. Musa bir gün kazayla bir Kıpti’yi öldürdü, korkup kaçarak Medyen’e gitti. Orada Şuayb (a.)’ın kızı ile evlenerek on yıl kaldı.

Hz. Mûsâ Mısır’a dönmek üzere ailesi ve iki çocuğuyla yola çıktığında Tur-ı Sina’ya yaklaştığı zaman şiddetli bir rüzgâr ve yağmurla karşılaştı. O sırada uzakta bir ateş gözüne ilişti. Ateşe yaklaşıncaya onun bir ağaç tepesinde olduğunu gördü. Korkup geri dönmek istedi. O zaman ağaçtan “Yâ Mûsâ! Ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım” diye bir nidâ geldi.⁴⁷

Şair, sevdiğine aşkını tasvir ederken bu kıssaya telmihte bulunarak Mûsâ (a.)’ı beyitte şöyle işliyor.

Şecer-i sînede âteş göresin Mûsî-vâr

Ger Kayıs isteyu gelsen bu dil-i Medyenüme (G 48/4 s.102)

Mûsâ peygamber, Firavun tarafından sihirbazlıkla suçlandı. Firavun bütün sihirbazlarını çağırıp onu küçük düşürmek istedi. Sihirbazlar ellerindeki ipleri yere bıraktı ve her bir ip, yılan olup harekete başladı. Hz. Mûsâ da asasını bıraktı. Asa büyük bir yılan olup bütün yılanları yuttu.⁴⁸ Şair kasidede memduhunu överken Hz. Mûsâ ile Firavunun sihirbazları arasında geçen bu olaya şöyle telmihte bulunmuştur. “Gözünün sihrini mucizeyle def etmek için, saçını Hz. Musâ’nın asası gibi yılan şeklinde gösterir.”

Gözünün sihrini i’câzla def’ etmek için

Gösterür zülfünü Mûsâ gibi su’bân-şekil (K4/12 s.50)

1.4.6. Hz. İsa (a.)

Hz. İsa Kur’an-ı Kerim’e göre resullerin en büyükleri olan beş “ülû’l-azm” peygamberlerden biridir. İsrail oğullarının son peygamberi olan Hz. İsa, Cebrail’in Meryem’e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir.

⁴⁷ Pala, a.g.e. s. 335.; “Hz. Mûsâ” ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, DİA, İst. 2006, XXXI. /207-213.

⁴⁸ Pala, a.g.e., s. 335.

Körlerin gözünü açmak, çamurdan kuşlar yapıp can vererek uçurmak, bebekken konuşmak, su üstünde yürümek gibi mucizeler göstermiştir.⁴⁹

Sevdâyî, naat'ında Peygamberimizi överken “lütuf nefesin ölülere hayat verir, ayağının tozu görmeyen gözlere sürmedir.” diyerek İsa (a.)’ın bu mucizelerine telmihte bulunur.

Enfâs-ı lutfi mürdelere mu'ti-yi hayat
Âyâğı tozu dîdeleri a'mâyâ tûtiyâ (K 1/16 s.36)

Edebiyatımızda sevgilin dudağı can bağışlamakta İsa'ya benzer. Divanda Sevgili Peygamberimiz için yazılmış olduğu anlaşılan bir gazelde “bin ölü gönle bir nefeste hayat verirken, dudağına ‘Meryem’in İsa’sı değil’ diyen kim olabilir.” anlamındaki beyitle İsa (a.)’ı annesi Meryem ile birlikte zikreder.

Bir nefesde bin dil-i emvâta virirken hayât
La'lüne kimdür ki diyen İsa-yi Meryem değil (G 30/3 s.83)

Bir başka beyitte İsa (a.)’ın can bağışlayan nefesi için “Dem-i İsa” tabiri kullanılır.⁵⁰

Bir nefes la'l-i nigâr olsa dilâ hem nefesün
Dem-i İsa gibi cân-bahş ola dâim nefesün (G 25/1 s.78)

Yahudilerce öldürülmeye kalkışılan Hz. İsa (a.), melekler tarafından dördüncü kat göğe kaldırıldı. Kendisine kıyamete kadar ömür verildi. Âhir zamanda Şam'a incek ve halkı İslâm'a davet edecektir.⁵¹ Bu bilgi divanda şu beyitle yer bulur.

Ölmüşlere cân virdigini la'l gören dir
İndi mi semâdan yire İsa-yı mücerred (G 5/6 s.58)

1.4.7. Hz. Muhammed (sav.)

“O (Muhammed) Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur...”-
Ahzâb 33/40-

⁴⁹ Pala, a.g.e., s. 235.; Hz. İsa ile ilgili geniş bilgi için bkz., Mustafa Uzun, “İsa (Türk Edebiyatı)”, DİA, İst. 2000, XXII. /473-475.

⁵⁰ Bkz. “Dem-i İsa” Uludağ, a.g.e., s. 102.

⁵¹ Pala, a.g.e., s. 235.

Peygamberlik halkasının sonuncusu olan Hz. Muhammed, divan, tekke ve halk şiirinde birçok şâirin ilham kaynağı olmuş; O'nun şemâili, sîreti, hilyesi, sözleri, davranışları ve hadisleri hakkında birçok söz söylenerek, onu öven na'lar yazılmıştır. Ayrıca her şairin mutlaka Hz. Peygamber'i öven bir şiir kaleme alma gayretinde olduğu da görülmektedir.⁵² Sevdâyîde bu geleneğe uymaya çalışan şairlerdendir. Şiirleri içerisinde kaside şeklinde yazılmış müstakil bir naattan⁵³ başka yine naat türünde yazılmış bir gazeli ve "Cânım Mustafâ" redifli bir murabba'ı olduğu gibi pek çok gazelleriyle kasidelerin tegazzül bölümünde de Sevgili Peygamberimizi andığı beyitler vardır.

- **Peygamberimizin İsimleri, Sıfatları, Mucizeleri, Şefaati**

• **İsimleri ve Sıfatları**

Hz. Peygamber en son peygamber olması sebebi ile bütün insanlar için gönderilmiş ve her yönüyle en ideal bir insandır. Çünkü yüce Allah, onu bizzat kendisi seçmiş ve terbiye etmiştir.⁵⁴ Hak Teâlâ Hz. Peygamber'i ezelde kendisi için seçtiğinden mutasavvıflar onu Mustafa (seçilmiş) diye anarlar.⁵⁵

Şair, Mustafa (sav.) ismini kullanarak Sevgili Peygamberimize olan sevgisini şöyle anlatır. "Şüphesiz dünyada benzerini kimse görmemiştir. Cemalini göstererek bu zamana bir anlığına olsun gel. Ey peri yüzlü, melek simalı canım Mustafa! Bütün dünya halkı ta haşre kadar seni arzular.–Gözyaşım seldir sevdiğim. Bunca yıldır ağlatırsın merhamet et lutf elinle güldür sevdiğim. Ya kavuştur kendine, ya razıyım öldür sevdiğim. Yardım et beni şikâyetlerde bırakma canım Mustafâ. "

Görmemiş mislün cihânda çeşm-i âdem şüphesiz
Arz-ı ruhsâr ile gel bu dehre bir dem şüphesiz
Haşre dek ârzû çekerdi halk-ı âlem şüphesiz
Sen perî-peyker melek-sîmâyâ cânım Mustafâ

⁵² Hikmet Atik, **Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Dinî ve Tasavvûfî Kavramlar**, Turkish Studies, Ank. 2016,s.79.

⁵³ "Naat" için bkz. Osman Kavalcı, **Dîvan Şiirindeki Na'tlarda Dinî ve tasavvufî Unsurlar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 2.

⁵⁴ Mevlüt Güngör, **Kur'anda Hz. Peygamber'e Sevgi ve Saygı**, Diyanet Dergisi - Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.) Özel Sayısı-Ank. 2003 s. 470.

⁵⁵ Uludağ, **a.g.e.**, s. 190.

Dest-i lutfunla bu eşk-i çeşm seyldür sevdiğim
 Bunca demdür ağladursın rahm eyle güldür sevdiğim
 Ya iriştir vaslına ya kâ'ilim öldür sevdiğim
 Tek meded salma beni feryâda cânım Mustafâ (Murabba 1/ 1,2 s.115)

Örnek olarak iki bendini verdiğimiz naat türünde yazılmış olan murabba'ın diğer iki bendinde de dört defa "Mustafâ" ismi geçmektedir. Murabba'ın son bendinde ise Muhammed ve Mustafâ isimleri birlikte zikredilmektedir.

Sevgili Peygamberimizin zâtının ve ahlakının medhedildiği şu beyitte de yine Muhammed ve Mustafâ isimleri birlikte anılmaktadır.

Ey zât ile mükerrerem [ü] ahlâkla kerîm
 Ve'y ism ile Muhammed ü vasf ile Mustafâ (K 1/ 2 s.34)

Nûr-ı Muhammediyye, Muhammedi nur, Hz. Muhammed (sav.)'in nuru demektir. Buna Hakikat-ı Muhammediyye de denir. Allah'ın yarattığı ilk şey Peygamber Efendimizin nurudur. Diğer bütün varlıklar, O'nun nurundan yaratılmıştır.⁵⁶ Naat türünde yazılmış olan bir gazel "Ey ruhların nûrunun ışığı olan Nûr-ı Muhammed! Ve ey Kâbe'nin örtüsü olan zülf-i Muhammed!" hitabıyla başlayarak bu bilgiye telmih eder.

Ey pertev-i envâr-ı ruhın nûr-ı Muhammed
 Ve'y perde-i Beytü'l-Harem ol zülf-i Muhammed (G 5/1 s.58)

Muhammed isminin geçtiği diğer beyitte "Cenâb-ı Hakk'ın iki cihan sultanı sevgili Peygamberimize tâc, burak, hil'at, levlâk ve ve'd-duha'nın verildiği işlenir."

Sultân-ı her dü kevn-i Muhammed ki viridi Hak
 Tâc u Burâk u hil'at-i "levlâk" ü "ve'd-Duhâ" (K 1/4 s.34)

Burada ki "levlâk" ibaresiyle Nûr-ı Muhammedî'de ifade edildiği gibi bütün yaratılmışların Peygamberimizin hatırına var edildiği anlatılmaktadır.

İlk peygamber ve ilk insan Hz. Âdem'den itibaren evlattan evlada geçen "son peygamberlik nuru" O'nda sahibini bulmuştur.⁵⁷ Allah iki cihandan önce (Onun

⁵⁶ Cebecioğlu, a.g.e.,s.563. ; "Nûr-ı Muhammed" için bkz. Mehmed Demirci, **Nûr-ı Muhammedî**, DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 1983, ss.239-258.

⁵⁷ Pala, a.g.e., s.330.; "Nûr-ı Nübüvvet" için bkz. Cebecioğlu,a.g.e, s. 563.

nurunu) tertib etti ve Hakk delili bu Zât-ı Ekber (büyük zâtle) sonuçlandırdı yani nübüvvet nûru onda karar kıldı.

Mukaddemât-ı dü-kevnî ki kıldı Hâkk tertîb

Bu zât-ı ekberi tâ müntec oldı ol bürhân (K 2/24 s.41)

Ahmed (sav.) ismi sadece bir beyitte şöyle geçiyor. “(Ey sevgili!) birçare bul şu kâfir rakibi kapından kov. Gel, Hz. Peygamber’e salât gönder de şeytanı perişan et.”

Sür kapundan şol rakîb-i kâfiri bir çâre kıl

Vir salâtı Ahmed’e şeytânı gel âvâre kıl (G 29/1 s.82)

Klasik Türk edebiyatında bir gelenek olan “Esmâ-i Nebî” lerde Hz. Muhammed’in Kur’an-ı Kerim’de, hadislerde, diğer semavî kitaplarda anılan isimleri ile dini kültürde O’na verilen adlar ve künyeleri bir araya getirilir. Bu isimlerde; Hz. Peygamber’in ezeli ve ebedi üstünlüleri, hidayeti, rahmeti, şefaati, Cenab-ı Hakk’ın huzurundaki özel yeri, her yönden seçkinliği, ümmetinin gözündeki değeri ve O’na duyulan sevgi ve hürmet dile getirilir.⁵⁸

Divânda Sevgili Peygamberimiz, “Ahmed, Muhammed ve Mustafâ” isimlerinden başka “Nebi, İki Cihan Sultanı, Dilber-i ra’nâ, Dürr-i yetim, Rûh-ı pâk, şâye-i Hudâ, Hüsrev / Şeh / Şâh / Şehâ”, hitâblarıyla da konu edilir.

Allah u Teâlâ Kur’an-ı Kerimde diğer peygamberlerden bahsederken isimlerini söylediği halde Sevgili Peygamberimize hitab ederken genellikle Resul veya Nebi ifadeleriyle hitab etmiştir. Sevdâyî divânında da Peygamberimizin bir mucizesinin anlatıldığı beyitte “Peygamber, ihsanının sofrasında hora geçsin diye ‘ay’ı, parmağıyla ekmek gibi ikiye böldü.” diyerek Nebi sıfatını kullanmıştır.

Hora geçmeğe kamer sofrâ-i ihsânunda

İki şakk eyledi engüş-i Nebî nân-şekil (K 4/26 s.52)

Aşağıdaki beyitte Sevgili Peygamberimiz “iki cihan Sultânı (Sultân-ı her dü kevn) diye vasfedilmiştir.

Sultân-ı her dü kevn-i Muhammed ki virdi Hak

⁵⁸ Emine Yeniterzi, **Edebiyatımızda Hz. Peygamber İsimleri ve Harflere Dair**, Yüzakı dergisi, S. 14, İst. 2006, s. 31.

Tâc u Burâk u hıl'at-i 'levlâk" ü "ve'd-Duhâ" (K 1/4 s.34)

Şair, Hz. Muhammed'e olan sevgisini dile getirirken "Dilber-i ra'nâ" hitabı ile seslenir. (Siyah saçlı canım Mustafa, sana gönül vereli Mecnûn gibi çöllere düştüm. Şimdi senin gibi hoş, gönül alan bir sevgiliye can ve baş vermemek mümkün müdür canım Mustafa."

Dil virelden sen saçı Leylâya cânım Mustafâ
 Düşmüşüm Mecnûn gibi sahrâya cânım Mustafâ
 Cân [ü] başı virmemek mümkün midür bu dem sana
 Sen gibi bir dilber-i ra'nâyacânım Mustafâ (Murabba 1/ 1 s.115)

Divanda naat türünde yazılan kasidenin ilk beytinde "Dürr-i yetim"⁵⁹ ifadesiyle "Hz. Muhammed" mazmunu şu şekilde işlenmiştir. "Ey, peygamberler göğünün burcunun güneşi, ey seçkinler denizinin sedefindeki eşsiz inci!"

Ey âftâb-ı burc-ı semâvât-ı enbiyâ
 Dürr-i yetim-i der sadef-i bahr-ı esfiyâ (K 1/1 s.34)

Sevgili Peygamberimiz melekler gibi günah işlemeye yarayacak güç ve aletlerden mahrum değillerdi. Fakat kötü fiil ve ahlakın hepsinden temiz ve uzak yaratılmış olmaları sebebiyle yüce ruhları, daima hayra yönelmiş ve yaratılışları gereği kötülüklerden uzak kalmış bulunuyordu.⁶⁰ Şair, "Ey Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, ey Ruh-ı pâk, senin gölgenin olmamasına şaşılmaz. Ruhun gölgesi olur mu?" sözleriyle onun yüce ruhunun tertemiz olduğunu dile getiriyor. Aynı beyitte sâye-i Hudâ sıfatıyla da vasfediyor.

Cismüne sâye olmasa tan mı ey rûh-ı pâk
 Rûhın olur mı sâyesi ey sâye-i Hudâ (K 1/12 s.35)

"Sizden biriniz beni annesinden-babasından, çoluk-çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz."⁶¹ Her mü'min Hz. Peygamber'i yürekte sevgi yeşerten her şeyden ziyade sevecektir ki, imanı kemâle ersin. İnsanoğlunun sevdiklerine sevgisini yansıtacak güzel sözler söylemesi doğaldır. Hele sevilen yüksek hasletlere sahipse, eşi benzeri bulunmayan örnek

⁵⁹ "Dürr-i yetim" için bkz. Uludağ, a.g.e., s. 112.; Cebecioglu, a.g.e. s. 230.

⁶⁰ Muhittin Akgül, **H. Peygamber'in İsmetiyle İlgili Bazı Ayetlerin Yorumu**, Diyanet Dergisi- Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.) Özel Sayısı-Ank. 2003 s. 245.

⁶¹ Bkz. Buhârî, İmân 8.; Müslim, İmân 70.

insansa, onu güzel sözlerle övmenin bir başka anlamı, özge kıymeti olur. Övme maksadı değişse bile bir değer ifade eder. Ayrıca öven dile şeref verir. Şanına şan katar. Gönlünde pırıltılar oluşturur.⁶² Sevdâyî de Peygamber aşkı ile yazdığı şiirlerinde birçok beyitte “Padişah / ey Padişah” anlamlarına gelen “Şah-Şeh, Şehâ, Hüsrevâ” gibi sıfatlarla Hz. Muhammed (sav.)’e seslenmiş ve onun sevgisi ile izzet kazandığını ifade etmiştir. Tecrid sanatı yaparak kendisinden üçüncü şahıs gibi bahsederek; “Sevdâyî mahallenin dilencisi olduğundan beri ulu kişiler ona padişah gibi saygı gösterir.” sözleriyle Peygamberimize seslenirken “hüsrevâ!” diye hitab eder.

Kûyın gedâsı olalı Sevdâyî hüsrevâ
Ulular ana izzet ider padişâ gibi (G 60/6 s.114)

Gökyüzündeki hilal bile Sevgili Peygamberimizin atının tırnağındaki nala benzediği için şeref kazanmış başı göğe ermiştir.

Na’l-i süm-i semendüne mâh oldı çün şebîh
Rıf’atde başı göğe irürse ne ta’n şehâ (K 1/13 s.35)

Divanda Peygamberimize “Şah-Şeh, Şehâ” hitablarıyla seslenilen diğer beyitler şunlardır: (K 1/6,19, 24 s.34, 36, 37), (K 2/20 s.40), (G 37/4 s.90), (G 60/4, 5 s.114)

• Mucizeleri ve Şefaati

Mucize, dini kuvvetlendirmek amacıyla ve Allah’ın emri ve izniyle peygamberler tarafından yapılarak halkı hayrette bırakan olağanüstü hallerdir. Mucize olaylarını âdet, akıl ve ilim izah edemez. Allah tarafından yalnızca peygamberlerine verilmiş bir üstünlüktür. Her peygamberin mucizesi vardır.⁶³ Kureyş müşriklerinden bazıları mehtaplı bir gecede Peygamberimizden mucize istediler. O da parmağıyla aya işaret etti ve ay iki parça oldu.⁶⁴

⁶² Mücteba Uğur, **Hız. Peygamber’e İlk Medhiyeler**, Diyanet Dergisi- Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.) Özel Sayısı-Ank. 2003 s. 529.

⁶³ Pala, **a.g.e.**, s. 327.; “**Mucize**” için bkz.Çakan- Solmaz, **a.g.e.** s. 28.; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, 5.baskı, İrfan yay. İst. 1995, s. 120.;“Peygamberlerde Mucize” için bkz. İmâm-ı Âzama**a.g.e.**, s. 191.

⁶⁴ Pala, **a.g.e.**, s. 327.; Hamidullah, **a.g.e.**, s. 102.

“Şakku'l-kamer”⁶⁵ mucizesi divanda iki beyitte geçmektedir. “İhsan sofrasında hora geçsin diye Nebi'nin parmağı 'ay'ı ekmek gibi iki parça etti.”

Hora geçmeğe kamer sofrâ-i ihsânunda
İki şakk eyledi engüş-ti Nebî nân-şekil (K 4/26 s.52)

Mucizen dalalet ehline yol gösterici olmasa da nübüvvet parmağıyla gökteki 'ay'ı ikiye ayırdı.

Şakk itdi gökde mâhı benân-ı nübüvvetün
Ehl-i dalâle mu'cizenolmasa reh-nümâ (K 1/15 s.36)

Naatın ikinci beytinde de “Burak”tan bahsedilerek mirac(K 1/4 s.34) mucizesine telmihte bulunulmuştur. Mirac, kelime manası “merdiven” ise de Peygamberimizin göğe yükselmesine ad olmuştur. Bir gece Resulullah amcasının kızı Ümmü Hanî'nin evinde iken Cebrail, yanında cennet bineği olan Burak ile geldi. Peygamberimiz önce Mescid-i Aksâ'ya götürüldü sonra semavata yükseltildi. Huzura kabul ve ilâhi bir söyleşiden sonra yatağına dönmüştür.⁶⁶

Şefaât, suçun bağışlanması için aracı olma. En yüce şefaâtçi Hz. Muhammed'dir. Kıyamet gününde ümmetinin bağışlanması için şefaatte bulunacaktır.⁶⁷ Divanda; mahşer gününde bütün nebilerin Peygamberimizin şefaâtını bekledikleri, onun şefaatine nail olacakların altında toplanacağı Livâü'l- hamd⁶⁸ sancağının çok geniş olduğu (sabah ve akşam onun püskülüdür) anlatılır. Şair, gönlünün Peygamberimizin ihsan deniziyle tanışık olduğunu, kendisini de şefaât damlalarından mahrum etmemesini istemektedir.

Dînün kılıcı pertevdür şems ile kamer
Şer'in livâsı perçemidür subh ile mesâ (K 1/5 s.34)

Rûşen budur ki âlem-i mahşerde âkıbet
Senden umar şefâ'ati mecmû-ı enbiyâ

Men itme teşneden katarât-ı şefâ'ati
Çün bahr-ı lutfuna dil ü cân oldu âşinâ

⁶⁵ Bkz. Hamidullah, **a.g.e.**, s. 126.

⁶⁶ “Mirac” hakkında geniş bilgi için bkz.Pala, **a.g.e.**, s. 322.; Çakan-Solmaz, **a.g.e.**, ss. 403-410.; Hamidullah, **a.g.e.**ss.129-147.

⁶⁷ Pala, **a.g.e.**, s. 423.; ayrıca bkz. İmâm-ı Âzam,**a.g.e.**, s. 231.; Uludağ, **a.g.e.** s. 325.

⁶⁸ Bkz.Salih Sabri Yavuz, “Livâü'l-Hamd”, DİA, 2003, C. XXVII/ 200.

Yevmü'l cezâda lutf u kerem kıl şefâ'at it
Sevdâyî çün ki âsî [ü] mücrim durur şehâ (K 1/21, 23,24s.37)

- **Peygamberimizin Ehl-i Beyti**

Ehl-i beyt, Arapça evin fertleri anlamındadır. Hz. Peygamberin neslinden ve yakınlarından olanlara denir. Bunlar, Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hz.Hasan ve Hz. Hüseyindirler.⁶⁹ Divanda, Ehl-i Beytten Hz. Ali (r.)⁷⁰Haydar-ı Kerrâr sıfatıyla murabba'nın dördüncü bendinde işlenmiştir. Bir de Haydar ismiyle şu şekilde anılır. "Ey Sevgili! Rakibin gönlünü yıkarsan buna şaşmamak lazım, çünkü Hayber kalesini de Haydar yıkmıştı.

Yıksan rakîb gönlünü cânâ aceb değil
Haydar harâb eyledi çün sûr-ı Hayberi (G 54/4 s.108)

- **Çâr-yâr**

Çâr-yâr,dört dost. Dört büyük halifeye verilen isimdir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz.Ali (r.anhüm), ashâbın ileri gelenlerindendir.⁷¹

Divanda Çâr-yâr tabiri sadece murabba'nın dördüncü bendinde geçmektedir. Çehar-ı yardan da sadece Haydar-ı Kerrâr⁷² sıfatıyla Hz. Ali (r.) ehl-i beyt maddesinde de görüldüğü gibi iki yerde (G 54/4 s.108) anılmaktadır.

Sevdiğim bezm-i elestde kılduğun ikrâr için
Hürmet-i nûr-ı Muhammed Hazret-i Settâr için
Çâr yâr-ı bâ-safâ ol Haydar-ı Kerrâr için
Merhamet kıl Sevdâyî -i şeydâya cânım Mustafâ (Murabba 1/4 s.115)

- **Sahabeler**

Sahabe arkadaş demektir. Cürcânî sahabeyi şöyle tanımlar: "Her hangi bir şey rivayet etmese de, Hz. Peygamber (sav.)'i gören ve onunla sohbet eden kişiye denir. Hatta sohbetinde bulunmayıp sırf görse bile, o kişiye sahabe adı verilir denilmiştir".

⁶⁹ Cebecioğlu, a.g.e., s. 242. ; ayrıca bkz.Pala, a.g.e., s.136.

⁷⁰ Hz. Ali ile ilgili bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, "Ali", DİA, İst. 1989, II. / 371-374.

⁷¹ Pala, a.g.e., s. 99.; "Çâr-yâr-i Güzin" için bkz.Cebecioğlu, a.g.e., s. 195.; Uludağ, a.g.e., s. 94.

⁷² "Haydar" için bkz.Pala, a.g.e., s. 199.

Bu tarif Hz. Peygamber (sav.) zamanında yaşamış, O'na arkadaşlık yapmış, iman üzere ölmüş şeklinde daha da genişletilir.⁷³

Şair, divanında sahabelerden Hz. Ali (bkz. Ehl-i beyt ve çehar-yar maddeleri) ve Ebû Eyyûbe'l-Ensârîden bahsetmektedir. Bu sahabiyi de İstanbuldaki türbesiyle konu edinmiştir. “(sevgilinin) Eşiğinde, aşkıdan ölenler tepeler oluşturmuştur. Sanki Eyyûb Ensârî'nin kapısında kurbanlar yatar.”

İşiğinde küşte-i aşkdan olmuş puştalar

San der-i Eyyûb Ensârî'de kurbânlar yatar (G 9/3 s.62)

1.5. Kaza ve Kader

İmânın esas temelinden biri de “Kader’e iman”dır. Allah u Teala Hazretlerinin, ezelden ebede kadar olacak şeylerin zaman ve mekanını, evsâfını, havâssını, elhâsıl ne şekil ve ne zamanda olacaklarsa onların hepsini ezelde –daha onlar meydana yok iken – bilip o sûretle tahdit ve takdir buyurmuş olmasına Kader denir ki, ilim sıfatına râci'dir.

Cenâb-ı Allah'ın ezelde irâde ve takdir buyurmuş olduğu şeylerin zamânı gelince her birisini ezeldeki ilim ve irâde ve takdirine uygun bir sûretle îcâd ve halk buyurması da Kazâ'dır ki, Tekvin sıfatına râci'dir. İşte Mâtürîdi'den menkul olan asıl tarif bunlardır.⁷⁴

Divanda, “kaza” kelime manasını hatırlatacak şekilde ok ile birlikte kullanılmıştır. Bu keder meydanına girip kaza oklarına göğsünü siper etmeyen yiğit olamaz.

Bu keder meydânına girüp kazâlar tîrine

Sîne tutmaya siper-veş merd-i meydân olmaya (G 44/5 s.98)

Kazâ ve kaderle ilgili inanç ve telakkileri yansıtan baht, tâli', alın yazısı gibi hususlardan da bahsetmek lâzımdır. Göklerin ve dolayısıyla yıldızların dönmesi neticesi meydana gelen çeşitli hadiselerin insan talihi üzerinde etkisi olduğuna

⁷³ Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 611.

⁷⁴ A. Hamdi Akseki, **İslâm Dini**, 18.Baskı, DİB Yay. Ank, 1968, s. 96.; bkz. İmâm-ı Âzam, **a.g.e.** s.48.; Selahaddin ed-Dimeşki el-Ekberi, **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, 1.Baskı, Kalem Yay. İst, 2006, s. 514.

inanılmaktadır. Bu sebeple daima felekten şikâyet edilir.⁷⁵ Bu inanç ve telakkilerin yansımaları Sevdâyî’de de görülmektedir. Şair, gözüne, “Ey göz onun (sevgilinin) yolunun tozuna tâlip isen ağla” derken insanın bahtının yaver gitmezse muradına eremeyeceğini söyler.

Ey dîde ağla tâlibisen gerd-i râhını

K’irmez murâda olmasa merdüm sitâre-dâr (G 11/4 s.64)

Sevgili, âşığa yüz vermediği için göz, bahtına ağlamalıdır. Buna değer zira uğruna gözden dökülen sular sevgilinin elinde gümüş olur.

Sitâremden gözüm ağlamasun mı?

Ki elinde sîm olur ol merdümünsü (G 40/2 s.94)

Sevdâyî, Şehzade Korkut için yazmış olduğu kasidesinde de talihinin yaver gitmediğinden şöyle şikâyet etmiştir; Kim senin mutlu eşiğinden uzak olursa, Zuhâl yıldızı gibi talihi çok uğursuz (kötü) olur.

Kim sa’âdetlü işigünden ırâğ olursa

Nahs-ı Ekberdür anuntâli’-i Keyvân-şekil (K 4/21 s.51)

Kim de izinin tozuna yüz sürmek için reml⁷⁶ attıysa onun talihi uğurludur, güzeldir.

Kim izin tozına yüz sürmeğe reml atdıysa

Sa’d-ı Ekberdür anun yıldızı lihyân-şekil (K 4/22 s.51)

Ne yapayım, talihim yardım etmedi; fukaralıkla halkın arasına çıplak gibi hor düştüm.

Neyleyim tâli’im olmadı müsâ’id düşdüm

Hor-ı halk arasına kakıla uryân-şekil (K 4/28 s.52)

Felek, talih ve bahtın kaderle ilgili olarak konu edildiği diğer beyitler de şunlardır. (K 2/17, 19, 39 s.40, 43), (K 4/25, 29, 30 s.52), (G 23/5 s.76), (G 29/3 s.82),(G 49/3 s.103), (G 52/4 s.106),

⁷⁵ Kurnaz, a.g.e., s. 75.

⁷⁶ “reml” için bkz. Pala, a.g.e., s. 376.

Bir beyitte ise gönlün isteği sevgilin yanağı ve tozlu ayva tüyleridir. Meğer âşığı sevgilinin mahallesine toprakla su çeker. Yani âşık kendi isteğiyle gitmez, kader onu götürür.

Hatt-ı gubâr u arızıdur ârzû-yı dil

Kûy-ı nigâra anı meger hâk [ü] mâ çeker (G 18/4 s.71)

Sevdâyî, kader konusunda İslâmî esaslar çerçevesinde düşünmektedir. Zamanın bazı telakkilerini (felek, yıldız, baht vs.) şiirlerinde estetik bir unsur olarak kullanmakla beraber, asl olanın Allah'ın yazısı (takdiri) olduğunu bilir. Ey Allah'ım senin yazın sihirle gül yaprağına ne yazdı da, onun kenarında fitne nergisi açıldı.

Berk-i güle yâ Râb ne füsûn yazdı hatun kim

Açıldı kenârında anun abher-ı fitne (G 46/4 s.100)

1.6. Ahiret ve Ahiretle İlgili Mefhumlar

“Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar.”⁷⁷ İnyet-i İlâhiyeyi tekmil için “Ba’s-ü ba’de’l-mevt”e, öldükten sonra tekrar dirilmeğe lüzum vardır. Ahirete inanmayan Allah’a ve Peygamber’e de inanmamış olur.⁷⁸

Ahiret, terim olarak; ölümden sonra insanların tekrar dirilmesiyle başlayan ve sonsuz olarak devam edecek olan zaman diye tarif edilir... İsrâfil’in sur’a üflemesiyle başlayan; kıyametin kopuşu, yeniden cesetle birlikte dirilme, mahşerde toplanma, amel defterinin verilmesi, hesap, mizan, sırat, havz, şefaathat, cennet ve cehennemle ilgili hususlardır.⁷⁹

Divanda “ahiret” kavramı, dü kevn (iki dünya) kavramıyla iki beyitte (K 1/4 s.34), (K 2/24 s.41) işlenmiştir.

⁷⁷ Bakara; 2/4.

⁷⁸ Akseki, **a.g.e.**, s. 92. ; “Ahiret” için bkz. ed-Dimeşki, **a.g.e.**, s. 188.; Ö. Nasuhi Bilmen, **Büyük İslâm İlmihali**, Kılıç Kitabevi Yay. Ank, 1995, s. 30.

⁷⁹ Güzel, **a.g.e.**, s. 155.

1.6.1. Ahir Zaman (Devr-i Kamer)

Ahir zaman, Hz. Muhammed (sav.)’den kıyamete kadar olan zamandır. Daha önce diğer seyyarelerin devrinin yaşandığı, son olarak da bin yıl sürecek olan “Devr-i Kamer”in yaşanmakta olduğuna inanılmaktadır.⁸⁰

Sevdâyî, sevdiğinin gün yüzüne gece renkli saçları perde olduğundan kara günlü gözüm kıyamete kadar ağlar derken “devr-i kamer” ifadesini kullanmıştır.

Gün yüzüne şeb-reng saçun olalı hâil

Ağlar bu kara günlü gözüm devr-i kamerden (G 37/5 s.90)

1.6.2. Kıyamet Alametleri

Dîvânda, kıyamet yaklaştığında Ye’cüc ve Me’cüc’ün⁸¹ Zülkarneyn⁸² seddini yıkıp yeryüzüne dağılacağı bir teşbihe konu olup şöyle ifade edilmiştir.

Kıl sedd-i Sikender hat-ı Ye’cücüne çek tîğ

Tâ Rûma hücûm eylemesün leşker-i fitne (G 46/2 s.100)

İsa (a.)’ın semadan yere inmesi de şöyle işlenmiştir.⁸³

Ölmüşlere cân virdigini la’l gören dir

İndi mi semâdan yire îsâ-yı mücerred (G 5/6 s.58)

1.6.3. Kıyamet

İsrafil’in Sur’a üflemesiyle dünyadaki bütün canlılar ölecek ve dünya düzeni bozulacaktır. Sonra İsrafil ikinci defa Sur’a üfleyecek ve haşr başlayacaktır. Mahşer yerinde bütün insanlar toplanıp dünyada yaptıklarından dolayı hesaba çekileceklerdir... Divan şiirinde kıyamet daha çok fitne ile yahut “kıyam, kad, kamet” kelimeleriyle anlam ilişkisi kurularak ele alınır. Terim olarak özellikle dini edebiyatta birçok münasebetle kıyametten bahsedilir.⁸⁴

⁸⁰ Kurnaz, **a.g.e.**, s. 77.; “Devr-i Kamer” için bkz. Pala, **a.g.e.**, s. 115.

⁸¹ Geniş bilgi için bkz. İlyas Çelebi, “Ye’cüc ve Me’cüc”, DİA, İst. 2013, XLIII. /373-375.

⁸² Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, “Zülkarneyn”, DİA, İst. 2013, XLIV. /564-567.

⁸³ “İsa (a.)’ın gökten inişi için” Bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bican, **Envâru’l-Âşıkîn**, Tan matbası, (basım yeri belirtilmemiş) 1970 s. 558.

⁸⁴ Pala, **a.g.e.**, s. 275. ; Ayrıca “kıyamet” için bkz. Cebecioğlu, **a.g.e.** s. 452.; Uludağ, **a.g.e.**, s. 215.

Şair, naatında Vakıa, 56/5 ve Hâkka, 69/16 ayetlerinden yaptığı iktibasla Sevgili Peygamberimizin getirdiği dinin, İslâm'ın kıyamete kadar baki olacağını söylerken kıyamet sahnesini de tasvir etmiş olur.

Şer'in esâsı olmaya hergîz hâlel-pezîr
 “Lev busseti'l cibâl”⁸⁵venşakkati's-semâ”⁸⁶ (K 1/8 s.35)

Bir beyitte “kıyamet” sevgilinin boyuyla tenasüp sanatı yapılarak kullanılır. “O servi boylu sevgilinin çimenlikte yürürken Tuba ağacının utancından kıyamet koptu diye ayağa kalkması ile bütün ölenlerin kıyametten sonra mezarlarından ayağa kalkacağı sahne canlandırılmaktadır.

Olsa revân çemende ol yâr-ı serv-kâmet
 Haclinden ide Tûbâ “kad-kâmetü'l kıyâmet” (G 3/1 s.56)

Şair, “hevl-i kıyâmet”i (kıyamet korkusunu) Mü'min suresi 32. ayetine telmih yaparak sevgilinin kıyâmet gününde rakip ile haşr olma korkusu diye yorumlar.

Çün kaddi kıyâm itse rakîb ile olur haşr
 Derdâ vü diriğâ ki budır hevl-i kıyâmet (G 4/3 s.57)

1.6.4. Kabir, Haşr, Mahşer, Yevmü'l-cezâ, Amel Defteri, Mizân

Kişinin dünya hayatının bittiği ve ahret hayatının başladığı yer olan kabirde beden kıyamete kadar kalacaktır. Kabir hayatı için “berzah” kavramı da kullanılmaktadır.⁸⁷ “Ölüyü kabre kadar üç şey takib eder: Çoluk çocuğu, malı ve ameli. Bunlardan ikisi döner, biri kalır. Çoluk çocuğu ve malı döner, ameli kendisiyle kalır.”⁸⁸

Divanda bir beyitte “Kabir yapılan işlerin sandığıdır.” Arap atasözüyle bu hadis-i Şerife telmih yapılmıştır.

Aşkına dil böylesine iltiser durur ecel
 Çün mesel durur bu kim “el-kabrü sanduku'l-amel” (G 32/1 s.85)

Divanda, “kabir” üzerinde yetişen bitkilerle de şöyle ele alınmıştır.

⁸⁵ “Dağlar parça parça olduğu..”Vakıa, 56/5.

⁸⁶ “Gök de yarılmış ve artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur.” Hâkka, 69/16.

⁸⁷ Hikmet Atik, **Nakşî Ali Akkirmânî Dîvânı**, 2. baskı, Buruciye yay., Sivas 2011, s. 53.

⁸⁸ Buhari, Rikak, 42.

Ne gamdan öldüğümü haşr olunca şerh idemez

Mezârum üzre biten sebzeler olırsa zebân (K 2/18 s.40)

Mahşer genellikle “âlemi mahşer, haşr olunca, haşre dek ve yevmü’l cezâ” gibi ifadelerle zikredilir. Şair, Sevgili Peygamberimizin cemaline müştak olduğunu anlatırken “... Bütün dünya halkı haşre kadar sana hasret ey melek-simâ canım Mustafa” bendinde “haşre dek” ifadesini kullanmaktadır.

Görmemiş mislün cihânda çeşm-i âdem şüphesiz

Arz-ı ruhsâr ile gel bu dehre bir dem şüphesiz

Haşre dek ârzû çekerdi halk-ı âlem şüphesiz

Sen perî-peyker melek-sîmâyâ cânım Mustafâ (Murabba 1/2 s.115)

Mahşer âleminde bütün enbiya Peygamberimizden şefaata ummaktadır.Şair, kendisinin günahkâr olduğunu söyleyip mahşer gününde Peygamberimizin şefaatinin niyaz etmektedir.

Rûşen budur ki âlem-i mahşerde âkıbet

Senden umar şefâ’ati mecmû’-ı enbiyâ

Yevmü’l cezâda lutf u kerem kıl şefâ’at it

Sevdâyî çün ki ‘âsî [ü] mücrim durur şehâ (K 1/21, 24 s.37)

Daha önce (1.3.2. Ayetler ve Hadisler maddesinde) değinildiği gibi “Yevmü’l cezâ” kelimesiyle Fatıha suresi 4.ayetinde (O, din gününün maliki Allah.)telmih yapılmıştır. “Din günü”nün Türkçede bir ismi de “rûz-i cezadır (ceza günüdür), yani her işin karşılığının verilip bitirileceği son gün.⁸⁹ Ceza gününde herkesin amel defteri⁹⁰ eline verilir. Ancak akli olmayanlar (bkz.1.3.2. Ayetler ve Hadisler maddesi) dinen sorumlu olmadıkları için amelleri yazılmaz. Sevdâyî sevgilinin aşkı ile aklını yitirdiğine göre sorumluluk kalkmıştır, ne gerek var divana defteri ateşlere yak gitsin.

Çün kim ser-i divâneye Sevdâyîkalem yok

Yak odlara bu defter ü dîvânı nidersin (G 39/9 s.93)

⁸⁹ Geniş bilgi için bkz. M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, Azim Dağıtım, C. I, ss. 91-102.

⁹⁰ “Amel defteri” için bkz.Pala, **a.g.e.**, s. 22. ; Bilmen, **a.g.e.**, s. 33.

Şair, talihim beni mizân⁹¹ gibi tartıp eksikliğimi göstererek âleme rezil eder sözleriyle kıyamet günü amellerin tartılması olayına işaret eder.

Arz ider âleme eksiklüğünü cevherimün

Vezn idüp burc-ı sitârem beni mîzân-şekil (K 4/30 s.52)

1.6.5. Cennet (Cennet İsimleri ve Cennetle İlgili Unsurlar)

Allah'ın emir ve yasaklarına uyan insanların öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa erecekleri yer olan cennet Sevdâyî divanında birçok yerde geçmektedir. Genel olarak cennet isminin geçtiği iki beyitte Hz. Âdem ve Havva'nın yasak daneyi yemeleri sebebiyle cennetten çıkarılmaları işlenmiştir. (G 5/4 s.58), (G 34/4 s.87).

Cennet, çiçeklerle dolu, bağ, bahçe, gülzar vs. şeklinde hayal edilir. Bu münasebetle memduhun semtine, sarayına benzetilen olur. Ey Padişah! Sarayının avlusu ahu gözlülerle dolup bağın bostanının cennet gibi olsun.

Serverâsahn-ı serâyın tolu havrâlar olup

Bâğ u bûstânun ola ravza-ı Rızvan-şekil (K 4/35 s.53)

Cennet anlamına gelen “ravza-i Rıdvan”⁹² tamlaması şu beyitlerde de yer almıştır. (K 2/23 s.41), (K 2/38 s.43), (K 4/3 s.49)

Cennet, yârin selamıyla değer kazanır. Şair, natın yedinci beytinde Sevgili Peygamberimizi “Cennet senin selamınla iltimas kazandı. Ad kavminin yüksek direkleri binaları senin büyüklüğüne sığındı.” sözleriyle överken cennetin “Dârü's-Selam” ismini kullanır.

Dârü's-selâm itdi selâmundan iltimâs

Zâtü'l-imâd kıldı cenâbuna ilticâ (K 1/7 s.35)

Hatta naz ehli âşığın kulbe-i ahzânı (gönlü) sevgilinin uzaktan gönderdiği selamla “Dârü's-Selam” yani cennet olur.

Bu selâm ile ırahdan lâübâlî âşıkın

Külbe-i ahzânını dârü's-selâm itmek gerek (G 27/2 s.80)

Âşık tasavvufî mahiyette ele alındığında sûfî ile cennet konusunda anlaşamaz.

Cennet'ül- Me'vâ gerekmez âşıkâ didârsuz

⁹¹ “Mizân” için bkz. İmâm-ı Âzam, a.g.e. ss. 232-237.

⁹² Pala, a.g.e., s. 376.

Mülket-i dünya kafesdür bülbüle gülzârsuz (G 21/1 s.74)

Ona göre dünyada cennet “vasl-ı canan”dır, “gussa-i ferda”ya düşmez.

Nakd-ı vakti koyuben gussa-i ferdâya düşer

Sûf-i dîdârın anun cennet-i Me’vâya viren (G 38/3 s.91)

Burada, tasavvuf ehlinin “ibnü’l-vakt” olma, ânı yaşama düsturu görülüyor. Gerçek âşıklar dünya ve ukbâyı, Allah’tan gayrı her şeyi terk etmişlerdir. Onlar “dîdâr”⁹³ taliptir.

Cennette her yer güzel kokar. Havası çok güzeldir. Hafif bir meltem rüzgârı esmektedir. Divanda, cennet rüzgârı Sevgili Peygamberimizin ahlakının esintisine benzetilen olmuştur. Onun lütfu, iyiliği canın gül bahçesinin baharı gibi can verendir. Ahlakının esintisi cennet rüzgârı gibi gönül açandır.

Lutfun bahârı gülşen-i cân gibi rûh-bahş

Hulkun nesîmi bâd-ı cinân gibi dil-güşâ (K 1/ 3 s.34)

Cennette huri ve melek vardır. Şair, sevgiliyi huri ve meleğe (G 26/6 s.79), (Murabba 1/2 s.115) benzetir. Huri ve melekler Sevgili Peygamberimizin cennete benzeyen ravzasının ziyaretçileridir. (K 1/9 s.35)

Yunus Emre’nin dediği gibi “cennette tûbâ dalları salınır” ama Sevdâyî’ye göre Tûbâ ağacı çimenlikte sevgiliyi servi boyuyla salınıp gezerken görse kıyamet koptu sanıp utancından ayağa kalkar.(G 3/1 s.56)

Divanda cennet bineklerinden olan “Burak”⁹⁴ ve cennet ehlinin elbisesi “hulle”⁹⁵; sevgili “burak üstünde hulle giymiş huriye” (G 47/2 s.101) benzetilerek ele alınmıştır.

1.7. İnançla İlgili Diğer Mefhumlar

1.7.1. Hayat-Ömür ve Ecel-Ölüm

Dîvânda “hayat” kelimesi iki beyitte geçmektedir. Bu beyitlerde İsa (a.)’a telmih yapılarak Sevgili Peygamberimizi lütuf nefesinin binlerce ölü gönüllere hayat verdiği söylenmektedir.

⁹³ “Cennet” için bkz. ed-Dimeşki, **a.g.e.**, s. 170.

⁹⁴ “Burak” için bkz. Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 163.

⁹⁵ “Hulle” için bkz. Cebecioğlu, **a.g.e.** s. 369.

Enfâs-ı lutfi mürdelere mu'ti-yi hayat

Ayâğı tozu dîdeleri a'mâya tûtiyâ (K 1/16 s.36)

Bir nefesde bin dil-i emvâta virirken hayât

La'lüne kimdür ki diyen Îsî-yi Meryem değül (G 30/3 s.83)

Şair birçok beyitte de çeşitli vesilelerle “ömr” kelimesini işlemiştir. Şehzade Korkut'a “Gençliğin, İrem'in gül bahçeleri gibi olsun, gülüne feleğin tozu dokunmasın” diye dua ederken “bahar-ı ömr” tamlamasını kullanır.

Bahar-ı ömrünün olsun çü gülsitân-ı İrem

İrişmesün gülüne gerd-i gerdîş-i gerdân (K 2/39 s.43)

Sevdâyî, “sevdiğinin yüzü suyu hürmetine ömrünün arttığını, onun bir bakışına gönül şehrini yağmaya verdiğini” bir beyitte şöyle dile getirir.

Gözidir gönlümüzün şehrini yağmaya viren

Ruhıdur ömrümüzün mâyesini mâya viren (G 38/1 s.91)

Sonra eseflenir Sevdâyî keşke “Obur feleğin gaddarlığı olmaydı da uzun bir ömür (ömür boyunca) saçını okşasaydım” diye sevdiğine seslenir.

Tûl-i ömr ile ser-i zülfünü ayıraydı elim

Felek-i sofrâ-nevâz itmese gaddârlığı (G 57/3 s.111)

Hayalleri çok geniş de olsa hayalperest değildir Sevdâyî bilir ki ömür fânidir. Sonunda lâle gibi ömür yaprağını da yel alır gider.

Câm nergis komaz elden çü bilür ahir-i kâr

Berk-i ömrün yel alır lâle-i ummân-şekil (K 4/4 s.49)

Emellerle oyalanıp giderken bir bakmışız yolun sonuna gelmişiz. Emeller zamanın değerini harcatıp, âh, ömrümüzün kesesini boşaltır.

Nakdini vaktini ki harca sürüp dest-i emel

Âh kim ömrümüzün kîsesini boş eyler (G 7/2 s.60)

Sevdâyî mutasavvıf şairlerde olduğu gibi ölümü kurtuluş olarak görmemektedir. Ömrün dünya hazları ve arzularıyla geçmesi önemlidir. Feleklerin dönüşü gibi hızla geçip giden ömrümüzü güzel yaşamak gerek.

Çünkü oldı ömrümüz seyr-i felek gibi serî

Devrini câm-ı meyün sâkî devâm itmek gerek (G 27/4 s.80)

Sevdâyî bir gazelinde de sevdiğine, aşkından ne hallere düştüğünü anlattıktan sonra “Sevdâyî’ye eğer ömrü yardımcı olursa, hünerlilerden zamanında onu anlaması gerek.” sözleriyle de yine “ömr” kelimesini kullanmıştır.

Sevdâyî’ye ger ömr muâvin olur ise

Dehrinde ol anlasa gerek ehl-i hünerden (G 37/6 s.90)

Divanda bir beyitte de “ecel”(G 32/1 s.85) kelimesi geçmiştir. Sevdâyî, kendisine “yar için ölmez” diyenlerin kuru iftira attıklarını söylemektedir. Sevdiğinden ayrı kalmaktansa ölmeye razıdır.

Yâr çün ölmez dimişler sîni Sevdâyî sakın

Bu cihândır niceler yiter kuru bühtânda (G 50/5 s.104)

Dest-i lutfunla bu eşk-i çeşm seyldür sevdiğim

Bunca demdür ağladursın rahm eyle güldür sevdiğim

Ya irişdir vaslına ya kâ’ilim öldür sevdiğim

Tek meded salma beni feryâda cânım Mustafâ (Murabba/3 s.115)

1.7.2. Ruh

Ruh⁹⁶ sözlüklerde, canlılığı sağlayan şey olarak geçmektedir. Divanda “ruh” şehvetin ve nefsin zıddı olarak ele alınır. Ruh iyiliğin, nefis de kötülüğün kaynağıdır. Nasihat⁹⁷ vermek için yazılmış olan bir beyitte “Nefsin ve şehvetin esiri olma, ruh gibi temiz ol! Gözünü koru nefsini yen âleme pehlivan ol!” denilmektedir.

Pâyâmâl-i nefis-i şehvet olma pâk ol rûh-veş

Pehlevân-ı âlem ol bas nefsin gözsüzbîgi (G 55/5 s.109)

Şair, Naat türünde yazmış olduğu kasidede Sevgili Peygamberimize hitab ederken “rûh-ı pâk” tamlamasını kullanır. Sen saye-i Hudâ’sın dolayısıyla gölgen olmaz. Senin ahlakının esintisi cennet rüzgârları gibi gönül açar, lütuf baharın can bağışlar. Ancak “Rûh-ı pâk”ın yüceliğini, aydınlanma ve safanın nihayetine ulaşmış olan evliyanın rûhu bile idrak edemezken Ebu Cehil Ebu Leheb kıymetini ne bilsin.

⁹⁶ “Ruh” hakkında geniş bilgi için bkz. ed-Dimeşki, **a.g.e.**, s. 825.; Cebecioğlu, **a.g.e.** ss. 598 -599.; Uludağ, **a.g.e.**, s. 294.

⁹⁷ “Nasihat” için bkz. İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat 2.baskı, İst. 2006, C. 2, s. 2305.

Lutfun bahârı gülşen-i cân gibi rûh-bahş

Hulkun nesîmi bâd-ı cinân gibi dil-güşâ

Cismüne sâye olmasa ta'n mı ey rûh-ı pâk

Rûhın olur mı sâyesi ey sâye-i Hudâ

Bû Cehl [u] Bû Leheb ne bilür kıymetün senün

Çün kibriyânı derk idemez rûh-ı evliyâ (K 1/3, 12, 20 s.34, 35, 36)

1.7.3. Cin, Peri, Şeytan

Cin, gözle görülmez, latif cisimlerden ibaret varlıklardır. Cinler ruhani varlıklar olup ateşten yaratılmışlardır. Tıpkı insanlar gibi Allah'a kulluk ile görevlendirilmişlerdir. Cinlerin de Müslüman ve kâfir olanları, iyi ve kötöleri vardır. Şeytan da cin taifesindedir. Bunların dişilerine peri denir.⁹⁸ Divanda, iki beyitte “ins ü cin” (K 3/9 s.45), (K 4/15 s.51) şeklinde kullanılmakta, Hz. Süleyman'ın bunlara hâkim olduğu belirtilmektedir.

Divan şairleri melek, peri, insan, hûri kelimeleriyle tenasüp sanatı yaparlar.⁹⁹ Peri, Farsça uçmak anlamına gelen“periden” mastarından türetilmiştir, ism-i fail olup, uçan demektir. Güzel yüzlü kişilere “peri-peyker” tabiri kullanılır.¹⁰⁰ Şair yazdığı naatta “peri-peyker” tamlamasını melek ve Mustafa isimleriyle tenasüp sanatı yaparak Sevgili Peygamberimizin güzelliğini anlatmıştır.

Görmemiş mislün cihânda çeşm-i âdem şüphesiz

Arz-ı ruhsâr ile gel bu dehre bir dem şüphesiz

Haşre dek ârzû çekerdi halk-ı âlem şüphesiz

Sen perî-peykermelek-sîmâya cânım Mustafâ (Murabba 1/2 s.115)

Bir beyitte de peri, sevgiliye benzetilen olmuştur. (G 31/4 s.84)

Şeytan, divan şiirinde rakibe benzetilir. Meleklerle bir arada bulunamayışı, dua edilince kaçışı, sevgilinin nurunu çalmaya çalışması vs. yönlerden ele alınır.¹⁰¹

⁹⁸ Pala, a.g.e., s. 92.

⁹⁹ Ali Nihat Tarlan, **Fuzûlî Dîvânı Şerhi**, 8. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2014, s. 39.

¹⁰⁰ Cebecioğlu, a.g.e. s. 577.

¹⁰¹ Pala, a.g.e. s. 431.

Şeytan Sevdâyî Divanında da rakibe benzetilir. Sevgiliden Hz. Muhammed (sav.)'e salâvat okuyarak şeytanı perişan etmesi (G 29/1 s.82) istenir.

2. İslam

Resulullah (sav.) buyurdu ki: İslâm beş şey üzerine bina olunmuştur; Allahtan başka ilâh olmadığına ve Muhammed (sav.)'in Allah'ın Resülü olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacetmek, ramazan orucunu tutmak.¹⁰²

İslâm'ın şartları dediğimiz bu beş esas direğin birincisi Allah'ın birliğini ve Muhammed (sav.)'in peygamber olduğunu itiraf etmek; dil ile söylemektir. Diğer dördü sadece itikat işi olmayıp, onlar insanın işine taalluk eden, işlenmesi lazım olan şeylerdir.¹⁰³

2.1. Namaz

Allah'ın eşsiz varlığını bilip tasdik ettikten sonra en büyük farz, namazdır. Namaz, imanın alameti, kalbin nuru, ruhun kuvveti, mü'minin miracıdır.¹⁰⁴ Divanda namaz kelimesi açıkça geçmemekle beraber ona taalluk eden secde, dua, kamet, imam, mihrab, minber, mescid kelimeleri yer almıştır.

2.1.1. Secde, Dua, Kamet, İmam

Secde¹⁰⁵ Allah'ı tazim için alını yere koymaktır. Divan şiirinde, güneş ay ve yıldızların Hz. Yusuf'a secde etmeleri, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmeleri vs. ile söz konusu edilir.¹⁰⁶ Sevdâyî divanında sadece bir beyitte geçmektedir. Dergâh kapısında alınını toprak etmeyen boşuna naz niyaz eylesin secdesinde yanılmıştır.

Secdesi sehv durur eylesün nâz [u] niyâz

Der-i meyhânede alınını türâb eylemeyen (G 35/2 s.88)

Dua, yakarış, yalvarış, niyaz, dilek dileme, halini arz etme. Tasavvufta kulun Hakk'a yakarışıdır. Halkın duası lisanla, zahitlerin ki fiille, ariflerin ki hal diliyledir.

¹⁰² Buhari-İman 8, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh tercümesi**, DİB yay., 2. baskı, Ank. 1957, C. I, s. 28.

¹⁰³ Akseki, **a.g.e.**, s. 103.

¹⁰⁴ Bilmen, **a.g.e.**, s. 103.

¹⁰⁵ “secde” için bkz. Cebecioğlu, **a.g.e.**, ss. 623 -624.; Uludağ, **a.g.e.**, s. 305.

¹⁰⁶ Pala, **a.g.e.**, s. 393.

Dua sevgiliye özlem duymaktır. Dua Hakk'ın huzuruna utanarak çıkmaktır.¹⁰⁷ Sevdâyî, kendisine dua et diyen cahil zahid hakkında 'benim adıma kötüye çıkarmak istiyor'(G 5/7 s.58) demektedir. Hâlbuki ariflerin duası hal diliyledir. Başka bir beyitte de Sevgili Peygamberimize yaptığı medh ü senâların gönle hoş geldiğini bunları yazıp başının üstünde dua gibi taşımak istediğini söylemektedir.

Sevdâyîye duâ kıl dirmiş zâhid-i nâdân

İster kim ide nâmını âlemde anun bed (G 5/7 s.58)

Destânım hoş gelür dile medh ü senâ gibi

Yazup götürürem bâşım üzre duâ gibi (G 60/1 s.114)

Kâmet,cemaatla kılınan farz namazlara başlamadan önce câmi veya sair namazgâh kabul edilen yerde "kad kâmeti's-salât" kelimelerinin ilavesiyle ve fakat yavaş eda ile müezzinlerce tekrarlanan ezan cümleleridir.¹⁰⁸

Divanda, siyak ve sibakına bakıldığında Hz. Peygamberin suret ve siretinin medhedildiği anlaşılan gazelin bir beytinde tenasüp sanatı yapılarak imam-mihrab-kâmet kelimeleri bir arada kullanılmıştır.

Sermest-i imâm çeşmünmihrâba geçdigiyçün

Pîr-i mugân getürdi nûş-ı şarâba kâmet (G 3/5 s.56)

Bir beyitte daha kaş mihraba göz de namaz için mihraba geçmiş imama benzetilir.

Gözüne hatunâyet-i fetvâ mı durur ki

Mihrâba geçüp eyledi sermest-i imâmet (G 4/5 s.57)

2.1.2. Mescid, Mihrab, Minber

Mescid, secde edilen yer, namaz kılınan yer, musalla, namazgâh, küçük cami. Tasavvufta, ilk zahitlerin ibadet etmek için çekildikleri köşelere (kûşe-i inzivaya) mescid derlerdi. Daha sonra hankah ve tekkelerde namaz kılmak için ayrılan yerlere

¹⁰⁷ Uludağ, a.g.e., s. 111.; "Dua" hakkında geniş bilgi için bkz. Cebecioğlu, a.g.e., s. 228.; ed-Dimeşki a.g.e., s. 187.

¹⁰⁸ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 11. Baskı, Aydın Kitabevi Yay.,Ank, 1993, s. 485.

de mescid denilmiştir. Mescid tekke mukabili olarak cami anlamında da kullanılır. Ermişlerin gönlü, velilerin kalbi de mesciddir.¹⁰⁹

Divanda iki beyitte geçen “mescid”, şekilde kalan sûfilerin ibadet yeridir. Sevdâyî, sûfiyi dergâha çağırır: “ey Sûfi! Mescidde kerametler görünmezse gel dergâhtan kapı açayım” der. Sûfiler, âşık gözün şevkini, nurunu görünce vecde gelip mescidden koşarak “Yâ Hû” diye dergâha dalarlar.

Keşf-i kerâmet olmasa mescidde sûfiyâ
Gel himmet eyle meygededen feth-i bâb idem (G 33/3 s.86)

Sofiler vecde varup mest-i gözün şevki ile
Kodılar mescidi meyhâneye yâ Hû didiler (G 13/3 s.66)

Mihrab, şekil yönünden sevgilinin kaşı için benzetilen olur. Âşık göz de mihraba geçen imamdır. Mihrab, divanda iki beyitte (G 3/5 s.56), (G 4/5 s.57) imamla birlikte ele alınmıştır.

Minber, hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsüdür. Divanda minber, dinin zahiriyle uğraşan ve deruna inemeyen din adamı tipi olan vaizle birlikte bahsedilir. “Vaiz minberde şarap renkli kadehi yasaklarken sarhoş olur. Çünkü şarabdan bahsederken içmiş gibi olur.”

Mest olur minberde vâ’iz men’ idüp mey-gûn lebün
Çünkü “zikrû’l ayş nisfu’layş”durur fi’l mesel (G 32/4 s.85)

2.2. Oruç

Oruç kelimesinin Arapçası, siyam ve savm’dır ki nefsi tutmak ve engellemek manasınadır.¹¹⁰ İslâm’ın şartlarından, beş temelinden biri de Ramazan-ı Şerifte oruç tutmaktır. Oruç da namaz gibi farz-ı ayndır.¹¹¹ Oruca Farsçada “ruze” denir. Oruçtan sonraki bayrama İyd-ı Fıtır veya Ramazan bayramı denir.

Divan şiirinde âşığın sevdiğinden ayrı kalması bir oruç gibi düşünülür. Sevgiliye kavuşma ise bayramdır. Bu oruç veya bayramın başlaması sevgilinin hilal

¹⁰⁹ Uludağ, a.g.e., s. 242.

¹¹⁰ Bilmen, a.g.e., s. 259.

¹¹¹ Akseki, a.g.e., s. 202.

kaşının görülmesiyle gerçekleşir.¹¹² Şair de orucu bu şekilde ele almıştır. Sevdâyî'nin de canı ve gönlü sevdiğine kavuşma bayramına ermek için yıllardır Meryem orucu¹¹³ tutmaktadır.

İRMEĞE ıyd-ı vaslına hicrünle cân u dil
Yıllar durur ki rûze-i Meryem tutup durur (G 14/4 s.67)

Bu gün İslâm'da olmayan “Meryem orucu” İsrail oğullarında susma orucu diye bilinen bir oruçtur. Meryem sûresi 26.ayetinde “Ye iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksin olursan, ‘Şüphesiz ben Rahman’a susmayı adadım. Bu gün hiçbir insan ile konuşmayacağım’ de.” buyrulmaktadır.

2.3. Hac

İslâm'ın beşinci temeli hacca gitmektir. Hac, zamanında Kâ'be-i Muazzama'yı ziyaret etmek ve Arafat'ta vakfe (durmak)'dir.¹¹⁴

Divan şiirinde âşık, sevgilisinin bulunduğu yeri Kâbe edinir ve onun mahallesinde hac ve tavaf eder. Böylece hacı olur.¹¹⁵ Sevdâyî divanında “Hac”, Kâbe, Beytü'l-Haram, Merve, Safa ve Kurban gibi ilgili kavramlarla ele alınmaktadır.

2.3.1. Kâbe (Beytü'l-haram), Merve-Safa

Kâbe, Mekke'de Harem-i Şerif içinde bulunan kutsal bina. Beytullâh, Beytü'l- Harem, Kâ'betullâh adlarıyla da bilinir.

Kâ'be vuslat makamı. Gönülün Hakk'a, kalbin sevgiliye yönelmesi. Bu makamda âşıkın sevgilisine ermesi için ihrama girmesi icap eder. Hacılar Kâbe'ye giderken, âşıklar dostlarına giderken ihram giyerler. Hacılar Kâbe'yi, Kâbe Hakk âşıklarını tavaf ve ziyaret eder. Zahirdeki Kâbe ibadet, batındaki Kâbe temaşa içindir. İki Kâbe (Beytullah) vardır. Mekke'deki bina ve gönül (kalp, dil), yani Kâbe-i Halil ve Kâbe-i Celil. Sûfilere göre gönül Kâbe'si daha önemlidir.¹¹⁶

¹¹² Pala, **a.g.e.**, s. 365.

¹¹³ “Meryem orucu” için bkz..Çakan- Solmaz, **a.g.e.** ss. 241-245.

¹¹⁴ Akseki,**a.g.e.**,s.221.

¹¹⁵ Pala, **a.g.e.**, s. 180. “Hac” hakkında geniş bilgi için bkz. Uludağ, **a.g.e.**, s. 150.; Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 305.; ed-Dimeşki, **a.g.e.**, ss. 295-296.

¹¹⁶ Uludağ, **a.g.e.** s.198.; ayrıca “Kâbe” için bkz.ed-Dimeşki, **a.g.e.** s. 296.; Çakan- Solmaz, **a.g.e.** ss. 109-110.; Pala, **a.g.e.** s. 245.

Şair, Kâbe'yi ve civarını naatta terim anlamıyla işlemiştir. Kâbe, Safa, Merve ve Ravza-i Mutahhara hacıların ziyaret etmesi gereken kutsal mekânlardır. Yine naat türünde yazmış olduğu gazelde de Sevgili Peygamberimizin saçlarını, Kâbe'nin siyah örtüsüne benzetmektedir.

Ravzan behişt-i zâyiridür hûr ile melek
Kâbe kapun mücâviridür Merve ve Safâ (K 1/9 s.35)

Ey pertev-i envâr-ı ruhın nûr-ı Muhammed
Ve'y perde-i Beytü'l-Harem ol zülf-i Muhammed (G 5/1 s.58)

Kâbe iki beyitte sevgilinin mahallesine benzetilen olmuştur. Hac yollarının mugaylan dikenleriyle dolu oluşu, birçok kişinin yollarda kalışı işlenmiştir.

Yâr ışiginde aceb mi yatsalar ağyârlar
Yollarında Ka'be'nühâr-ı mugaylânlar yatur (G 9/4 s.62)

Kâbe-i kûyını azm eyleyicek âh rakîb
Bâğlar yollarımı hâr-ı mugaylan-şekil (K 3/7 s.49)

Kâbe, bir gazele de meyhaneye benzetilerek "Beytü'l-Haram" adıyla konu olmuştur.

Çün halâl oldu şerî'atda harâm adı meye
Nâmını meyhânenün beytü'l-harâm itmek gerek (G 27/3 s.80)

2.3.2. Kurban

Kurban, ibadet niyetiyle vakt-i mahsusunda muayyen hayvanı kesmektir.¹¹⁷ Kesilen hayvana da kurban denir. Şair, tenasüp sanatı yaparak "bayram ve kurban" kelimelerini aynı beyitte kullanmıştır. Dolayısıyla kurban bayramında kesilen vacib kurbanı işlemiş olmaktadır.

Iyd-i vasla irmesün ol kimse kim görüp senün
Şol kemân ebrûlarunkarşuna kurban olmaya(G 44/6 s.98)

Tasavvufta, dış âlemdeki hayvan kurban etmek, kulun iç âlemindeki hayvani yönlerinin Allah rızası için kurban edilmesi yani öldürülmesi manasına gelir.¹¹⁸ Tasavvufta kurban, nefistir. Nefsini kurban edenler de dervîştir. İstanbul Eyüp

¹¹⁷ Akseki, a.g.e., s. 221.

¹¹⁸ Cebecioğlu, a.g.e., s. 460.

Sultan'da adak kurbanı kesmek âdeti vardır.¹¹⁹ Divanda, sevgilinin eşiği Eyyûbe'l-Ensârî'nin türbesine benzetilerek, sevgilinin eşiğinde ölen âşıklar türbe kapısında kesilen adak kurbanlarına teşbih edilmiştir.

İşiginde küşte-i âşıkdan olmuş puştalar
San der-i Eyyûb Ensârî'de kurbânlar yatar (G 9/3 s.62)

Sevdâyî, Kültürümüzdeki “alına kurban kanı sürme” âdetini de beyitlerine konu edinmiştir. Gönül, sevgilinin alnındaki misk renkli benin kurban kanı olduğunu duyunca Çin Âhûsu olup ona kurban olmuş.

Hâl-i miskîni cebînihûn-ı kurbân olduğın
İşidüp âhû-yı Çin olmuş dili kurbân ana (G 2/4 s.55)

3. Din İle İlgili Çeşitli Mefhumlar

3.1. İmân, Hidayet

İman, bir şeye tereddütsüz ve kesin olarak içten ve yürekten inanmak, haber verilen şeyi, bir hükmü tasdik etmek, onun doğru olduğunu kabul edip haber verenin doğru söylediğine inanmaktır. İmanın dini manası ise; Allah'a ve Hz. Muhammed'in Allah tarafından haber verdiği kesin olarak belli olan şeylerin doğru olduğuna tereddütsüz inanmak, bunların hak ve doğru olduğunu dil ile söylemek kalben tasdik ve ikrar eylemektir.¹²⁰

Şair, kâfir ve “iman getirmek” kelimelerini tezat içinde kullanmıştır. Sevgilinin yüzü din, dâr-ı İslâm (İslâm diyarı)'dır, kâkülleri ise siyah renginden dolayı yüzü örten küfürdür.

Dâr-ı İslâma girüp göz göre îmân getirür
Hey ne kâfir durur ol turre-i âteş-peresün (G 25/6 s.78)

Mü'min ve Müslüman, İslâm'ın iman ve itikat esaslarını gerçekten kabul ve tasdik edendir.

Hidayet, Arapça irşad, doğru yolu göstermek anlamında bir mastar. Hedefe ulaştırın yolu gösterme, ona varan yolu tutma.¹²¹ Hidayetin üç mertebesi vardır: Birincisi, hayır ve şer yolunu bilmektir. İkincisi, ilimlerde yükselme ve Salih

¹¹⁹ Pala, a.g.e., s. 279.

¹²⁰ Akseki, a.g.e., s. 53.

¹²¹ Cebecioğlu, a.g.e., s. 360.

amellerin artmasıdır. Üçüncüsü, velayet ve nübüvvet âlemine doğan nurdur.¹²² Sevdâyî de “şem-i hidayet” tamlamasıyla hidayeti nur olarak yorumlamaktadır. Ey! Yüzü, güzelliğinin doğuşunda saadet güneşi; saçının karanlığında ise hidayet mumu (olan sevgili).

Ey matla’-ı hüsninde yüzün mihr-i sa’âdet
Ve’y leyle-i zülfünde yüzün şem’-i hidâyet (G 4/1 s.57)

3.1.1. Günah-Günahkâr, Tevbe-Afv

Günah, Allah’ın emirlerine ters düşen iş, dini suçtur. Bu suçu işleyen kişiye de günahkâr denir. Divan şiirinde âşığın aşkı bir günah gibidir. O günahı işlemeye kalkan cezasını da çekmelidir. Ancak sevgilinin suç bağışlayan bir padişah oluşu ile merhametli ve şefkatli oluşunun buna izin vermeyeceği düşünülür.¹²³

Tevbe, işlenmiş bir günah için bir daha işlenmeyeceğine dair söz verilip aff dileme. İki türlü tevbe vardır. İnabe tevbesi: Kulun, Allah’ın gazabından korkarak günahı kaçınması dolayısıyla yaptığı tevbe. İsticabe tevbesi: Kulun, Allah’ın lütuf ve kereminden utanarak yaptığı tevbe.¹²⁴

Sevdâyî, mahşer gününde Peygamberimizin kendisine şefaet etmesini isterken günahkâr olduğunu itiraf eder. Başka bir beyitte de sevgiliden gözyaşları içinde günahlarını affetmesini ister. Ak akçeye benzettiği gözyaşlarının hatırına yüz karama bakma demektedir.

Yevmü’l cezâda lutf u kerem kıl şefâat it
Sevdâyî çün ki asî [ü] mücrim durur şehâ (K 1/24 s.37)
Gözlerüm yaşına bak afv-ı günâh it sanemâ
Akçesi ağ olanın bakma yüzi kâresine (G 43/6 s.97)

3.1.2. Helal-Haram

Haram, bir şeyin yapılması, kullanılması, yenilip içilmesinin İslâm dininde kesin bir delille yasaklanmış olmasıdır. Helal ise dinde caiz görülen herhangi bir şeydir.

¹²² ed-Dimeşki, a.g.e., s. 373.

¹²³ Pala, a.g.e., s. 175.

¹²⁴ Pala, a.g.e. s.453.

Yapılması ve kullanılmasından dolayı ayıplama gerekmez.¹²⁵

Divanda, helal ve haram kavramının kullanıldığı sadece bir beyit bulunmaktadır. Tezat sanatı yaparak helal ve haramı bir arada kullandığı beyitte şarabın dinimizde haram olduğunu öyleyse şarap evi olan meyhaneye haram evi yani beytü'l-haram ismi verilmeli denilmektedir.

Çün halâl oldı şerî'atda harâm adı meye

Nâmını meyhânenün beytü'l-harâm itmek gerek (G 27/3 s.80)

3.2. Kâfir, Ateş-perest, Putperest, Put-Sanem

Kâfir, Allah'ın varlığına ve birliğine inanamayan. Ancak kelime divan şiirinde Müslüman olmayanlar hakkında kullanılmıştır. Mü'minin zıddıdır.¹²⁶

Küfür ve kâfir mefhumu siyah renk, örtme, gizleme manalarıyla birlikte sevgilinin saçı, hattı, gözü, kendisi ve rakib için benzetilen olmaktadır.¹²⁷

Kâfir kelimesini Sevdâyî de "kâfir-i hat" (G 5/5 s.58), "zülf-i kâfir" (G 8/2 s.61) tamlamalarıyla sevgilinin güzellik unsurlarına sıfat olarak kullanmıştır. Divanda bir beyitte ise "kâfir" rakibin sıfatıdır.

Sür kapundan şol rakîb-i kâfiri bir çâre kıl

Vir salâtı Ahmed'e şeytânı gel âvâre kıl (G 29/1 s.82)

Bazen büt (put), bazen sanem, bazen ateşperest güzelliğinden dolayı sevgiliye benzetilen olarak anılmıştır. Bir beyitte ateşperste benzetilen sevgilinin kâkülleri de kâfirdir.

Dâr-ı İslâma girüp göz göre îmân getirür

Hey ne kâfir durur ol turre-i âteş-peresün (G25/6 s.78)

Put ve sanemin sevgiliye benzetilen olarak işlendiği diğer beyitler de şunlardır: (G 2/2 s.54), (G 43/6 s.97), (G 49/5 s.103),(G 51/4 s.105), (G 53/2 s.107), (G 54/5 s.108).

¹²⁵ Bilmen, a.g.e., s. 49.

¹²⁶ Pala, a.g.e., s. 248.

¹²⁷ Kurnaz, a.g.e., s. 90.

3.3. Kutsal Günler ve Geceler

3.3.1. Bayramlar

Divan şiirinde sevgiliden ayrı kalmak bir oruç gibi düşünülür. Sevgiliye kavuşma ise bayramdır. Oruç ve bayramın başlaması sevgilinin hilal kaşının görünmesiyle (rû'yet-i hilal) gerçekleşir. Bir beyitte sevgiliye kavuşma bayramı ve ruze-i Meryem (susma orucu), diğer beyitte yine bayram ve kurban kelimeleriyle tenasüp sanatı yaparken aynı zamanda ramazan ve kurban bayramlarına telmih yapmıştır.

İRmeğe ıyd-ı vashına hicrûnle cân u dil

Yıllar durur ki rûze-i Meryem tutup durur (G 14/4 s.67)

Iyd-i vasla irmesün ol kimse kim görüp senün

Şol kemân ebrûlarunkarşuna kurban olmaya(G 44/6 s.98)

3.3.2. Mirac Gecesi

Hz. Muhammed (sav.)'in Peygamberliğinin onuncu yılında Receb ayının yirmi yedinci günü vukû bulan Mirac gecesi, Müslümanlar tarafından büyük merasimlerle tes'id edilen bir gecedir.¹²⁸

Divanda sarahaten Mirac kelimesi geçmese de “Tâc u Burâk u hıl'at” ifadeleriyle Peygamberimizin Miraca yükseltildiği anlatılmaktadır.

Sultân-ı her dü kevn-i Muhammed ki virdi Hak

Tâc u Burâk u hıl'at-i "levlâk" ü "ve'd-Duhâ" (K 1/4 s.34)

B. TASAVVUF

Tasavvuf, gönlü yalnızca Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetine bağlamaktır.¹²⁹ Arapçada tasavvuf, yün giymek anlamında bir kelimedir. Kul ile Allah arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim. Batinî fıkıh. Tasavvufun binden fazla tarifi yapılmıştır. Her sûfi, içinde bulunduğu hale göre tasavvufu tarif etmiştir. Biz tasavvufu şöyle tanımlarız:

¹²⁸ Çakan- Solmaz, a.g.e., s. 147.

¹²⁹ “Tasavvuf” hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Köksal, “Fıkıh ve Tasavvuf İlişkisi”, Tasavvuf (İlmi ve Akademik Araştırma) Dergisi, Aralık 1999, Sayı: 2, ss. 83-104.

"Kur'an-ı Kerim'i Hz. Resûlullah (sav.) gibi yaşamaya çalışmak"¹³⁰

Sevdâyî, her ne kadar tekke şairi olmasa da birçok beyitinde tasavvufi terim ve deyimleri işlemiştir.

1. Vahdet-i Vücûd

Arapça, varlığın birliği demektir. Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruна sahip olmak, bilmek. Vahdet-i vücudu zevken elde eden sâlik, gerçek varlığın bir olduğunu, bunun da Hakk'ın varlığından ibaret bulunduğunu, Hak ve O'nun tecellilerinden başka hiç bir şeyin bulunmadığını bilir. Her şey, o Bir'in çeşitli şe'nlerinden görünüşlerinden, tecellilerinden ibarettir.¹³¹

Vahdet-i vücûd görüşünü içeren birçok eser yazılmıştır ancak ilk düzenli eser Muhyiddîn ibn-i Arabî (ö. 638/1240) tarafından yazılmıştır. Allah u Teâlâ kâinattaki bütün yaratılmışlar içinde kendi esma ve sıfatını gizlemiştir. Yani anasır O'nun zatına bir don (perde) olmuştur.¹³² Şairin vahdet-i vücûd anlayışını kavrayabilmek için vahdet-i vücûd düşüncesiyle yakından ilgili olan diğer kavramları incelemek gerekmektedir.

1.1.Cemâl, Celâl, Tecelli

Tecelli, bir şeyin açıkça belirmesidir. Allah'ın Tur dağında Mûsa peygambere tecellisi gibi. Tasavvufta bütün varlıkların değişik ölçülerde tecelli ettiği düşünülür. Sufi vahdet-i vücûda erebilmek için önce tevhid-i ef'al sonra tevhid-i sıfat ve en son olarak da tevhid-i zat tecellilerine uğrar. İlk durakta her işi yapanın Allah olduğunu, ikincide bütün sıfatların Allah sıfatı olduğu, sonunda da her şeyin Allah'ın zuhurundan ibaret olduğunu anlar.¹³³ Şair, "Hakk'ın nurunun gönül aynasında tecelli ettiğini yetmiş bin perde¹³⁴ bile olsa onu örtemeyeceğini" söylemektedir. Diğer bir beyitte de "Parlak ay, iyilik güzellik yüzüyle tecelli (arz-ı cemâl-i hüsn) ettiğinde gönlün nur ile dolacağını ifade etmektedir.

¹³⁰ Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 689. ; "tasavvuf" hakkında geniş bilgi için bkz. Ed-Dîmeşki, **a.g.e.**, ss. 1008-1020.

¹³¹ Cebecioğlu, **a.g.e.**, ss. 700-701.

¹³² Atik, **a.g.e.**, 2010, s. 52.

¹³³ Pala, **a.g.e.**, s. 445.; "Tecelli" için bkz. Cebecioğlu, **a.g.e.s.** 700-701. ; ed-Dîmeşki, **a.g.e.**, ss. 1022- 1030.

¹³⁴ "Perde" hakkında geniş bilgi için bkz. Cebecioğlu, **a.g.e.** ss. 577-578.

Gönlünün âyînesinde nûr-ı Hak lâmi' durur

Şöyle kim bir perdeolmaz ana yetmiş binhicâb (K 3/10 s.45)

Didüm bu nûrın durur dil didi ki âgâh ol

Ki arz-ı hüsn-i cemâl itdi bir meh-i tâbân (K 2/6 s.38)

Hakk, her an her yerde ve her şeyde çeşitli mertebelerde tecelli etmekte, yani kendini göstermektedir. Ama bunu her göz göremez.¹³⁵ Divanda, “Basiret ehline ilkbakışta canın resmi, kalbin aynasından güneş gibi göründü.” sözleriyle, Allah’ın gönüldeki tecellisinin öngörü sahiplerince görüldüğü işlenmiştir.

Görüldü gün gibi âyîne-i zamîründen

Basîret ehline bâdi-yi nazarda sûret-i cân (K 2/31 s.42)

Nasıl ki kör aynayı kullanamazsa basiretsiz (imansız) insanda hakikat mesajlarını aynada görüp hayatına geçiremez.¹³⁶ Şair, güneşin doğuşunda Hakk’ın cemalinin güneşi olduğu halde kötü düşünceli kimselerin bunu göremediğini anlatır.

Matla’-ı mihrde Hurşîd-i cemâlün var iken

Nice bedr-ay durur gönlünü bed-râya viren (G 38/5 s.91)

Kâinatta her mevcut, Hakk’ın sıfatlarından birinin mazharı yani zuhur ettiği yerdir. Hakk’ın sıfatları namütenahidir. Ancak umumi vasfı itibariyle ikiye ayrılır. Cemâl ve Celâl. Cemâl Hakk’ın lütuf ve keremi, “lütfeden azamet”; Celâl ise kahr ve gazabıdır, “kahreden azamet”. Cemâl sıfatlarında Allah’tan sonsuz lütuf ve kerem istenir. Bu tecellide ümit ve rica vardır. Celâl tecellisinde de havf, korku vardır.¹³⁷

Sevdâyî, bu konuyla ilgili şöyle söyler; “yaz, senin ahlakının, olgunluğunun ve iyiliklerinin tezahürü; kış ise kahr u celal’inin tezahürüdür.”

Lutf u kemâl ü hulkmü müzhir durur temiz

Kahr-ı celâl-i hışmına mazhar durur şitâ (K 1/14 s.36)

¹³⁵ Uludağ, a.g.e., s. 341.

¹³⁶ Huriye Martı, “Mümin Mümin Aynasıdır Rivayeti Üzerine Bir İnceleme”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2009, S. 27, s. 51.

¹³⁷ Tarlan, a.g.e., s. 20.

1.2. Terk, Tecrid/Tecerrüd, Fena-Beka

Terk, bırakmak. Tasavvufta dört şekli vardır: Terk-i Dünya, Terk-i Ukbâ, Terk-i Hesti (varlık), Terk-i terk.¹³⁸ Şair, “dünya yansa içinde hasırım yok” deyişiyle terk-i dünya halini dile getirmektedir.

Cevrün cihân serâyına od ursa gam degil
Kim yokdur âlem içre bizüm bir hasirimüz (G 19/5 s.72)

Yunus Emre'nin “Cennet cennet dedikleri/ Birkaç ev ile birkaç huri/ İsteyene vergil anı/ Bana seni gerek seni”¹³⁹ dediği gibi Sevdâyî de “terk-i ukbayı”, “bülbüle gül bahçesi olmasa dünya mülkü kafestir, misali âşığa didar olmasa cennet ne lazım” sözleriyle anlatmaktadır.

Cennet'ül- Me'vâ gerekmez âşıkâ didârsuz
Mülket-i dünya kafesdür bülbüle gülzârsuz (G 21/1 s.73)

Divanda, varlığı terk etme konusu da şöyle işlenmiştir.

Genc-i vücûd toptolu gavgâ imiş hemîn
Ehl-i ferâgat âdeme günc-i adem gerek (G 26/ 5 s.79)

Tecrid, kulun zahirinin mal ve menfaatten, batınının da karşılık bekleme düşüncesinden arınmasıdır. Bu ise, kulun dünya nimetlerinden yararlanmaması, onu terk ettiği için de dünyevi veya uhrevi herhangi bir karşılık beklememesi demektir. O, bunları sadece Allah'a karşı yapması gereken bir hak olduğu için yapar, bunun haricinde sebebe dayandırmaz.¹⁴⁰ Edebiyatımızda tecerrüd timsali Hz. İsa'dır.¹⁴¹

Ölmüşlere cân virdigini la'l gören dir
İndi mi semâdan yire İsâ-yı mücerred (G 5/6 s.58)

Sevdâyî de masivadan elini eteğini çekip tecride eriştiğini şöyle anlatmaktadır: “Senin kıl gibi ince belinin sırtına ulaşmak için can verip, her şeyden vazgeçip cihan kalenderi oldum.”

İRmeğe râz-ı mû-yı miyânununa cân virüp

¹³⁸ Pala, a.g.e., s. 449.

¹³⁹ Mustafa Tatcı, **Yunus Emre Divanı (Seçmeler)**, 2. Baskı, DİB yay, Ank., 2012, s. 295.

¹⁴⁰ Ed-Dımeşki, a.g.e., s. 1032.

¹⁴¹ Kurnaz, a.g.e., s. 103.

Oldum tecerrüd¹⁴² ile cihânun kalenderi (G 54/2 s.108)

Fenâ, yok olma, yokluk, geçip gitme demektir. Ölümlülüğü ifade eder ve beka'nın zıddıdır.¹⁴³ Sevdâyî bir beyitte fenâ ve bekâ mefhumunu birlikte ele alır. “Hz. Peygamberin huzurunda (Günc-i gül) “bekâ” hazinesine ulaşabilmek için vücûd mülkünü “fenâ” seline verip yok etmek gerektiğini söylemektedir.

Günc-i gülde gevher-i genc-i bekâ bulsam ne tan

Çün vücûdum mülkünü seyl-i fenâkıldı harâb (K 3/4 s.44)

Pervane lambanın etrafında sabaha kadar uçarak şekilden şekle girer. Sonra halini en tatlı sözlerle haber verir. Sonra nazlanıp övünür de vuslat da kemale özenerek gururlanır. Kandilin ışığı hakikat ilmi; sıcaklığı ise hakikatin hakikatidir. Alevin içine dalmaksa hakikatin hakkıdır. Pervane ışıkla ve sıcaklıkla doymadı. Kendini var gücüyle attı ateşe. Şekiller hala gelişini bekliyor, yetinmediği haberin şahitliğini haber versin diye. Pervane uçtu, döndü, eritti kendini ve yok oldu o dem. Resimsiz, cisimsiz, isimsiz, unvansız kaldı. Artık şekillere niye dönsün ki? Vuslattan sonra hangi hal var dönecek? Nazara (görüşe, ayne'l-yakine) ulaşan, habere kulak vermez. Manzûra (görülene, hakka'l-yakine) kavuşan, nazara aldırılmaz.¹⁴⁴ Sevdâyî de bir beytinde fenâ-bekâ kavramını pervane motifiyle işlemektedir. Senin güzelliğin mumun nurdur. Can ve gönül de onun pervanesidir. Yüzün parlayan ay, saçın karanlık gecedir.

Cân u dil pervânedür şem'-i cemalün nûrdur

Mâh-ı tâbândur yüzün zülfin şeb-i deycûrdur (G 16/1 s.69)

Şair, gamdan kurtulup bekaya ulaşmak için can feda etmek gerektiğini de iki beyitte (G 14/2 s.67), (G44/4 s.98) konu edinmiştir.

1.3. Vecd, Şevk, Sema

Vecd, Arapça bulmak anlamındadır. Hakkın sırrına muttali olduğu zaman, ruhun ulaştığı huşûya denir.¹⁴⁵ Allah'tan gelen feyz ve ihsanlara kavuşulan ândır.¹⁴⁶

¹⁴² “Tecerrüt” için bkz. Cebecioğlu, a.g.e., s. 702.

¹⁴³ Pala, a.g.e., s.150.; “Fena” için bkz. Cebecioğlu, a.g.e. s. 267.

¹⁴⁴ Ed-Dımeşki, a.g.e., s.1151.

¹⁴⁵ Bkz. Cebecioğlu, a.g.e., ss. 750-751. ; Uludağ, a.g.e., s. 369.

¹⁴⁶ Hayrani Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, Ank.Ünv. İlahiyat Fak. Yay. Ank 1986, s. 135.

Allah'ın tecellilerine mazhar olup kendinden geçenler heyecanla dergâha koşup “Hû” zikrini çekerler.

Sofiler vecde varup mest-i gözün şevki ile
Kodılar mescidi meyhâneye yâ Hû didiler (G 13/3 s.66)

Şevk, Arapça iştîyak ve özlemi ifade eden bir kelimedir. Kalbin, sevgilisine kavuşmak üzere çekilişine veya sevgili anıldığında kalbin heyecanlanmasına şevk denir.¹⁴⁷ Sevgili Peygamberimizin güzelliğini gören gül utancından kızarmıştır. Kadehteki şarab sevgilinin dudağının heyecanıyla coşar. Aşk denizinde can gemisi de iştîyak ve özlemlerle yol almaktadır.

Yüzün gördükçe gülşende kızarur gül hayâsından
Lebünşevkiyle cûş eyler kadehde mül safâsından (G 36/1 s.89)
Hevâ-yı şevk ile çün bahr-ı aşka keşf-i cân
Gönüldi durma sevda-yı dil ki rûzgârundur (G 6/5 s.59)

Semâ, ilkel dinlerde görülen dini bir raks biçimi olan semâ zamanla idealize edilerek Mevlevî semâî haline gelmiştir. Semâ kâinatın ve hatta her bir zerrenin devir ve hareketini temsil eder.¹⁴⁸ Divanda anlamı yaklaşık aynı olan iki beyitte “semâ” kavramı ele alınmıştır. (K 4/24 s.52), (G 23/1 s.76)

1.4. Sır (Esrâr)

Divan şiirinde sevgilinin dudağı bir sır olarak ele alınır. Özellikle ilahi aşk söz konusu edildiğinde şarapda da sır özelliği bulunur.¹⁴⁹ Şairin rakibi şeker ve bal, sevgilinin sırrına ermenin yolunu arar.

Şîrîn deheni razına irmeğe nigârün
Ey şehd ü şeker nice sorup ağzın ararsın (G 39/3 s.92)

Sır, gizem, esrardır.¹⁵⁰ İnsanda var olan sır müşahedenin yeridir.¹⁵¹ Gözyaşını âhına arkadaş eden Sevdâyî sırrına hiç kimseyi muttali etmemiştir.

Âhuma eşkümden artuk kimesne hem-dem değül

¹⁴⁷ Cebecioğlu, a.g.e., s. 672.

¹⁴⁸ Pala, a.g.e., s. 398.

¹⁴⁹ Pala, a.g.e., s. 375.

¹⁵⁰ Bkz. Cebecioğlu, a.g.e., s. 641. ; Uludağ, a.g.e., s. 313.

¹⁵¹ Atik, a.g.e., 2011, s. 57.

Sırruma sînemden özge hîç dil mahrem değül (G 30/1 s.83)

Sırrın bidayetteki şekli, riyadan korunmak ve tezkiyeyi elde etmek için ameli gizlemektir. Nihayattaki şekli ise ezeli hüviyette yok olmaktır.¹⁵² Hakk'ın sırlarının hazinesine ermek için kendi varlığından vazgeçip Fenafillâh'a ermek lazımdır.

Genc-i gencine-i esrâr-ı ilâhım demesün

Kendünün mülk-i vücûdını harâb eylemeyen (G 35/4 s.88)

İRmeğe râz-ı mû-yı miyânununa cân virüp

Oldum tecerrüd ile cihânun kalenderi (G 54/2 s.108)

1.5. Zamir (Kalb), Gönül (Dil)

Arapça kökenli olan zamir, sözlüklerde; iç, içyüz, kalb, vicdan, gönülde gizli olan sır anlamlarına gelir.¹⁵³ Kalp aynasında Allah'ın tecellisi basiret ehline görünür. Gönül levhasında Lokman'ın hikmeti ve Eflatun'un ilm-i kemali güneş gibi parlar. Aşk yolunda kalbin nuru şeyhin, pîrin sevgisiyle parlar, yanağının güneşinin çeşmesi canda yer edince gönülde olan ne varsa güneş gibi aydınlanır.

Göründi gün gibi âyîne-i zamîründen

Basîret ehline bâdi-yi nazarda sûret-i cân (K 2/31 s.42)

Hemîşe levh-i zamîrinde gün bigi rûşen

Kemâl-iilm-i Felâtûn [u] hikmet-i Lokmân (K 2/33 s.42)

Ey tarîk-ı aşka çün üstâd pîrimüz

Mihrünle rûşen oldı zamîr-i münîrimüz

Cây itdi cânda çeşme-i hûrşîd-i ârızın

Tâ rûşen oldı gün gibi mâ-fi'z-zamîrimüz (G 19/1, 4 s.72)

Gönül, insanın duygu merkezi demek, yürekteki manevi taraf demektir. Dilimizde gönülle ilgili birçok atasözü ve deyim vardır. Gönül çekmek'de aşk olur, gönül vermek'de sevgi...¹⁵⁴ Sevdâyî, Sevgili Peygamberimize gönül verdiğiinden beri Mecnun gibi sahraya düşmüştür.

Dil virelden sen saçı Leylaya cânım Mustafâ

¹⁵² Ed-Dîmeşki, a.g.e., s. 910.

¹⁵³ <http://Tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 20.03.2019)

¹⁵⁴ Nihat Sami Banarlı, **Türkçenin Sırları**, 13. Baskı, Kubbealtı Yayınları, İst., 2013, s. 78.

Düşmüşüm Mecnûn gibi sahrâya cânım Mustafa
 Cân [ü] başı virmemek mümkün midür bu dem sana
 Sen gibi bir dilber-i ra'nâya cânım Mustafâ (Murabba 1/1 s.115)

Şair, Süleyman-dev-karınca ile tenasüp sanatı yaparak bir fazilet olan alçakgönüllülüğü gönlüne şöyle tavsiye eder. “Ey gönül! Gereksiz devlik yapıp da toprağa hor bakma, çünkü her karıncanın altında bir Süleyman yatar.”

Hor bakma hâke olma ey gönül dîv-i fuzûl
 Çünkü her bir mûrun altında Süleymânlar yatur (G 9/2 s.62)

Divanda, gönül kavramının eş anlamlısı olan “dil” kelimesi de kullanılmıştır. Ay yüzlü güzel cemaliyle tecelli edince gönül nur ile dolar. Sevgilinin cemalinin mumu nurdur, can ve gönül onun etrafında pervanedir. Yüzü parlayan ay zülfü karanlık gecedir.

Didüm bu nûrın durur dil didi ki âgâh ol
 Ki arz-ı hüsn-i cemâl itdi bir meh-i tâbân (K 2/6 s.38)
 Cân u dil pervânedür şem'-i cemalün nûrdur
 Mâh-ı tâbândur yüzün zülfin şeb-i deycûrdur (G 16/1 s.69)

1.6. Nefs, Feragat, Melâmet

Tasavvufî manada “kulun çürük vasıfları (kötü ve çirkin olan halleri), yerilen ahlakı ve amelleri” demek olan nefis ile mücahede esastır.¹⁵⁵

Sevdâyî öğüt verici anlatımla¹⁵⁶ yazdığı bir beyitte Sevgili Peygamberimizin “güçlü pehlivan nefisini yenendir” sözüne telmihte bulunarak, “Nefsin, şehvetin ayakları altına düşme ruh gibi temiz ol, gözünü kapat nefisini yen âlemin pehlivanı ol!” cümleleriyle nefis mücahedesine dikkat çekmiştir.

Pây-mâl-i nefis-i şehvet olma pâk ol rûh-veş
 Pehlevân-ı âlem ol bas nefisini gözsüzbigi (G 56/5 s.109)

Şair bir beyitte de nefis çoğulu olan “nüfus” kelimesini şahıslar anlamında kullanmıştır. (K 2/25 s.41)

¹⁵⁵ Abdulkerim Kuşeyrî, Terc.: Tahsin Yazıcı, **Tasavvuf'un İlkeleri (Risale-i Kuşeyrî)1**, Kervan Kitapçılık, İst. 1978, s. 167.

¹⁵⁶ Bkz. Murat Ak, **Maksûd-ı Nasîhat**, Çizgi kitabevi, Konya, 2018, s. 54.

Sözlüklerde vazgeçmek, el çekmek anlamına gelen feragat kelimesi divanda bir beyitte ehl-i feragat tamlamasıyla bir beyitte de mealen el çekme olarak geçmektedir. Vücut hazinesi daima bir savaş halindedir (nefs mücadelesi eden) ehl-i feragat insan yokluk köşesine çekilmelidir. Nefsin istek ve arzularından sıyrılmalıdır. Nefis mücadelesi yapan feragat ehli buğday gösterip arpa satan sahtekâr dünyadan da el çekmelidir.

Genc-i vücûd toptolu gavgâ imiş hemîn
Ehl-i ferâgat âdeme günc-i adem gerek (G 26/5 s.79)

Anunçün çekdik el ey hâce bu bâzâr-ı dünyâdan
Begâyet cev-fürûş olmuşdur ol gendüm-nümâ gördük (G 28/3 s.81)

Melâmet kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümektir. Özellikle âşıklar aşkları uğrunda her türlü kınamayı, hatta aşağılanmayı göze alırlar.¹⁵⁷ Tecrid sanatı yaparak kendine öğüt veren şair melâmet taşı ile namus şişesini kır yüz suyu dökme demektedir.

Yüz suyunı Sevdâyî nice dökmesün ey dost
Kır şişe-i nâmûsın anun seng-i melâmet (G 4/6 s.57)

1.7. Aşk ve Hak Âşığı

1.7.1. Aşk

Aşk, aşırı sevgidir. Kur'an ona "şiddetli sevgi" olarak kinaye yapmıştır.¹⁵⁸ "Mü'minlerin Allah'a olan sevgileri (kâfirlerin putlara olan sevgisinden) daha fazladır."-Bakara, 2/165- Aşk aynı zamanda vahdet-i vücûd anlayışının temel unsurlarından biridir.¹⁵⁹

Aşk Sevdâyî Dîvânî'nda çokça ele alınarak kelime ve tamlamalarla kullanılan kavramlardandır. Aşk iki türdür; biri maddî, diğeri manevî. "Bir kadın göz önünde bulundurularak zevki ve cinsi cazibe ön planda tutulmak suretiyle oluşan aşk maddidir. Bunun platonik (hayali) olanı da vardır. Şairlerin aşkı böyledir. Bu aşk genelde mecâzîdir. Hakiki aşk ise Allah aşkıdır."¹⁶⁰

¹⁵⁷ Uludağ, a.g.e., s. 239.

¹⁵⁸ Erginli, a.g.e., s. 131.

¹⁵⁹ Yıldız, a.g.e. s. 152.

¹⁶⁰ Cebecioğlu, a.g.e., s. 120.

Âşıklık ister nefsâni olsun, ister rûhâni olsun, bizi ötelere götürecek bir rehber, bir kılavuzdur.¹⁶¹

Sevdâyî de Allah sevgisi ile zerre gibi toprak olduğundan aşk semasına ulaşmış hatta güneş gibi meşhur olmuştur.

Hâk olaldan zerre-veş mihrinle Sevdâyî senün
Âsmân-ı aşk içinde gün bigi meşhûrdur (G 16/6 s.69)

Baki olan Allah kendi aşkını seçenlere cana can katan mânâ şarabını lutfeder, yaşatır. O'nun aşkıyla kudret ve kuvvet bulurlar, şeref ve saadete ererler.¹⁶² Şair de beyitlerinde; canını aşk ateşiyle yakıp kebab etmeden, aşk şarabını içmeden âşık olunamayacağını söyledikten sonra gönlüne şöyle seslenir, “Ey gönül! Uğradığı yerde kederin olmayacağı aşk şarabını iç.”

Âşık olmadı henüz nûş-ı şarâb eylemeyen
Âteş-i aşka yakup cânı kebâb eylemeyen (G 35/1 s.88)

Şarâb-ı aşkını nûş eyle ey dil
Ki varduğu yire varmaya kaygu (G 40/3 s.94)

Aşk, âşığın yetkisinde değildir, ilahi bir kazadır. Genellikle ortaya çıkışı ani ve beklenmediktir.¹⁶³ Bundan sonra da âşığın maşuk uğruna can vermesi aşkın şartlarındandır.¹⁶⁴ Şair de saçlarıyla zincire vurup kendisine çeken sevgilinin aşkı için ne vazife varsa yapmaya hazırdır. Çünkü bir defa aşka tutulmuştur. Tabibden öğrendiğine göre aşk derdinin devası da yoktur. Aslında bundan da şikâyetçi değildir, çünkü dünyada aşk olmasa kendisi icad eder.

Saçların Sevdâyîyi zincire çekdi çare ne
Aşka ne lâzım gelürse iltizâm itmek gerek (G 27/5 s.80)

İtdüm tabîbe derd-i dil-i hasteden suâl
Didi ki aşk derdi durur bî-devâdur ol (G 31/3 s.84)

Âlem içre aşka bünyâd olmasa

¹⁶¹ Ed-Dîmeşki, **a.g.e.**, s. 132.

¹⁶² Ed-Dîmeşki, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁶³ Gül Nihal İnal, “**Fuzûlî’nin Tasavvufi Aşk Söylemi**”, Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi Bahar 2014, Sayı. 2, s. 79.

¹⁶⁴ Pala, **a.g.e.**, s. 38.

Kendüzimden eyleridüm ihtirâ (G 23/2 s.76)

Allah, mutlak güzelliğini temaşa etmek amacıyla kâinatı yaratmış ve güzelliğinin idrak edilmesi için de bilinmeyi murat etmiştir. Âşık, karşı karşıya kaldığı bu güzellik karşısında bir şaşkınlığa uğrar ve bu şaşkınlık ile güzelliğin karşı konulmaz cezbesine kapılarak kendini bir sarhoşluk içerisinde bulur. Bu hâl, tasavvufta “hayret makamı”dır.¹⁶⁵ Sevdâyî de aşkmeselesinin müşkülünü çözemediğini gözünün bu hale takılıp kaldığını söyler. Bir diğer beyitte de bu halden duyduğu hazzı şöyle ifade eder; “Can gemisi aşk denizine şevk ile yöneldi. Gönül sevdası durma (bu senin) zamanındır.”

Müşkil-i mes’ele-i aşkınıhall idemedüm

Nazarum kaldı siyâkıyla sibâk üstinde (G 47/4 s.101)

Hevâ-yı şevk ile çün bahr-ı aşka keşf-i cân

Gönüldi durma sevdâ-yı dil ki rûzgarundur (G 6/5 s.59)

Dîvân’da aşk kavramı birçok beyitte; aşk (G 15/2 s.68), (G 32/1 s.85), (G 36/5 s.89), aşk âdemi (G 10/5 s.63), aşk meyi (G 12/4 s.65), tarîk-ı aşk (G 19/1 s.72), aşk davası (G 35/3 s.88), mey-kede-i aşkı tarîkat (G 38/4 s.91), aşk bâbı (G 47/6 s.101), âteş-i aşk (G 48/3 s.102), râyet-i aşk (G 54/1 s.108), aşk nâmesi (G 56/4 s.110), çemen-i aşk (G 59/3 s.113) şeklinde kelime ve tamlamalar halinde yer almaktadır.

Kur’an ve sahih hadislerde direkt aşk kelimesi geçmez; aşk sözcüğü yerine göğüs/sadr, fuad/gönül, muhabbet, sevgi, nefis gibi farklı sözcüklerin kullanıldığını görmekteyiz.¹⁶⁶ Şair, birçok beyitte de “aşk” yerine sevda (K 4/33 s.53), (G 37/2 s.90), (G 51/2 s.105), (G 57/5 s.111), ve muhabbet (G 31/1,2 s.83) kelimelerini kullanmıştır. Muhabbet, kulla Allah arasındaki ülfet ve ünsiyettir.¹⁶⁷ Muhabbetin sonu aşkın başlangıcıdır. Muhabbet kalb için, aşk ise ruh içindir.¹⁶⁸ Bir beyitte de “Tabibden ne şifa ne ilaç gerek, hasta cana aşk derdi deva olarak yeter.” demektedir.

Bu haste cânâ derd-i muhabbet devâ yiter

¹⁶⁵ İnal, **a.g.m.** s. 77.

¹⁶⁶ İnal, **a.g.m.** s. 74.

¹⁶⁷ Altıntaş, **a.g.e.**, s. 130.

¹⁶⁸ M. Kara, **Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi**, 2. baskı, İst. 1990, ss.112-113.

Hergiz tabîlden ne şifâ vü ne em gerek (G 26/3 s.79)

Âşıklık nedir, diye sorana “Benim gibi olursan bilirsin”, diye cevap vermiş Mevlânâ.¹⁶⁹ Sevdâyî de kendisine öğüt veren zahid’e “Zahid, sen de sevgilinin saçının sevdasına Sevdâyî gibi düşersen, bu sevda neye benzer bilirsin”, diye cevap vermektedir.

Zâhid saçı sevdâsına Sevdâyî gibi düş

Tâ kim bilesin sen de bu sevdâ neye benzer (G 12/3 s.65)

1.7.2. Hak Âşığı, Ârif

Tasavvufta âşık, Allah u Teâlâ’yı son derece ve azami miktarda seven kişidir. Hak âşığı.¹⁷⁰ Sevdâyî bu konuda birçok beyitte âşık, âşık-ı bî-çâre, küşte-i âşık, âşık-ı şeydâ, aşk âdemi, ehl-i nazar, kemâl ehli gibi kelime ve terkipler kullanmaktadır. Bir beyitte de mûsiki makamlarıyla tevriyeli bir şekilde âşığın çoğulu olan “uşşak” (G 48/7 s.101) kelimesini kullanmıştır.

Âşık ilk başta mülk âlemindeki güzelleri, güzellikleri temaşa eder ve bu güzelliklere karşı alaka duyar.¹⁷¹ Nerede perişan bir âşık olursa, Sevdâyî’nin canı gibi gördüğü güzele takılır.

Kanı bir âşık-ı şeydâ ki perâkende olup

Cân-ı Sevdâyî gibi gördüğü cânâne düşer (G 17/6 s.70)

Âşığın en önemli vasıflarından biri, aşk şarabıyla sarhoş olmasıdır.¹⁷² Sevdâyî, aşk şarabını içtiğini görenlerin ‘âşıkların vardığı yere keder varmaz’ dediler, sözleriyle kendisinin de aşk şarabı içmiş bir âşık olduğunu ifade etmektedir.

Gördiler câm-ı gamun nûş iderem âşıklar

Vardığı âraya ol varmaya kaygu didiler (G 13/5 s.66)

Âşık, aklını sevgilinin hayaliyle yitirmiş bir divanedir. Divane aykırı davranışlar sergilediği için toplum tarafından tepki alır, hareketleri kısıtlanır ve

¹⁶⁹ Ed-Dımeşki, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁷⁰ Uludağ, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁷¹ İnal, **a.g.m.**, s. 80.

¹⁷² İnal, **a.g.m.** s. 82.

zincire vurulur.¹⁷³ Sevgilinin büküm büküm olmuş zülfünün zincirlerinde nice canlar yatar. Çaresiz âşık gibi birçok sarhoş ve hayranlar yatar.

Ey nice zincir-i zülfünde senün cânlar yatur

Âşık-ı bî-çâre-veş mest [ü] hayrânlar yatur

İşiginde küşte-i âşıkdan olmuş püşteler

San der-i Eyyûb Ensârî’de kurbânlar yatur (G 9/1, 3 s.62)

Âşık için sevgilinin eşiği, aşıkta sadakatin sergilendiği mücadele meydanı ve ölmek için en güzel mekândır.¹⁷⁴ Eşiğinde ölen âşıklardan tepeler oluşmuş sanki Eyyûbe’l-Ensârî’nin kapısında kurbanlar yatar.

Sevgilinin tegafül göstermesi kadar âşıka zor gelen bir şey yoktur. Cevr ve cefa etsin âşık katlanır, hatta memnun olur. Çünkü sevgili, onun âşıkı olduğunu biliyor ve kemâle eriştirmek için cefa ediyor.¹⁷⁵ Şair, “Ey güzel! Memleketten vefâ usûlünü götürdün. Âşıka cihanda cevri etmeyi usûl haline getirdin.” derken, aşk gamından neler çektiğini anlamayanın da kendisi gibi âşık olmasını istemektedir. Sevgilinin, “benim nasipsiz bir âşığımdır” demesi Sevdâyî’yi çok mutlu eder. Bu söz perişan âşığın hüznün evini cennete çeviren uzaktan bir selam gibi gelir.

Dil berâ [i]lden vefâ resmün götürdün âh kim

Âşıka cevri itmege âlemde âyîn eyledün (G 24/4 s.77)

Bilmedin bârî gamundan ne çeker dil göreyin

Sen dahı bencileyin âşık olasın bilesin (G 34/2 s.87)

Sevdâyîyi görüp ser-i kûyunda ol habîb

Dimiş ki bana âşık olan bî-nevâdur ol (G 31/5 s.84)

Bu selâm ile ırahdan lâübâlî âşıkın

Külbe-i ahzânını dârü’s-selâm itmek gerek (G 27/2 s.80)

Âşık, sevgilinin uğrunda ne kadar cevri cefâ çekse de katlanmak gerektir. Zira Sevgilide cevri cefâ âşıkda vefa vardır. Şair, sevgilinin gamze kılıcının başından eksik olmasını istemez. Sevdâyî, seni öldürseler de sevgilinin kapısını terk etme.

¹⁷³ İnal, **a.g.m.** s.75.

¹⁷⁴ Abdullah Eren, “**Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî va Yahyâ Bey Divanı’ndan Hareketle Sevgili Eşiği**”, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Kış 2010, Sayı. 2, s. 273.

¹⁷⁵ Tarlan, **a.g.e.**, s. 621.

Çünkü sevgilinin kapısındaki aşığın utanmaz olması gerektir. Âşık, seher vakti sevgilinin kapısında inlemeye devam eder, bu sevgilinin gönlünü yumuşatır.

Çünkü âşığın ahı demiri bile eritir.

Boynın urma âşıkın kim istemez

Tîg-1 gamzenden ser ü can inkitâ (G 23/3 s.76)

Terk-i dergâh itme ger öldürseler Sevdâyî çün

Yâr babında gerekdür âşık olan ârsuz (G 21/6 s.73)

Dil-i dildârı nerm itdi seherde zâr-ı pür-sûzum

Kim aydur âşıkın ah-ı dili âhen-güdâz olmaz (G 22/4 s.75)

Âşıklıkta amaç da sonuç da ebedi ve ezeli sevgilinin varlığında son bularak “Bir”e ulaşmaktır.¹⁷⁶ Vahdet-i vücûd’a ulaşan için artık ölüm bile yoktur. Yunus Emre’nin dediği gibi “Ölenler hayvan imiş âşıklar ölmez.” Hayvan, canlılar demektir, ölmek için canlı olmak geekir hâlbuki âşıklar sevgili için canını bile feda etmiştir. Sevdâyî zülf gamından ölmezse şaşmamak gerekir çünkü aşk adamına yılan zehiri bile zarar veremez.

Zülfün gamundan ölmese Sevdâyî tan değil

Aşk âdemine kâr idemez çünkü zehr-i mâr (G 10/5 s.63)

Divanda âşık kavramının geçtiği diğer beyitler şunlardır: (G 13/1 s.66), (G 21/1 s.73), (G 26/ 5 s.79), (G35/1 s.88), (G 41/5 s.95), (G 42/3 s.96)

1.7.3. Hak Âşığı İçin Kullanılan Diğer İsimler: Üftade, Rind, Ârif

Tasavvufta üftade, halin zuhur etmesi ve bu halde kulluk görevinin gereği gibi yapılmasından aciz kalması. İlahi Celal’in tecellisidir. Hak karşısında insan aciz, zavallı ve çaresizdir.¹⁷⁷ Divanda âşık, ayakaltındadır. Elinden tutması için sevgiliye niyaz eder. Şair kelime oyunları ile tevriye yaparak gözden düşen gözyaşını âşığa benzeterek sevgiliden (Hak’dan) merhamet diler, elinden tutmasını ister. Divan edebiyatında sevgili saçlarını çözdüğünde ayaklarına kadar uzanır. Âşık da zülfün ucuna takıldığından ayakaltındadır.

Destgîr ol sadr-ı lutf idüp üftâdene kim

¹⁷⁶ İnal, **a.g.m.** s. 82.

¹⁷⁷ Uludağ, **a.g.e.**, s. 360.

Düşmüşem pây-ı liyam altına nâdân-şekil (K 4/31 s.53)

Eşk-i çeşmim kûyun içinde yetîm üftâdedür

Dest-gîr ol kim nazardan düşdi merdüm-zâdedür (G 15/1 s.67)

Pây-mâl olmuş durur zülfün ucundan haste-dil

Dest-gîr olup götür toprakdan ol üftâdeyi (G 52/2 s.105)

Rind, umumi manada bir tasavvuf ehlidir. İki dünyayı terk ederek Allah'a yönelmiştir. Yarın endişesinden uzaktır, ibn-i vakt olmuştur. Zahid onu "gam-ı ferdâ" ve cehennem azabı ile korkutur, mahub ve meyden men etmek ister.¹⁷⁸

Ârif, Allah'ın varlığını idrak ederek gerçek olmayan varlıklardan geçip Hakkın varlığı ile var olan kişidir.¹⁷⁹ Divanda arif ve rind kelimeleri bir beyt içinde şöylece yer almıştır. "Ey sûfî gel aklını kullan, o şarap¹⁸⁰ kadehini iç. Eğer rind isen seccade ve hırkayı şarap dünyasına çevir."

Sûfiyâ gel ârif ol nûş eyle câm-ı bâdeyi

Rind isen dehr-i şarâb it hırka [ü] seccâdeyi (G 52/1 s.106)

2. Zahid, Vaiz, Nâsîh, Sufi

Zahid, kuru ve şekli ibadetle meşguldür. Zahid ve sufi, genellikle Melami-meşrep ve rind olarak dörünen aşığın zıddı bir hüviyet gösterir. Tac ve hırka ile gezer, âşık onun bu kaba yükü muhabbet denizine dalamayacağını söyler. Aşk yolunda her şeyden soyunup, her türlü derde katlanmak gerekir. O namus şişesini taşa çalamadığı için bu yola da giremez. Sufi tipi de zahid ile benzerlik gösterir. Vaiz ve nâsîh efsaneler anlatarak yarını va'd eder. Aşıktan mahrum tiplerdir.¹⁸¹

Divanda zahid "dua et" diye Sevdâyî'ye nasihat eder, bilmezki onun "hâl"i yaşadığını. Şairi anlayabilmesi için zahidin de aşka düşmesi gerekir.

Sevdâyîye duâ kıl dirmiş zâhid-i nâdân

İster kim ide nâmını âlemde anun bed (G 5/7 s.58)

Zâhid saçı sevdâsına Sevdâyî gibi düş

¹⁷⁸ Kurnaz, a.g.e., s. 115.

¹⁷⁹ Pala, a.g.e., s. 26; "Ârif" hakkında geniş bilgi için bkz.Uludağ, a.g.e. s. 45.

¹⁸⁰ "Şarab" için bkz.Cebecioğlu, a.g.e., ss. 659-660.

¹⁸¹ Kurnaz, a.g.e., s. 115-118.

Tâ kim bilesin sen de bu sevdâ neye benzer (G 12/2 s.65)

Ey Nâsih! Boş yere öğüt verme Sevdâyî'nin gönlüne nasihat kâr etmez, vaiz minberde vaaz verirken kendisi sarhoş olur. Aşkî dileyen vaiz, omzunda seccadeyle dergâha gelmiştir.

Eser itmedi nasîhat dil-i Sevdâyîye çün
Nâsihâ yok yire pend eyleme gel vâz bana (G 1/5 s.54)

Mest olur minberde vâiz men idüp mey-gûn lebün
Çünkü “zîkrü'l ayş nişfu'l ayş”durur fi'l mesel (G 32/4 s.85)

Vâizi meyhânede sordum görüp ber-dendedür
Dahî mey itmek diler dûşundaki seccâdedür (G 15/3 s.68)

Sûfi¹⁸² kavramı ise dîvânda (G 13/3 s.66), (G 52/1 s.106), (G 33/3 s.86), (G 35/5 s.88) numaralı beyitlerde işlenmiştir.

3. Bezm-i elest

Elest bezmi. Allah, ruhlar âlemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben “Elestü bi-rabbiküm” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)” buyurunca ruhlar “Kalû: Belâ (Evet, Sen bizim Rabbimizsin dediler).” İşte o zaman ikrar vermiş olan insanoğlu, dünya hayatına geldiği zamanbu verdiği söze sadık kalmalıdır.¹⁸³ Şair Sevgili Peygamberimizden, günahları setr eden Allah hakkı, nûr-ı Muhammed hürmet, Hz. Ali'nin hatırı, için şefaât ister; ruhlar âleminde verdiğimiz ikrarı hatırlatırken “bezm-i elest” kavramını kullanır.

Sevdiğim bezm-i elestde kılduğun ikrâr için
Hürmet-i nûr-ı Muhammed Hazret-i Settâr için
Çâr yâr-ı bâ-safâ ol Haydar-ı Kerrâr için
Merhamet kıl Sevdâyî -i şeydâya cânım Mustafâ (Murabba 1/4 s.115)

4. Âlem(Dünya, Cihan)

Arapça kökenli bir kelime olan âlem; kâinat, bütün yaratılmış varlıklar, dünya, cihan anlamlarına gelir.¹⁸⁴ Tasavvufta Allah'tan gayri her şeye âlem denir.

¹⁸² “Sufî” için bkz. Uludağ, a.g.e. s. 318.

¹⁸³ Pala, a.g.e. s. 72.

¹⁸⁴ Uludağ, a.g.e. s. 36.

Âleme, âlem denmesinin sebebi onunla Allah'ın isimler ve sıfatlar bakımından bilinmesidir. Zira âlem kelimesi bilmek masdarından türemiştir.¹⁸⁵

Divanda âlem; dünya, cihan, cihân-nümâ, mülk-i cihân, dü cihân, cihân-ı tünd-hu, halk-ı âlem, mülket-i dünya, bâzâr-ı dünyâ, iki âlem, dü kevn, rûb'-ı meskûn, devrân, âyîne-i gîtî-nümâ kelime ve tamlamalarıyla ele alınmaktadır. Birçok beyitte dünya Peygamberimizle birlikte zikredilmiştir.

Şaire göre dünya; Peygamber efendimizin nuruyla aydınlanmıştır. Onun güzellik güneşi dünyayı aydınlattığında kâinatın zerrelere câm-ı cihân-nümâ¹⁸⁶ olur. Allah iki cihandan önce onun nurunu tertib etti ve Peygamberlik delili de o büyük zatta karar kıldı. İki cihanın sultanı Peygamberimize Hak Teâlâ birçok hediyeler verdi. Bütün dünya halkı, cihanda benzerini görmediği Peygamberimizin, onu göreceğimiz haşr vaktine kadar özlemini çekmektedir.

Hurşîd-i tal'atün vire ger âleme fûrûğ
Zerrât-ı kâinat ola câm-ı cihân-nümâ (K 1/11 s.35)

Mukaddemât-ı dü-kevnî ki kıldı Hak tertîb
Bu zât-ı ekberi tâ müntec oldı ol bürhân (K 2/24 s.41)

Sultân-ı her dü kevn-i Muhammed ki viridi Hak
Tâc u Burâk u hıl'at-i "levlâk" ü "ve'd-Duha" (K 1/4 s.34)

Görmemiş mislünçihânda çeşm-i âdem şüphesiz
Arz-ı ruhsar ile gel bu dehre bir dem şüphesiz

Haşre dek ârzû çekerdî halk-ı âlem şüphesiz
Sen perî-peyker melek-sîmâyâ cânım Mustafâ (Murabba 2 s.115)

Şair, "dünya" kelimesini bazı beyitlerde Peygamberimize olan aşkını anlatırken kullanmıştır. Sevdâyî cihan bağının bülbülüdür. Ey sevgili ayağını öpmeye fırsat bulursa Sevdâyî'nin başına dünyada devlet tacı olarak bu yeter. Bütün dünyayı gezen saba rüzgârı Sevdâyî gibi bir âşık görmedi

Sevdâyî ol belâbil-i bağ-ı cihân bizüz
Kim âşiyân-ı arşa irüpdür safîrimüz (G 19/5,6 s.72)

¹⁸⁵ Cebecioğlu, a.g.e. s. 101 ; "âlem" ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ed-Dımeşki, a.g.e., ss. 93-98.

¹⁸⁶ Bkz.Pala, a.g.e., s. 83.

Tâc-ı devlet ser-i Sevdâyîye âlemde yeter

Pâyı bûsına eger olsa dilâ dest-resûn (G 25/7 s.78)

Sevdâyî'î gibi vâlih âvâre görmedi hîç

Mülk-i cihânı gezdi peyk-i sabâ tamâmet (G 3/6 s.56)

Sevdâyî, birçok beyitte de dünyayı; aldatıcı bir Pazar (G 28/3 s.81), fani, değersiz (G26/1 s.79), kendine bağlananları da değersizleştiren (G 55/3 s.109), iftira gibi kötülüklerin olduğu yer (G 50/5 s.104), kafes gibi sıkıcı bir yer (G 21/1 s.74) olarak tanıtmaktadır. Böyle fani bir dünya için gamlanmamak (G 19/5 s.72) gerekir. Örnek olarak aşağıdaki beyitleri verebiliriz.

Bu haşin dünya yedi başlı bir devdir. Sonunda seni çiğner Kaf dağıyken yaprağa dönersin.

Ejdehâ-yı heft-serdür bu cihân-ı tünd-hu

Âkıbet çîyner seni Elbürz olursun ber bigi (G 55/3 s.109)

Dünya buğday gösterip arpa satan aldatıcı bir pazardır, ondan uzak durmak lazımdır.

Anunçün çekdik el ey hâce bu bâzâr-ı dünyâdan

Begâyet cev-fürûş olmuşdur ol gendüm-nümâ gördük (G 28/3 s.81)

Divanda “dünya ve eş anlamlarının” geçtiği diğer beyitler ise şunlardır: (G 7/3 s.60), (G 36/6 s.89), (G 21/1 s.74), (G 38/2 s.91), (K 3/23 s.47), (K 3/29 s.48), (G 23/2 s.76), (K 4/13 s.50), (G 12/5 s.64), (G 28/5 s.81)

5. Şeri'at, Tarikat

Şeriat, dinin zahiri yönüne ait kaideler veya dinin hukuk kurallarıdır.¹⁸⁷ Şeriat, peygamber vasıtasıyla gelir. Şeriatle Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına işaret olunur. Allah Teâlâ'nın kullarına hitabı ve Kur'andır. Kitap ve sünnettir.¹⁸⁸

Divanda Hz. Muhammed(sav.)'in şeriatının kıyamete kadar baki olacağı iki ayetten iktibas¹⁸⁹ edilerek anlatılmıştır. Ay ve güneş Peygamberimizin kılıcının

¹⁸⁷ Köksal, a.g.m., s. 97.

¹⁸⁸ Bkz. Gümüşhanevî, (Câmiu'l-Usûl)Veliler ve Tarikatlerde Usûl (terc. Rahmi Serin), Pamuk Yay., İst. 2005, ss. 252-254.

¹⁸⁹ Bkz.Vakıa, 56/5.; Hâkka, 69/16.

parlaklığı, sabah ve akşam onun şeriat sancağının püskülüdür. Onun getirdiği dinde şarabın hükmü haramdır.

Şer'in esâsı olmaya hergîz halel-pezîr
 “Lev busseti'l cibâl” “ve'n şakkatü's-semâ” (K 1/8 s.35)

Dînün kılıcı pertevdür şems ile kamer
 Şer'in livâsı perçemidür subh ile mesâ (K 1/5 s.34)

Çün halâl oldu şerî'atda harâm adı meye
 Nâmını meyhânenün beytü'l-harâm itmek gerek (G 27/3 s.80)

Tarikat, yol demektir. Tasavvufta Hakk'a ermek için, birtakım kuralları ve ayinleri bulunan yol.¹⁹⁰

Mey-gede; Harabat, dostların sohbet meclisi, tekke, mürşid-i kâmilin kalbi.¹⁹¹
 Şair, kendisinin tarikat ehli olduğunu, aşk yolunda gönül kandilinin pîrin güneşiyle aydınlandığını söyler.

Dün [ü] gün mey-kede-i aşkı tarîkatde benüm
 Çeşm-i ser-hoşlarudur başumı gavgâya viren (G 38/4 s.91)

Ey tarîk-ı aşka çün üstâd pîrimüz
 Mihrünle rûşen oldu zamîr-i münîrimüz (G 19/1 s.72)

Zülf Hakk'ın kesret halinde görünüşüdür. Eşya zıtlarıyla anlaşılır, keşf ve idrak edilir. Vahdet için kesret şarttır.¹⁹² Tarikatta, kesretteki tecellilere takılıp kalmamak, Hakk'a ulaşmak esastır. Sevdâyî, saçlarına dolanıp kaldığı sevgiliye ulaşamamaktan yakınıdır.

Dil-i Sevdâyî çü vasla bulamaz hîç tarîk
 Nice kim devr kılur saçlarınun silsilesin (G 34/5 s.87)

6. Tarikat İle İlgili Mefhumlar

¹⁹⁰ “Tarikat” için bkz. Uludağ, **a.g.e.**, s. 338.; Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 687.

¹⁹¹ Cebecioğlu, **a.g.e.** s. 508.

¹⁹² Tarlan, **a.g.e.**, s. 638.

6.1. Mürşid, Mürşid-i Kâmil, Şeyh, Pir, Pir-i Mügan

Mürşid; İslamiyeti çok iyi bilen, şefkat ve himmeti bol, âli, marziyye makamında bulunan, isabetli görüş ve tesirli telkin sahibi kimsedir.¹⁹³ Divanda mürşid, “mürşid-i kâmil (G 32/3 s.85), şeyh (G 4/2 s.57), pîr (G 19/1 s.72), pîr-i mugan (G 3/5 s.56), (G 33/2 s.86), (G 7/3 s.60)” şeklinde anılmaktadır.

Mürşid, irşadına el ve gönül verenlerin Cenâb-ı Hakk’ın himâyesine ulaşmaları için dua eder. Sâlik’in kalbi zikrettiği esmanın nuru ile dolar.¹⁹⁴

Sevdâyî, bir pîr-i mugâna gönül verdiğini, onun sunduğu aşk şarabını içip iki cihanın kederlerinden sıyrıldığını ifade etmektedir. Allah’ın tecellileri olan güzellikler karşısında sarhoş olan göz Hakk’a yönelince mürşid salikleri aşk şarabına davet eder. Şair, dergâhın sofasını gözyaşıyla sulayıp pîrin meclisinde secde ettiğini anlatmaktadır. Mürşid-i kâmil’in el verdiği kimsenin keşfi açılır, keramet nurunu görür.

Bende-i pîr-i mugânun ki içüp câm-ı sabûh

Dü cihânun gamını cümle ferâmûş eyler (G 7/3 s.60)

Sermest-i imâm çeşmün mihrâba geçdiğiyçün

Pîr-i mugân getürdi nûş-ı şarâba kâmet (G 3/5 s.56)

Meyhâne suffesin sulayup âb-ı eşkile

Pîr-i mugân bezmine yüzimi türâb idem (G 33/2 s.86)

Mürşid-i kâmil durur zülf-i siyeh-pûşın meger

Keşf ider nûr-ı kerâmet kime kim virirse el (G 32/3 s.85)

6.1.1. Keramet, Himmet

Kerâmet, peygamberlik iddiası olmaksızın, kişide harikulade bir halin zuhur etmesi.¹⁹⁵ Konu divanda şöyle işlenmiştir; Mürşid kerâmet nûrunu keşf eder. Mürşid-i kâmilin el verdiği kimseler de kerâmet nûrunu keşf etmektedir.

Şeyh oldı meger zülf-i siyeh-pûşı nigârun

Dil mürşîdine keşf kılur nûr-ı kerâmet (G 4/2 s.57)

¹⁹³ Bkz. Gümüşhanevî, **a.g.e.**, 2005, s. 91.

¹⁹⁴ Gümüşhanevî, **a.g.e.**, 2005, ss. 100-101.

¹⁹⁵ Geniş bilgi için bkz. Uludağ, **a.g.e.**, ss. 208-209.;Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 446.

Mürşid-i kâmil durur zülf-i siyeh-pûşın meger

Keşf ider nûr-ı kerâmet kime kim virirse el (G 32/3 s.85)

Şair sufiye seslenir, “ey Sufi mescide kerâmet göremezsen gel sana dergâhtan kapı açayım.” Sufi de olsan eğer suyu saf şarab yapamazsan keramet gösteremezsin.

Keşf-i kerâmet olmasa mescidde sûfiyâ

Gel himmet eyle meygededen feth-i bâb idem (G 33/3 s.86)

Ne kadar suffiye keşf-i kerâmât idemez

Suyı Sevdâyî açup sâfi şarâb eylemeyen (G 35/5 s.88)

Himmet, bir olgunluk hâli veya kulun bir şeyi elde etmek üzere kalbinin bütün gücüyle Hakk'a yönelmesidir.¹⁹⁶ Peygamberimizin güzellik güneşiyle sert taşlar la'l olur, onun himmetiyle toprak ilaç olur. Onun gönlünün güneşi feleğe himmet ışıklarını düşürür, ihsan gölgesi denize yağmur bulutu bırakır.

Hurşîd-i tal'atünden olur seng-i hâre la'l

İksîr-i himmetünle olur hâk kîmiyâ (K 1/17 s.36)

Düşirdi mihr-i dilün çerha pertev-i himmet

Bırakdı ebr-i kefün bahra sâye-i ihsân (K 2/29 s.41)

Şair, şehzade Korkut'un yardımını isterken de himmet kavramını kullanmıştır. (K 4/32, 33 s.53), (G 15/6 s.68), (G 52/5 s.106)

6.2. Derviş, Evliyâ

Derviş, dünyadan yüz çeviren, kendini Allah'a veren kişidir.¹⁹⁷ Şair, derviş kavramını sadece bir beyitte ele almaktadır.

Dimiş kûyumda şol dervîş neyler

Didüm dervîşdür reyyân yâ hû (G 40/5 s.94)

Evliya, Hakk'ın dostları, Allah'ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına nail olanlardır.¹⁹⁸ Sevgili Peygamberimiz o kadar kadir kıymet sahibi değerli biridir ki onun büyüklüğünü evliya bile idrak edememişken müşrikler kıymetini ne bilir.

Bû Cehl [u] Bû Leheb ne bilür kıymetün senün

¹⁹⁶ Geniş bilgi için bkz. Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 363. ; ed-Dımeşki, **a.g.e.**, ss. 374-375.

¹⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. Cebecioğlu, **a.g.e.** s. 215.

¹⁹⁸ “Evliya” için bkz. Cebecioğlu, **a.g.e.** s. 256. ; Uludağ, **a.g.e.**, s. 129.

Çün kibriyânı derk idemez rûh-ı evliyâ (K 1/20 s.36)

6.2.1. Ya Hû

Lugat anlamı “ey Tanrı!” olup dervişlerin “Allah’a ısmarladık” yerinde birbirlerine verdikleri selam. “a canım” anlamı da vardır.¹⁹⁹ Dervişlerin kullandığı bu söz divanda iki beyitte geçmektedir.

Sofiler vecde varup mest-i gözün şevkı ile

Kodılar mescidi meyhâneye yâ Hû didiler (G 13/3 s.66)

Dimiş kûyumda şol dervîş neyler

Didüm dervîşdür reyyân yâ hû (G 40/5 s.94)

6.2.2. Şey’ en Lillah

Divan’da “şey’i lillah” şeklinde kullanılan bu tabirin doğrusu, “şey’ en lillah” şeklindedir ve “Allah için bir şey!” anlamına gelir. Melâmîlikten diğer târiklara da geçmiş olan bir ananeye göre dervişler, şeyhlerinin emri ile nefislerini alçaltmak için ellerindeki keşkülleriyle dilenmeye çıkarlardı. Başka dilenciler gibi yapmazlar, ilahi okuyarak yahut hiç ses çıkarmadan karşılardaki kişilere keşkülü uzatırlardı. Bu esnada yavaşça “şey’ en li’llâh” dedikleri olurdu. Çekilirken de “Eyvallah” derlermiş.²⁰⁰

Şair nergisi yol kenarında elinde şamdanla dirhem tutup “şey’ en lillah” diyen melâmi dervişe benzetmektedir.

Nergis gözünden itmeğe şey’i lillâh ziyâ

Yollarda şem’ dânlâ dirhem tutup durur (G 14/3 s.67)

6.3. Hırka, Dergâh

Dervişlerin giydiği yakasız kollu cübbeye hırka denir. Dervişlerin hırka giydikten sonra dünya nimetlerinden el çekmeleri dolayısıyla bu hırkalara “hırka-i tecrit (soyutlanmışlık hırkası)” denilir.²⁰¹ Şair, sufiye öğüt verir; gel aşk şarabını iç hırkayı, seccadeyi aşk şarabının dünyasına çevir.

Sûfiyâ gel ârif ol nûş eyle câm-ı bâdeyi

¹⁹⁹ Devellioğlu, a.g.e., s. 1155.; “Ya Hû” için bakınız.; Uludağ, a.g.e., s. 377.

²⁰⁰ Pala, a.g.e., s. 430.

²⁰¹ Pala, a.g.e. s. 204.

Rind isen dehr-i şarâb it hırka [ü] seccâdeyi (G 52/1 s.106)

Ay ve güneş peygamberimizin kapısında duran altın cübbeli kölelere benzetilmiştir.

Her subh u şâm mihr ü meh ey sîmâ-yı hüsn

Turur kapunda bende-i zerîn-kabâ gibi (G 60/3 s.114)

Eşik, atabe anlamına gelen dergâha, tasavvufta tekke, âsitâne, zaviye anlamları yüklenmiştir.²⁰² Divanda, âşığa vefâyı tavsiye ederken öldürseler bile terk-i dergâh etme denilmektedir.

Terk-i dergâh itme ger öldürseler Sevdâyî çün

Yâr bâbında gerekdür âşık olan ârsuz (G 21/6 s.74)

Humhâne, şarap küplerinin konulduğu yer, meyhane. Tasavvufta tekke anlamında ve feyiz kaynağı olarak kullanılmıştır.²⁰³ Sevdâyî de içtiği aşk şarabından tanınmaz halde olduğunu anlatırken dergâh anlamında “humhane” kavramını kullanmıştır.

Aşkun meyini ol kadar içdük bizi kimse

Bilmez hum-ı mey mi ne humhâneye benzer (G 12/4 s.65)

Dergâh kapısında alnını secdeye koymayan boşuna nâz niyâz eylesin secdesi yanlıştır derken de “der-i meyhane” terkibi kullanılmıştır.

Secdesi sehv durur eylesünâz [u] niyâz

Der-i meyhânede alnını türâb eylemeyen (G35/2 s.88)

Verilen örneklerden başka meyhane (G 33/2 s.86), (G13/3 s.66), (G 15/3 s.68), (G 27/3 s.80) ve mey-gede (G 33/3 s.86), (G 38/4 s.91) kavramları da dergâh anlamında kullanılmıştır.

²⁰² Uludağ, **a.g.e.**, s. 102.

²⁰³ Pala, **a.g.e.**, s. 212.

II. BÖLÜM

CEMİYET

A. ŞAHISLAR

1. Hükümdarlar, Şehzadeler, Devlet Adamları

1.1. Şehzade Korkut

II. Bayezid'in oğlu olan Şehzade Korkut Amasya'da dünyaya gelmiştir. 1478'de dedesi II. Mehmed'in isteğiyle İstanbul'a gönderilen Şehzade ertesini yıl dedesinin vefatı üzerine Vezir-i âzam İshak Paşa tarafından vekâleten saltanat kaymakamı olarak tahta çıkarıldı. İki hafta kadar vekâleten tahtta kalan Şehzade, Harîmî mahlasıyla şiirler yazar. Sanatkâr hâmisi olan Korkut, Arapça eserler yazan, mûsikiyle uğraşan, hat dersleri almış, fıkıh, hadis gibi dini ilimleri de iyi bilen bir ilim adamıdır.²⁰⁴

Sevdâyî'nin, kasideler yazıp sunduğu Şehzade Korkut'un himayesinde olduğu anlaşılmaktadır. Şair, Şehzade Korkut'u Süleyman(a.)'a teşbih eder, insan ve cinlere hükmeden kudretli bir hükümdar olarak vafeder. Şehzade Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir, adaletli biri olduğu için Hak Teâlâ onun kılıcını arşa asmıştır. Feleğin kâtibi olan utarid²⁰⁵ onun divânında kâtibi olmak ister.

Zıll-ı Hak Sultân Korkud muktedâ-yı ins [ü] cin

K'ol durur şimdi Süleymân-satvet İskender- me'âb (K 3/9 s.45)

İresün pâyânına Sevdâyî firkat râhının

Rehberün çün himmet-i zıll-i Hudâ şehzâdedür (G 15/6 s.68)

Korkud ol server-i âdil kim anun seyfini Hak

Asdı arş ayağına şems-i dırahşân-şekil (K 4/14 s.50)

Kilk tutmuşdur Utârid kâtibün olmak diler

Kim kıla dîvân-ı Sultân içre inşâ-yı kitâb (K 3/15 s.46)

Her kişi bir yoldan irür menzile Sevdâyî sen

Gel şefî' idin bu yolda himmet-i şehzâdeyi (G 52/5 s.106)

²⁰⁴ Geniş bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Korkut, Şehzade", DİA, Ank. 2002, XXVI. /205-207.

²⁰⁵ "Utarid" için bkz. Pala, a.g.e., s. 465.

2. Şairler

2.1. Kemâleddin-i İsfahânî, Zahîr-i Faryâbî, Selmân-ı Sâvecî

Kemâleddin-i İsfahânî 1173'te İsfahan'da doğdu. Döneminin önemli şairlerinden olan babası Cemâleddin-i İsfahânî ile birlikte Irak üslûbunun öncülüğünü yapmıştır. Şiirlerinde, ancak iki defa okunduğunda anlaşılabilen ince manalara yer verdiği için kendisine “Hallâku'l-meâni” unvanı verilmiştir.²⁰⁶

Zahîr-i Faryâbî, 1156 yılında Belh şehri yakınlarında Faryâb'da (bugünkü Devletâbâd) doğdu. Birçok kaynakta Zahîr'in şiirlerinin güzelliğinden söz edilir ve şiirdeki mahareti övülür. Zahîr-i Faryâbî, özel bir üslûb icat eden Senâî, Enverî ve Nizâmî gibi büyük şairler arasında zikredilir. Şiirleri hakkında bir atasözü haline gelen “Eğer Zahîr'in divanını bulursan Kâbe'de bile olsa çal” sözü onun şiirlerine olan rağbeti gösterir.²⁰⁷

Selmân-ı Sâvecî, 1309'da Sâve şehrinde doğdu. Selmân-ı Sâvecî, Kemâleddin-i İsfahânî, Zahîr-i Faryâbî gibi şairleri örnek almış ancak lafız ve mana açısından kendi şiirine özellikler kazandırmıştır. Celayirli Devletinin kurucusu Şeyh Hasan-ı Büzürg'ün sarayında “melikü'ş-şuara” makamına ulaştı, hükümdarın oğlu Üveys'in eğitimiyle meşgul oldu. Sultanın vefatından sonra yerine geçen Üveys'in döneminde daha iyi bir konuma geldi. Selmân daha sonraki şairler tarafından örnek alınmış, şiirlerine nazireler yazılmıştır.²⁰⁸

Sevdâyî şiirlerinde, İran şairleriyle kendisini kıyaslar. Özellikle Kemâleddin-i İsfahânî, Zahîr-i Faryâbî ve Selmân-ı Sâvecî onun örnek aldığı, etkisinde kaldığı isimlerdir. İki beyitte de onların isimleri geçmektedir.

İşte şi'rini Sevdâyî'nün Kemâl ü Zahîr

Sanurlaridi Süleymân medh okur Selmân (K2/37 s.43)

Çün tapun adl-i şecâ'atde durur şâh-ı Üveys

Himmet it bende olam şi'ir ile Selmân-şekil (K 4/32)

²⁰⁶ Adnan Karaismailoğlu, “**Kemâleddin-i İsfahânî**”, DİA, Ank. 2002, XXV. /233.

²⁰⁷ Mehmet Atalay, “**Zahîr-i Faryâbî**”, DİA, İst. 2013, XLIV. /87-88.

²⁰⁸ Adnan Karaismailoğlu, “**Selmân-ı Sâvecî**”, DİA, İst. 2009, XXXVI. /446-447.

2.2. Ahmed Paşa

Ahmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed'in musahibi ve hocasıdır. Ahmed Paşa, devrinde “sultânü’ş-şuarâ” unvanını almış, şiirleri bütün Anadolu ve Rumeliye yayılmıştır. Tezkireciler onu Şeyhî ve Necâtî arasında yetişen şairlerin en büyüğü olarak kabul etmektedir.²⁰⁹ Sevdâyî, etkilendiği ve şiirlerine nazireler yazdığı Ahmed Paşa'yı bir beyitte zikretmektedir.

Kemâl-i nazm ile Sevdâyî pehlevân-ı cihân
Olursa ta'n mı değil Ahmed ki dest-i yârundur (G 6/6 s.59)

3.Tarihi ve Efsanevi Kahramanlar

3.1. Belkıs ve Asaf

Âsaf, Süleyman peygamberin meşhur veziri Âsaf b. Berhiyâ'dır. İsm-i A'zam duasını bildiği ve bu dua ile Belkıs'ın tahtını göz açıp kapatıncaya kadar Süleyman peygambere getirdiği bilinmektedir. Şair, Şehzade Korkut'u, medhettiği beyitte teşbih sanatı yapıp Süleyman (a.)'a benzetirken Süleyman(a.)'ın Belkıs'ın tahtını vezirlerinden Âsaf'a getirtmesi hadisesiyle²¹⁰ onun gücünü ön plana çıkarır.

Sen Süleymân-ı zamansın ne'aceb bendelerün
Taht-ı Belkısı tuta Asâf-ı devrân-şekil (K 4/17 s.51)

3.2. Rüstem

Edebiyatımızda Zâloğlu Rüstem çeşitli macera ve kahramanlıkları dolayısıyla anlatılır. Zâl, saçı beyaz olarak dünyaya gelince babası Sam, “bu benim oğlum değil” diyerek onu Elburz dağına bıraktığından “hile” manasına “Destân” da denilir.²¹¹ Sevdâyî de dünyanın birçok yerini kahramanlığıyla zapt etmesi dolayısıyla Rüstem-i destân şeklinde ele almıştır.

Tig-1 gamzeyle tutar hüsünü çeşmün nitekim
Rûb'-ı meskûnî şeh-i Rüstem-i destân-şekil (K 4/13 s.50)

²⁰⁹ Günay Kut, “Ahmed Paşa, Bursalı”, DİA, İst. 1989, II./111-112.

²¹⁰ Bu hadiseyle ilgili bilgi için bkz. Çakan-Solmaz, a.g.e. ss. 213-214.

²¹¹ Kurnaz, a.g.e. s. 133.; ayrıca “Rüstem” için bkz. Nimet Yıldırım, “Rüstem-i Zâl”, DİA, İst. 2008, XXXV./294-295.

3.3. Güstehem

Eski İran pehlivanlarından iki tanesinin oğullarının adlarıdır. Bunlardan birinin padişah olduğu da rivayet edilir. Özellikle kasidelerde övülen kişilerin benzetildiği kahramanlar arasında anılır.²¹² Divanda bir beyitte adı geçmektedir.

Hamza-veş mihrine dil vireli Güstehemi
İçirür bize yılan zehrini cüllâb gibi (G 58/4 s.112)

3.4. Cem

İran hükümdarlarından olan Cem,²¹³ şarabı bulduğuna inanılan kişi olduğu için divanda kadeh ve şarap ile birlikte ele alınmıştır.

La'lün ki bezm-i hüsnüni hurrem tutup durur
Câm-ı cihân-nümâdur anı Cem tutup durur (G 14/1 s.67)

Bezm-i safâda çünkü tutar sâkî âb-ı Hızır
Ayş-ı Sikender eylemegi câm-ı Cem gerek (G 26/2 s.79)

3.5. İskender

Edebiyatta İskender çok zaman Zülkarneyn yerine kullanılmıştır. Bir beyitte İskender söz konusu edilecekse âb-ı hayat araması, Hızır ile olan yakınlığı, cihangirliği vs. yönlerden ele alınır. Ye'cüc ve me'cüc üzerine sed yapması da işlenmektedir. İskenderle ilgili efsanelerde bir Âyine-i İskenderden de bahsedilir.²¹⁴ Sevdâyî dîvânı'nda da bu konular yer almıştır.

Zıll-ı Hak Sultân Korkud muktedâ-yı ins [ü] cin
K'ol durur şimdi Süleymân-satvet İskender- me'âb (K 3/9 s.45)

Bezm-i safâda çünkü tutar sâkî âb-ı Hızır
Ayş-ı Sikender eylemegi câm-ı Cem gerek (G 26/2 s.79)

Sezâdır devr-i hüsninde Sikender-vâr ayş itsem
Yüzinde çün senün âyîne-i gâtî-nümâ gördük (G 28/5 s.81)

Kıl sedd-i Sikender hat-ı Ye'cücüne çek tîğ
Tâ Rûma hüçüm eylemesün leşker-i fitne (G 46/2 s.100)

²¹² Pala, a.g.e. s. 177.

²¹³ "Cem" için bkz. Pala, a.g.e. ss. 86-87.

²¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Pala, a.g.e. ss. 236-237.

3.6. Hızır ve Âb-ı Hayat

Peygamber olduğuna dair kesin bir ifade bulunmamakla birlikte Kur'an-ı Kerimde adı geçen Hızır,²¹⁵ ebedi hayata kavuşmasına vesile olan ölümsüzlük suyu ile terhib edilip, Câm-ı Cem, sâki ve bezm-i safâ kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılarak bir beyitte ele alınmıştır.

Bezm-i safâda çünkü tutar sâkî âb-ı Hızır
Ayş-ı Sikender eylemegi câm-ı Cem gerek (G 26/2 s.79)

Divanda, sevgilinin ölümsüzlük sunan dudakları ile âb-ı hayat arasında ilgi kurulmaktadır. Sevgilin saçı zulumâta,²¹⁶ dudağı da bu zulumât içindeki âb-ı hayata benzetilir.

Şarâb-ı la'liçün çek dilâ gam-ı zülfün
Ki zulmet içre olur âb-ı çeşme-i hayvân (K 2/14 s.39)

İlahi aşk anlamında tasavvufî bir sembol olarak kullanılan âb-ı hayat,²¹⁷ ledün ilminden kinayedir. O, mürşid-i kâmilin, hayvani hayat yaşayan insan aklını diriltten sözleri ve nazarıdır.

Sâki bezmün eger cür'a döke yeryüzüne
Ölüyü diri kıla çeşme-i hayvân-şekil (K 4/23 s.52)

4. Masal Kahramanları

4.1. Leylâ ve Mecnun

Asıl adı Kays-ı Âmirî olan Mecnun, Leylâ'nın âşığıdır. Şark edebiyatında âşık timsâlidir.²¹⁸ Leylâ'nın aşkıyla divane olup çöllere düşmesi yönüyle âşık için benzetilendir.

Dil virelden sen saçı Leylâya cânım Mustafâ
Düşmüşüm Mecnûn gibi sahrâya cânım Mustafâ
Cân [ü] başı virmemek mümkün midür bu dem sana
Sen gibi bir dilber-i ra'nâyâ cânım Mustafâ (Murabba/1 s.115)

²¹⁵ Bkz. "Hızır" Pala, a.g.e. ss. 204-205.

²¹⁶ Bkz. "zulumât" Pala, a.g.e. s. 494.

²¹⁷ "Âb-ı hayat" için bkz. Pala, a.g.e. s. 3.; Cebecioğlu, a.g.e. ss. 81-82.

²¹⁸ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Yay. Cemal Kurnaz), TDV yay. Ank.1993, s. 285.

Zencîr-i zülfüne dil-i Sevdâyî düşkün
Mecnûn [u] Leylî bigi yazup bir kitâb idem (G 33/5 s.86)

Aşağıdaki beyitte şair, “Bu deli gönle benzeyen o Mecnun mudur? Sevgilinin kâkülüne benzeyen o zincir midir?” diyerek Mecnunu kendine benzetmiş, zayıfın güçlüye benzetildiği dikkate alınırsa aslında kendisini Mecnundan üstün tutmuştur.

Mecnûn ol mı bu dil-i dîvâneye benzer
Zencir ol mı turre-i cânâneye benzer (G 12/1 s.65)

4.2. Ferhad ve Şirin ile Hüsrev

Ferhad, şark edebiyatında, aşk uğrunda en büyük müşkülleri yenen kahraman olarak zikrolunur. Bir adı da “dağ delici” demek olan Kûhken’dir.²¹⁹

Hüsrev ü Şîrîn Fars edebiyatında bir mesnevi türüdür. Türk halk edebiyatında ki Ferhad ile Şîrîn hikâyesi bu mesnevinin bir bölümüdür. Hüsrev kelimesi “padişah” anlamıyla kelime oyunlarına konu olur.²²⁰ Telmih, tenasüp ve tevriye yoluyla iki beyitte anılmaktadır. Sevdâyî, sevgilinin şarap renkli yakut dudağının şerbeti için Ferhad gibi gam dağının taşıını çekmektedir. Veya “ey Hüsrev! Sen sevgilinin dudağının şerbetini iç ben Ferhad gibi gam dağının taşıını çekeyim” demektedir.

Hüsrevâ şerbet-i la’l-i leb-i meygûnun için
Çekerem kûh-ı gamun sengini Ferhâd gibi (G 56/3 s.110)

Âşğın gönlü o Şirin sevgilinin dudağına Ferhad haline gelmiştir. Cihan padişahları onun değersiz bir dilencisinden de değersizdir.

Dil-i Sevdâyî Ferhâd ol leb-i Şîrîne oldu kim
Cihân Hüsrevleri kemdir anun kemter gedâsından (G 36/6 s.89)

Sevgilinin dudağı hem şirin oluşu hem de Ferhad’ın sevgilisi olan Şirin gibi oluşu açısından değerlendirilmiştir.

Şîrîn deheni râzına irmeğe nigârun
Ey şehd ü şeker nice sorup ağzın ararsın (G 39/3 s.92)

²¹⁹ Onay, a.g.e. s. 167.

²²⁰ Pala, a.g.e. ss. 220-221.

4.3. Hurşîd ü Ferah-şâd

14.yy. Şairlerinden Şeyhoğlu Mustafa'nın dinî-tasavvufî içerikli aşk mesnevîsinin karakterleri olan Hurşîd ve Ferah-şâd²²¹ iki beyitte (G 20/3 s.73) tevriyeli olarak işlenmiştir.

Dil-i Sevdâyînün ol dilber-i Hurşîd-likâ

Nola gamgîn dilin eylerse Ferah-şâd gibi (G 56/5 s.110)

5. Diğer Şahıslar

5.1. Şeddâd, Ebû Leheb, Ebû Cehl

Divanda, sevgilinin sanatlı bir şekilde övüldüğü beyitlerin birinde İrem bağının bânisi Şeddâd'ın²²² ismi geçmektedir.

Gözlerün kıydı vefâ mülketini Âd gibi

Kaşların yaptı cefâ tâkını Şeddâd gibi (G 56/1 s.110)

Şair, naatta Hz. Muhammed (sav.)'in faziletini ve yüceliğini anlattığı bir beyitte “ evliyânın ruhu bile senin yüceliğini tam anlamıyla idrak edememişken müşrikler, senin kıymetini ne bilsinler” sözlerinde Ebû Leheb ve Ebû Cehl'i²²³ misal vermiştir.

Bû Cehl [u] Bû Leheb ne bilür kıymetün senün

Çün kibriyâmı derk idemez rûh-ı evliyâ (K 1/20 s.36)

B. KAVİMLER, ÜLKELER VE ŞEHİRLER

1. Kavimler

1.1. Âd Kavmi

Âd kavmi, Yemen ile Hadramut arasındaki bölgede yaşamış ve kendilerine Hz. Hûd peygamber gönderilmiştir. Peygamberin davetine uymayıp küfür ve zulümde ısrar edince şiddetli bir fırtına ile helak oldular.²²⁴

²²¹ “Hurşîd ü Ferah-şâd” için bkz. Pala, **a.g.e.** ss. 213-214.

²²² “Şeddâd” için bkz. Abdullah Aydemir, **Tefsirde İsrailiyyat**, Beyan yay. İst., (bas. S. ve t.y.)

²²³ “Ebû Cehl” için bkz. Cahid Kara, “**Klasik Kaynaklarda İslâm Muhalifleri Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi**” Ebû Cehl (Ebû'l- Hakem Amr b. Hişâm) Örneği, İstem 2013, yıl 11, sayı 21, ss. 125-147.

²²⁴ Bkz. Mehmed Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözlük-Ansiklopedik Sözlük-**, Enderun Yay. İst. 1992, s. 188-189.; Çakan-Solmaz, **a.g.e.** ss. 59-66.

Divanda Âd kavmi, Şeddâd ile birlikte bir beyitte (bkz. Şeddâd md. G 56/1 s.110) yer almaktadır. Bir beyitte de “Fecr Suresi,89/7” ayetindeniktibas edilerek “Zâtü’l-imâd” yani “sütunlar sahibi” ibaresiyle Âd kavmine değinilmektedir.

Dârü’s-selâm itdi selâmundan iltimâs
Zâtü’l-imâd kıldı cenâbuna ilticâ (K 1/7 s.35)

1.2. Hindu, Rûm, Arab

Divan şiirinde sevgilinin beni ve saçları çok zaman bir hindûya benzetilir. Bunun nedeni siyah renkli oluşlarıdır.²²⁵ Divanda da “hindû” kelimesi siyah bene benzetilen olmuştur. Hindû attar olunca Hind denizinde bir balıktan çıkarılan anberi Rum ülkesine getirmiştir. Kavimden ziyade ülke olarak ele alınan “Rûm” kelimesi “Hindû” kelimesiyle anber ve attar tenasüp içinde bir beyitte zikredilmiştir.

Çâr-sû-yı hatun ârestedür anber ile
Kılalu Hindû benün Rûmda attârlığı (G 57/2 s.111)

Rûm, eskiden Doğu Roma imparatorluğu Anadolu’yu da içine aldığı için Anadolu’ya Rûm, Anadolulara da Rûmî denilirdi. Divan şiirinde sevgilinin yüzü için de kullanılır dolayısıyla tevriye yapılan bir kelimedir. Burada yaşayan insanlar beyaz ırktan ve güzel oldukları için Habeş, zenci ve zengiba ile tezat sanatı yapılır.²²⁶

Ressam Anadolu’da o Çin güzelini gördüğünden beri Firengistan’ın putperestleri ona hayran oldu. Rûm istediği zaman saçının güzelliğini görünce Hindistan tavusu kıskançlıkla dolaşır.

Ol büt-i Çînün görelen Rûm içinde nakşbend
Oldı hayrân büt-perestân-ı Firengistân ana
Rûm rıza deminde görmüş zülfünün zîbâlığın
Reşk idüp cevân ider tâvûs-ı Hindistân ana (G 2/2, 3 s.55)

Sevdâyî, bir beyitte de Rûm ve Arab kelimelerini birlikte (G 42/4 s.96) kullanmıştır.

²²⁵ Pala, a.g.e. s. 209.

²²⁶ Pala, a.g.e. s. 380.

1.3. Ye'cüc

Kur'anda Zülkarneyn ve onun yaptığı sed dolayısıyla iki yerde²²⁷ geçmektedir. Kıyamete yakın Ye'cüc-Me'cüc denen bir taifenin çıkacağı, yeryüzündeki suları sömüreceği hakkında bir inanç var. Zülkarneyn'in sed içerisine hapsettiği bir kavim diyenler olduğu gibi, Moğollar olduğu görüşünde olanlar da vardır.²²⁸ Sevdâyî, sevgilinin fitne askerine benzettiği saçlarının yanağına dökülmemesini istediği bir beyite “hat-ı Ye'cüc” terkibi yer almaktadır.

Kıl sedd-i Sikender hat-ı Ye'cücüne çek tîğ

Tâ Rûma hüçüm eylemesün leşker-i fitne (G 46/2 s.100)

2. Ülkeler

2.1. Osmanlı Ülkesi, Turan, İran

Şair, sevgiliyi övdüğü beyitte (G 50/4 s.104) Osmanlı ülkesinden “milket-i Osmân” diye bahsetmektedir. Şehzade için yazdığı kasidede ise “onun topraklarının yeryüzünü kapladığını, pay-ı tahtının da İran ve Turan gibi olduğunu” söylemektedir.

Arsa-i memleketün yeryüzüne şâmil olup

Pay-ı tahtun ola İran dahı Tûrân-şekil (K 4/18)

2.2. Çin, Hutun, Hıta

Sevdâyî divanında en çok geçen ülke Çin'dir. Çin, miskin vatanıdır. Çin âhû'su kendini sevgiliye kurban etmiştir. Sevgilinin misk kokulu saçı “çin” (G 8/1 s.61) diye anılır. Çinin “kıvrım, büküm” anlamı da bu ilişkiyi kuvvetlendirir. Kaş (G 50/4 s.104) da şeklinden dolayı Çin ile anılır.

Hâl-i miskîni cebînin hûn-ı kurbân olduğın

İşidüp âhû-yı Çîn olmuş dili kurbân ana (G 2/4 s.55)

Çîn idüp zülf-i kemendini gözi ehvâsı

Sayd ider şîr-i dili âl ile insân-şekil (K 4/10 s.50)

Dilberâ ben bendene benzer yine kîn eyledün

Gamzeni ser-tîz idüp ebrûlarun çîn eyledün (G 24/1 s.77)

²²⁷ Kehf, 18/94.; Enbiya, 21/96.

²²⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 180.

Çin ülkesi, Mani dininin en çok yayıldığı yerdir. Mani'nin bir ressam olduğu, kitabının da pek güzel minyatürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz daima Çin'e nisbet edilmiştir.²²⁹

Ol büt-i Çînün görelden Rûm içinde nakşbend
Oldı hayrân büt-perestân-ı Firengistân ana (G 2/2 s.55)

Çin'in kuzeyi ile Türkistan'a Hatâ adı verilir. Misk âhûlarının bu bölgede çok oluşu ve miskin diğer ülkelere buradan nakledilişi Hatâ'nın değerini artırır.²³⁰ Divanda da sevgilinin değeri Çin ve Hıtâ ülkeleriyle kıyaslanır. Hatâ ülkesi Hoten şeklinde anberle birlikte tenasüb içinde ele alınmaktadır.

Virmezem bir kılını Çîn u Hıta milketine
Ger bu sûd ile sevdâ beni her kıl kıla (G 51/2 s.105)
Anber saçun âşûftesi olmasaydı meger
Divâne bigi tağlara düşmezdi Hotende (G41/2 s.95)

2.3. Hindistan, Rûm

Hindistan çeşitli özellikleriyle edebiyatta çok sözü edilen memleketlerden biridir. Rûm (Anadolu) beyaz tenli insanların memleketi olduğu için siyah ırka mensup insanların yaşadığı Hindistan ile tezat içinde ele alınır. Hindistan tavusu ile de meşhurdur.²³¹ Divanda da Hindistan tezat sanatı yapılarak Rûm'la birlikte ele alınmış, tavusu sevgilinin saçı ile yarıştırmıştır.

Rûm rıza deminde görmüş zülfünün zîbâlığın
Reşk idüp cevân ider tâvûs-ı Hindistân ana (G 2/3 s.55)
Serv ü ar'ar bitmedi kaddün gibi bustânda
Olmadı tâvûs zülfün bigi Hindistânda (G 50/1 s.104)

2.4. Firengistân

Firengistân, Avrupa. Divan şiirinde adı geçen memleketlerdendir. Özellikle güzelleri, putları, kâfirleri ile ele alınır. Divanda da putperestleri ile konu olmuştur.

Ol büt-i Çînün görelden Rûm içinde nakşbend

²²⁹ Pala, a.g.e. s. 103.

²³⁰ Pala, a.g.e. s. 197.

²³¹ Bkz. "Hindistan" Pala, a.g.e. s. 210.

Oldı hayrân büt-perestân-ı Firengistân ana (G 2/2 s.55)

2.5. Yemen

Arap yarımadasının güneybatısında bir yerleşim bölgesidir. Divan şiirinde daha çok Akik'in Yemende bulunuşu ile birlikte ele alınır.²³²

La'lin lebüne öykündüğüyçün saht-dil olup

Taş itdi akîki uruban Tanrı Yemende (G 41/4 s.95)

2.6. Mısır, Bâbil, İrem

Divan şiirinin coğrafyası içinde Mısırdan çok bahsedilir. Şeker kamışı Mısırdan çok olur. Kelimenin “ülke, memleket anlamıyla da çok zaman tevriye yapılır.²³³ Mısır, sadece bir beyitte şekeristan ve tûtî kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılarak “Mısır-ı ma'ni” terkibiyle tevriyeli bir şekilde yer almıştır.

Kafes-i gamzene ben nutk ile tûtîsîfâtum

Mısır-ı ma'nîde sözümdür şekeristân-şekil (K 4/27 s.52)

Edebiyatımızda Bâbil şehri, Hârût ve Mârût adlı iki meleğin büyüğü başkalarına da öğrettiği için ceza olarak kıyamete kadar bu şehirde bir kuyuda baş aşağı asılı kalacağı inancı dolayısıyla anılır.²³⁴ Divanda sevgilinin çene çukuruna benzetilen olarak kullanılan kuyu ilişkisiyle Bâbil zikredilmiştir.

Hüsni Bağdâd ü zenahdânı çeh-i Bâbildür

Gözü cem eyleyeli sihr ile ayyârlığı (G 57/4 s.111)

Şeddâd'ın yaptırdığı İrem iki beyitte “bülbul-i bağ-ı İrem”, bir beyitte de “gülîstân-ı İrem terkibiyle geçmektedir.

Bahar-ı ömrünün olsun çü gülsitân-ı İrem

İrişmesün gülüne gerd-i gerdîş-i gerdân (K 2/39 s.43)

Hüsünin gülüne olmağa ey hûr medh-hân

Sevdâyî gibi bülbul-i bâğ-ı İrem gerek (G 26/6 s.79)

Dil-i Sevdâyî'yi kûyunda görüp yâr dimiş

Bülbul-i bağ-ı İrem geldi benim gülşenüme (G 48/5 s.102)

²³² Pala, a.g.e. s. 482.

²³³ Pala, a.g.e. s. 315.

²³⁴ Kurnaz, a.g.e. s. 150.

3. Şehirler

3.1. Bağdat

Sevdâyî bir beyitte coğrafyayı iyi bildiğini gösteren şöyle bir benzetme yapmaktadır; “Bağdât’ın etrafından büyük ırmakların geçtiği gibi benimde kanlı gözyaşlarım sel olup sevgilinin mahallesini dolandır”. Başka bir beyitte de Bağdât sevgilinin güzelliği için kendisine benzetilen olmuştur.

Gözümün kanlu yaşı Şatt bigi seyl-âb oluban
Tolanır kûyunun etrâfını Bağdâd gibi (G 56/2 s.110)

Hüsni Bağdâd ü zenahdânı çeh-i Bâbildür
Gözü cem eyleyeli sihr ile ayyârlığı (G 57/4 s.111)

3.2. Aden

Güney Arabistan’da Kızıldeniz’e bitişik bir sahil şehridir. Hâlâ inci üretimi yapılmaktadır. Edebiyatta inci ile birlikte kullanılır.²³⁵ Sevgilinin inci gibi dizilmiş dişlerini görünce Aden şehrinin incileri utancından eriyip su olur.

Lü’lü dişünü nazmını çün gördi hayâdan
Dürdâneleri şerm ile su oldu Adende (G 41/3 s.95)

3.3. Ken’an, Medyen, Hayber

Divanda Ken’an şehri, sadece bir beyitte “Yûsuf-ı Ken’ân” terkihiyle yer almıştır.

Şah-ı gül mülk-i çemende ne aceb olsa Azîz
Gösterür adl yüzün Yûsuf-ı Ken’ân-şekil (K 4/2 s.49)

Şuayb (a.)’ın şehri olan Medyen Mûsâ (a.) ile ilgi kurularak ele alınmıştır.
Şecer-i sînede âteş göresin Mûsî-vâr
Ger Kayıs isteyu gelsen bu dil-i Medyenüme (G 48/4 s.102)

Hz. Ali’nin kahramanlığıyla feth edilen Hayber şehri de yine onun Haydar ismi ile tenasüp sanatı yapılarak işlenmiştir.

Yıksan rakîb gönlünü cânâ aceb değil
Haydar harâb eyledi çün sûr-ı Hayberi (G54/4 s.108)

²³⁵ Pala, a.g.e. s.7.

C. İCTİMAİ HAYAT

1. Padişah ve Çevresi

Eserde ictimai hayatın zirvesi olan padişah, sultan, şah, şeh, hüsrev, server gibi isimlerle anılır. Şeh-i âlî-cenâb, şâh-ı cihân, Sultân-ı her dü kevn, Şeh-i cihân-ı kerem gibi ifadelerle kastedilen bizzat padişahın kendisi, sevgili veya âşıktır. Gül de padişah olarak tasavvur olunur.

Sevdâyî divanında Padişah, “Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir, insanlara ve cinlere hükmedecek kadar kudretlidir. Onun adaleti dünyayı (K 3/8 s.45), ufukları tutmuştur. Kılıçla zulmü kaldırır.

Zill-ı Hak Sultân Korkud muktedâ-yı ins [ü] cin
K’ol durur şimdi Süleymân-satvet İskender- me’âb (K 3/9 s.45)

Uzatmasun dahi gerdûna din cefâ elini
Ki tutdı âlem-i âfâk[1] adl-i şâh-ı cihân (K 2/19 s.40)

Korkud ol server-i âdil kim anun seyfini Hak
Asdı arş ayağına şems-i dırahşân-şekil (K 4/14 s.50)

Sancak, saltanat alametidir (K 1/5 s.34). Padişah olmayan yerin sonu harabe olur. Padişah, divan kurar, tuğra sahibidir. Padişahın ihsanı boldur.

Yıkılır gönlüm hayâlün gelmez ise sîneme
Âkıbet vîrân olur şol yir ki sultân olmaya (G 44/3 s.98)

Kilk tutmuşdur Utârid kâtibün olmak diler
Kim kıla dîvân-ı Sultân içre inşâ-yı kitâb (K 3/15 s.46)

Per-i kebûter-i menşûridur hümâ-sâye
Nişânıdır düm-i tâvûs-ı cennet-i Rızvân (K 2/23 s.41)

Şeh-i cihân-ı kerem firkad-i yegâne ki anun
Atâyı kemteridür genc ü mâl mülk-i cihân (K 2/20 s.40)

Padişahın kulları (K 2/26 s.41), (K 4/17 s.51) ve hizmetli kadrosu vardır. Divanda bunların özelliklerine dair fazla bilgi bulunmadığından, bir fikir vermek üzere sadece isimlerini zikrediyoruz: Kapıcı (K 3/23 s.47), kâtip, (K 3/15 s.46), elçi (G 3/6 s.56), (G 60/5 s.114) geda (G 60/6 s.114), (G 46/1 s.100).

Divanda, saray (K 4/35 s.53), (G 47/5 s.101), taht (K 4/1 s.49), (K 4/17 s.51), pay-ı taht (K 4/18 s.51) gibi unsurlar da padişahla ilgili olarak yer almaktadır. Sevdâyî gülü de padişah olarak tasavvur etmiştir.

Geçdi gül mülk-i çemen tahtına sultân-şekil

Lâleler turdı ayağ üstine dîvân-şekil (K 4/1 s.49)

Oturup taht-ı zümürüdde gül-i la'lin-tâc

Medh okur bülbül ana murg-ı hoş elhân-şekil (K 4/5 s.49)

Hız Muhammed (sav.) iki cihanın sultanı olarak şu beyitlerde ele alınmıştır; (K 1/4 s.34), (K 1/6 s.34), (K 1/13 s.35), (K 1/24 s.37)

2. Rezm

Eski hayatın bir parçası olan rezm yani savaş divanda, yağma, gavgâ ve neberd kelimeleriyle ifade edilir. Sevgilinin gözü yağmacıdır, onun sarhoş gözleri Sevdâyî'nin başını savaşa vermiştir. Âşığın vücut hazinesi de savaşla doludur.

Gözidir gönlümüzün şehrini yağmaya viren

Ruhıdur ömrümüzün mâyesini mâya viren

Dün [ü] gün mey-kede-i aşkı tarîkatde benüm

Çeşm-i ser-hoşlarudur başımı gavgâya viren (G 38/1, 4 s. 91)

Genc-i vücûd toptolu gavgâ imiş hemîn

Ehl-i ferâgat âdeme günc-i adem gerek (G 26/5 s.79)

Divanda savaş yeri meydan şeklinde isimlendirilir. Şair, memduhunun atının hücumu için bir konak olarak yeryüzünün uzunluğunu, düşmanı ile savaşacak meydanı da gökyüzü gibi hayal eder.

Hücûm-ı rahsın için tûl-i arz bir menzil

Neberd-i hasmîniçün arz-ı âsmân meydân (K 2/34s.42)

2.1. Leşker ve Kan

Sevgilinin beni ve ayva tüyleri fitne askeri olunca âşığın canı ve gönül ülkesi de karışır. Şair, sevgilinin ayva tüylerini ye'cüc'e benzeterek onlara Zülkarneyn seddini kurmasını böylece kâfir askerinden Anadolu'yu korumasını istemektedir.

Çün çekdi şehâ hâl ü hatun leşker-i fitne

Toldı dil ü cân kişveri şehd ü şer-i fitne

Kıl sedd-i Sikender hat-ı Ye'cücüne çek tîg

Tâ Rûma hücûm eylemesün leşker-i fitne (G 46/1, 2 s.100)

Şair, düşman askerlerinin horozlar kadar çok da olsa memduhun kahır yeli yani kudretinin onlara hücum edeceğini ifade eder.

Çaba ider anı kahrın yeli hücûm eyler

Adedde leşker-i a'dâ olursa dîk-i revân (K 2/34, 35 s.42)

Kan, düşman ile birlikte rastlanan bir unsurdur. Sevdâyî, Şehzade Korkuta sunduğu kasidesinde ona şöyle dua eder; “dostların toplanıp meclisinin mumu yandıkça düşmanlarının kanı şarap, ciğeri kebab olsun”.

Dostânun cem' olup yandıkda şem'-i encümen

Hûn-ı hasmun mey olup olsun dil-i a'dâ kebâb (K 3/28 s.47)

Aslında kan unsuru sadece savaş ile ilgili değildir. Âşığın ciğer kanı, kanlı gözyaşı, yaralarının kanı bu münasebetle hatırlanmalıdır.

2.3. Savaş Aleti ve Eşyası

2.3.1. Ok, Yay,Kılıç

Şair, “bu keder meydanına girip, siper misali göğsünü kaza oklarına tutmayan yiğit olamaz” sözleriyle bir beyitte adeta savaş meydanında kurşun gibi fırlayan okları tasvir etmiştir.

Bu keder meydânına girüp kazâlar tîrine

Sîne tutmaya siper-veş merd-i meydân olmaya (G 44/5 s.98)

Divanda ok doğrulukla, yay da eğrilikle ilgili olarak birlikte tenasüp içinde kullanılmıştır.

Atma yabana tîrini doğru yime beni

Bağrına basma eğer egridir ağyâr-ı yâ gibi (G 60/2 s.114)

Ok ve yay ayrıca sevgili ve âşıkla ilgili unsurların da benzetileni olmuştur.

Divanda kılıç, Farsça karşılığı olan “tîg” ve Arapça “seyf” şeklinde ele alınmıştır. Bir beyitte (G 46/2 s.100) leşker ile tenâsüp içinde yer almıştır. Sevdâyî, yine “tîg” kelimesini Şehzade Korkut'a sunduğu kasidelerde onun kudretini medh

etmek amacıyla kullanmıştır. Onun kılıcının parlaklığı İslam'ın delilidir. Onun düşmanlarının boynunu vurmak için Feleğin Merih yıldızı cellât misali altın saçan kılıcını çekmiştir.

Zebân-ı kilkidür âfâka kâsımü'l-erzâk
Beyâz-ı tîğ[i]dur İslâma kâtı'-ı burhân (K 2/22 s.40)

Urmağa düşmeninün boynını Mirrîh-i felek
Çekdi cellâd-sıfat tîg-ı zer-efşân-şekil (K 4/25 s.52)

Eski devirlerde padişah, fethedilen kalenin kapısına kılıcını asardı. “Kılıcı arşa asmak” tabiri, kazanılan büyük bir başarının ifadesidir.²³⁶ Şair de Sultan Korkut'un parlak olması münasebetiyle güneş ışığına benzettiği kılıcını Allah'ın arşa astığını şöyle ifade etmektedir.

Korkud ol server-i âdil kim anun seyfini Hak
Asdı arş ayağına şems-i dırahşân-şekil (K 4/14 s.50)

Kesici, öldürücü fonksiyonlara sahip olan kılıç cevri ü cefa gibi kavramlar için benzetilen (G 28/1 s.81), (G 29/5 s.82), (G 34/1 s.87), (G 48/2 s.102) olmuştur. Sevgilinin yan bakışı (K 4/13 s.50), (G 23/3 s.76), kılıç gibi keskin, yaralayıcı ve öldürücüdür. Yine kılıç şekli itibariyle süsenin yapraklarına (G 45/2 s.99) benzetilmektedir. Savaş aletlerinden olan mızrak ve kemend de sevgili ile ilgili olarak ele alınmıştır.

3. Av ve Avcı (Sayd, Şikâr, Sayyad)

Eski hayatın bir yanını teşkil eden av hadisesi, genellikle âşık ile sevgili arasında geçen aşk hali için düşünülür. Sevgilinin zülfü âşığın gönül kuşunu avlayan şahbazdır.

Çîn idüp zülf-i kemendini gözi ehvâsı
Sayd ider şîr-i dili âl ile insân-şekil (K 4/10 s.50)

Zülfünün ağına haddün nice âl eyledi kim
Dil-i ankâyı şikâr eyledi hâl-i megesün (G 25/4 s.78)

Dil murgı kim tolaştı karanluğun ağına

²³⁶ Murat Ali Karavelioğlu, **On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'i'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği Ve İncelenmesi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), MÜ. TAE. İst. 2005, s. 162.

Dâm-ı belâya düşdi enîn eyleyüp durur (G 8/5 s.61)

Divanda, sabah ankâyı getiren bir avcı, gece de karga olarak tasavvur edilmiştir.

Getürdi çünkü bu ankâyı subh-ı şehbâzdur

Hem-ân-dem oldı görüp anı zâg-ı şeb perrân (K 2/2 s.38)

Bir beyitte de sayyad (G 11/1 s.64) ele alınmıştır.

4. Bezm

En mühim eğlence hali olarak beyitlerde saki, sevgili, mutrib, yaran ve içkiden teşekkür eden bezm âlemine rastlamaktayız. Bezmin zaman ve mekân olarak en uygunu ilkbahara rastlayanı ve çemende olanıdır. Sevgilinin yüzü yeşilliklere şarabın da akarsuya benzetildiği bezm-i çemen gönülleri güldürür.

Nitekim bezm-i çemende dilleri handân ide

Sebze vü âb-ı revân rûy-ı mahbûb [ü] şarâb (K 3/27 s.47)

Bezm sevgilinin güzelliği ile benzerlik içinde ele alınır ve bezm münasebetiyle şarabın mucidi kabul edilen Cem hatırlanır.

La'lün ki bezm-i hüsnüni hurrem tutup durur

Câm-ı cihân-nümâdur anı Cem tutup durur (G 14/1 s.67)

Şair, padişahını överken onun bezmini de ele alır ve bezm ile birlikte rezm unsurunu da zikreder. Bezmdede musiki raks bulunmaktadır. Zühre gibi unsur ve mefhumlar da bezm ile birlikte görülür. Bezm, bazen da geceleri kurulur ki bu takdirde mum (şem') vazgeçilmez bir unsur olur.

Kemîne mutrib-i bezmün hezâr çün Nâhîd

Kemîne bende-i kadrün hezâr çün Keyvân (K 2/26 s.41)

Zühre bezmünde mugannî oluban tutardı çeng

Ger zebân-ı hâl ile kılsan hitâb-ı müstetâb (K 3/16 s.46)

Dostânun cem' olup yandıkda şem'-i encümen

Hûn-ı hasmun mey olup olsun dil-i a'dâ kebâb (K 3/28 s.47)

Bezm mevsimi baharın gelişi güllerin açılmasıyla anlaşılır. Safa ve canlılık, bezmin en mühim vasfıdır.

Aşkına nûş itmege câm-ı leb-â-leb sen şehün
Bezm-i gülşende gülün tutduğı la'lin bâdedür (G 15/2 s.68)

Sâki bezmün eger cür'a döke yeryüzüne
Ölüyü diri kıla çeşme-i hayvân-şekil (K 4/23 s.52)

Şair, bezm ve meclis kelimelerini sadece içki, eğlence ve sohbet yeri manasında kullanmaz. Bazen, her türlü topluluğun, çeşitli mücerret ve tasavvufî kavramların bu kelimelerle ifade edildiğı görülür: bezm-i gam (K 3/6 s.44), (G 22/2 s.75), Bezm-i gülşen (G 13/4 s.66), Bezm-i safâ (G 26/2 s.79) terkiplerinin yer aldığı beyitlerde görüldüğü gibi.

Divanda mürşidin dergâhı “Pîr-i mugân bezmi” (G 33/2 s.86), Allah'ın ruhlardan ikrar aldığı olay da “bezm-i elest” (Murabba /4 s.115) ifadesiyle yer bulmuştur.

5. Mûsikî

Mûsikî, Sevdâyî divanı'nda, çeng, rebâb, ney, saz, keman gibi mûsikî aletleri; uşşak, şehnâz, isfehâni, irak gibi makamlar ve âheng, semâ gibi kelimeler itibariyle söz konusu edilmektedir. Mûsikî, eğlence hayatının önemli bir parçasıdır. Gül devrinde çalgıcı sâkinin elinden mey içip çeng rebâb dinlemek güzel olur. Söz ve saz olmayan meclis ise soğuktur.

Mutrıb-ı sâkî elünden gûş idüp nûş itmegi
Devr-i gülde hûb olur cam-ı mey ü çeng ü rebâb (K 3/5 s.44)

Budır bezm-i gamunda âh idüp yandüğüm her dem
İnen germ olmaz ol meclîs ki anda söz [u] sâz olmaz (G 22/2 s.75)

Şair, şu beyitte mûsikî makamlarını tevriyeli bir şekilde kullanarak söz oyunları yapmıştır.

Gördi Sevdâyî ki uşşâkına şeh nâz eyler
İtdi âheng-i Sifâhânı irâk üstinde (G 47/7 s.101)

Padişah bezminde ki musiki ve raksda sıradan biri değil Zühre yıldızı muganni olup çeng tutar, Dâvûdî bir sesle aheng tutup sema eder.

Zühre bezminde mugannî oluban tutardı çeng

Ger zebân-ı hâl ile kılsanhitâb-ı müstetâb (K 3/16 s.46)

Mutribınsâzını Zühre işidüp iderdi semâ

İtdi âheng çü Dâvûd-ı hoş elhân-şekil (K 4/24 s.52)

Âşık durumunu anlatmak için müşebbehün bih olarak ney (K 4/11 s.50), keman (G 26/4 s.79), çeng (G 51/4 s.105) gibi mûsikî aletlerini zikretmektedir.

6. Süslenme

6.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar

6.1.1. Altın ve Gümüş

Altın hem para hem de süs eşyası olarak kullanılan kıymetli bir madendir. İlm-i kimyaya göre başka madenlerden altın elde edilebileceğine (G 25/2 s.78) inanılır.

Zer eyleridi mihrün ile kalb-i hâkini

Ger bilseyidi tâlib-i iksîr-i kîmiyâ (K 1/22 s.37)

Divanda, altın kanatlı tavus tasavvuru güneş içindir.

Sepîde-dem ki bu tâvûs-ı çarh-ı zer-efşân

Bîsât-ı bâm-ı felek üzre gösterür cevân (K 2/1 s.38)

Kasidelerde, Sultanın kudreti anlatılırken “çadırını kurmak isteseydin felekler altın iplik atardı (K 4/20 s.51), düşmanının boynunu vurmak için feleğin çektiği kılıç altın gibi parlar” sözleriyle altın işlenmektedir. Sanki güneş, gümüş tenli altın külahlı bir köle gibi altın su kabıyla sultanın eline su döker.

Sen Süleymân üzre kurmağa bu nüh çadırı

Heft-ahter şeş cihetden tutdı zerîn-tınâb (K 3/24 s.47)

Urmağa düşmeninün boynını Mirrîh-i felek

Çekdi cellâd-sıfat tîg-ı zer-efşân-şekil (K 4/25 s.52)

Bir gulâm-ı sîm-ten [ü] zer külâhdur gûiyâ

Su koyar zerr âftâbe ile elüne âftâb (K 3/18 s.46)

Ayrıca sultanın kölelerinin altın işlemeli kumaş veya elbiselerinden de (zer külâh, zer kabâ) (K 3/21 s.46), (G 60/3 s.114) söz edilir. Âşıklık halleriyle ilgili olarak da altın (G 45/4 s.99) ve gümüş (G 40/2 s.94), (G 42/2 s.96) kullanılmıştır.

6.1.2. Cevher/ Gevher/ Güher

Bunlar aşağıda maddeler içinde zikredilecek kıymetli taşların tümüne verilen umumi bir isimdir. Cevher kelimesi bazı beyitlerde “araz” karşıtı olarak “asl olan şey” (K 3/4 s.44), (K 4/30 s.52), (G 55/4 s.109) manasında da kullanılmaktadır.

Cevher, renk renk olan, hazinelerde sandık ve kutularda saklanılan ve yeri geldikçe saçılan bir mahiyet arz eder. Bazen âşığın gönlüdür (G 15/4 s.68), bazen gözyaşındır (G 34/3 s.87). Cevherini denize düşüren tüccarın üzüntüsü şöyle anlatılır.

Ağladı dil görüben dîdede dürr dişlerini
Hâcedür san kim ânun gevheri ummâna düşer (G 17/2 s.70)

6.1.3. La'l, Akik

La'l kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Yakuta benzer. Rivayete göre aslında ak bir taş olduğu halde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş.²³⁷ Divanda en çok kullanılan kıymetli taş la'ldir. La'l, kırmızı rengi dolayısıyla sevgilinin dudakları (K 2/13 s.39), (G 7/5 s.60), (G 15/5 s.68), (G 41/4 s.95), (G 49/4 s.103), (G 56/3 s.110), kanlı gözyaşı (G 34/3 s.87) ve gül (K 4/5 s.49) ile benzerlik gösterir.

Güneşin taşı, toprağı ve bazı maddeleri terbiye ettiği, la'lin de böyle meydana geldiğine inanılır.

Hurşîd-i tal'atünden olur seng-i hâre la'l
İksîr-i himmetünle olur hâk kîmiyâ (K 1/17 s.36)

Şair, “gül bahçesinde yaseminin yüzü hevedan dolayı toprak olsun, denizde hoş sulu inci utancından la'l olsun” ifadeleriyle de la'lin rengine değinmiştir.

Gülşen içinde hevâdan hâk ola rûy-i semen
Bahr içinde ola hayâdan la'l lü'lü-yı hoş-âb (K 3/13 s.45)

²³⁷ Pala, a.g.e. s. 283.

Akik, kırmızı renkte kıymetli bir taştır. Edebiyatta Süheyl yıldızının tesiri ile renk kazanan akik, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen'den çıkarılmıştır. Dudak renk bakımından akike benzer.²³⁸ Şair, taş kalplilik yapıp sevgilinin la'l dudağına özenen akiki Allah'ın Yemende taş yaptığını tenasüp yaparak anlatmıştır.

La'lin lebüne öykündüğüyün saht-dil olup

Taş itdi akîki uruban Tanrı Yemende (G 41/4 s.95)

6.1.4. İnci (Dürr/ Lü'lü), Sedef

Divanda inci, şekli, rengi, parlaklığı gibi hususlar yönünden dişe benzetilen (G 17/2 s.70) olmuştur. İçinde sakladığı inci dişler dolayısıyla ağız inci kutusuna benzetilerek dürc-i dürr terkibi (G 39/2 s.92) kullanılmıştır.

Sedef, istiridye veya midye kabuğudur. İnci kabuğu olarak da düşünülür. Zira inci onun içinde meydana gelmektedir. Beyaz ve parlaktır. Daima inci ve deniz ile birlikte ele alınmaktadır.²³⁹

Naatda da Sevgili Peygamberimizin sıfatı olan “dürr-i yetim” peygamberler denizindeki sedefin kıymetli ve nadir bir incisi olarak ele alınmıştır.

Ey âftâb-ı burc-ı semâvât-ı enbiyâ

Dürr-i yetim-i der sedef-i bahr-ı esfiyâ (K 1/1 s.34)

6.1.5. Zümrüt, Yakut, Elmas

Zümrüt yeşil renkli bir taştır. Gülün yeşil yaprakları zümrüt tahta (K 4/5 s.49) benzetilir. Yakut ise, kırmızı rengi dolayısıyla kanlı gözün (G 45/4 s.99) benzetilenidir. Eskiden inci vb. kıymetli taşların hokkada saklandığı belirtilir, yakut hokka (G 39/2 s.92) şeklinde hayal edilir. Elmas, çok sert bir maden olduğundan diğer madenlerin kesilmesi ve tıraş edilmesinde kullanılır. Aşağıdaki beyitte elmas-diş ilişkisi kurularak sevgilinin dişinin sözünün bile dile alınmaması gerektiği anlatılır.

Ey rakîb alma zebânuna dişi nazmın anun

Koma eylersin zarar elmâs-ı gevher üstine (G 45/5 s.99)

²³⁸ Pala, a.g.e. s. 14.

²³⁹ Kurnaz, a.g.e. s. 174.

6.2. Güzel Kokular

Divanda kokulardan misk, anber, abîr ve gâliye zikredilmektedir. Rengi ve kokusu sebebiyle sevgilinin zülfü, beni ve ayva tüyleriyle ilgili olarak kullanılır. Abir ve gâliye, karışım halindeki kokulardandır. Çok kıymetli oluşları ve bilhassa kokuları ile ele alınmaktadırlar.

Misk, müşg, Hıta ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdur. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan sürtünerek bu uru düşürmüştü.²⁴⁰ Divanda misk, çıktığı yer olan Çin, kurban kanı ve ben ile tenasüp içinde ele alınmıştır.

Hâl-i miskîni cebînin hûn-ı kurbân olduğın
İşidüp âhû-yı Çîn olmuş dili kurbân ana (G 2/4 s.55)

Sevgilinin zülfü (G 3/4 s.56) ve onun güzellik mecmuasının yazısından alınan nüsha da misk kokuludur (K 3/3 s.44).

Sevgilinin mahallesinin toprağı misk kokar. Taze sümbülün, kırmızı gülün üstüne saldığı gölgesi gibi sevgilinin yanağı üzerine düşen kâkülü de misk kokuludur.

Attar satma gâliye kim itr-ı bû yiter
Kûy-ı nigâr toprağı misk-i abîrimüz (G 19/3 s.72)
Kâkül-i müşgîn ki gelmiş hadd-i dilber üstine
Sümbül-i ter sâye salmış verd-i ahmer üstine (G 45/1 s.99)

Şair Hind denizinde bir balıktan elde edilen anberi misk gibi düşünüp hüsn-i ta'lil sanatıyla, dağlara düşmesini sevgilinin saçına olan düşkünlüğüne bağlar. Misk, âhûnun göbeğine kan oturması sonucu meydana gelir. Bu münasebetle “kan tutmak” deyişiyle birlikte kullanılarak bu hususa işaret edilir. Yedi ülkenin padişahını esir eden sevgilinin saçını anber kokuludur.

Anber saçun âşûftesi olmasaydı meger
Divâne bigi tağlara düşmezdi Hotende (G 41/2 s.95)
Anber saçun hevâsıla Sevdâyî ursa dem

²⁴⁰ Pala, a.g.e. s. 324.

Dîvânedür divânı gören dem tutup durur (G 14/5 s.67)

Sihr ile itdi şol iki câzû gözün esîr

Bir anberîn kemende şeh-i heft-kışverî (G 54/3 s.108)

Divanda, kokuların attarda satılmasına (G 57/2 s.111) da işaret edilmiştir.

6.3. Diğer Süs Unsurları

Süslenme unsurlarından zikredilen sürme, görmeyen gözlere şifa olan Sevgili Peygamberimizin ayağının tozudur.

Enfâs-ı lutfi mürdelere mu'ti-yi hayat

Âyâğı tozı dîdeleri a'mâya tûtîyâ (K 1/16 s.36)

Şair, güneş ışıklarını sürmedanlığın mili gibi hayal eder. Sürme çeken memduhun yolunun toprağını güneşin miliyle alıp yaşlı feleğin gözüne sürme diye çekeceğini belirtirken, aynı zamanda sürmenin bazı göz hastalıklarında kullanıldığına işaret edilir.

Kehhâl mihr-i mil ile alup gerd-i râhunı

Pîr-i felek gözine meger tûtîyâ çeker (G 18/3 s.71)

7. Giyim-Kuşam

Sevdâyî divanı'nda kıyafetle ilgili olarak “zerîn-kabâ, zer-bâft” gibi kumaşlardan bahsedilir. Sultanın köleleri altın külahlıdır ve altın sırmalı kumaştan elbiseler giyerler (K 3/18, 21 s.46) . Ay ve güneş de sabah akşam sultanın kapısında duran altın sırmalı elbiseler giymiş köleler olarak hayal edilir.

Her subh u şâm mihr ü meh ey sîmâ-yı hüsn

Turur kapunda bende-i zerîn-kabâ gibi (G 60/3 s.114)

Kölelerinin bile bu kadar değerli kıyafetler giydiği bir cemiyette sultanların kıyafeti daha itibarlı olmalıdır. Nitekim iki cihan Sultanı Hz. Muhammed (sav.)'e Allah u Teâlâ sultanlık alameti tac ve hil'at (K 1/ 4 s.34)vermiştir. Şair, talih atında güzellik hilati giymiş sevgiliyi Burak üstündeki hulle giymiş huriye benzettiğini söylerken hullenin de cennette meleklerin kıyafeti olduğunu anlatmış olur.

Rahş-ı devletde görüp hil'at-i hüsn ile seni

Hulle geymiş sanuram hûr Burâk üstinde (G 47/2 s.101)

Sevdâyî, eğer sevgilinin ayağını öpebilirse bu fırsatın dünyada devlet tacı olarak kendisine yeteceğini söylemektedir.

Tâc-ı devlet ser-i Sevdâyîye âlemde yeter
Pâyı bûsına eger olsa dilâ dest-resün (G 25/7 s.78)

Kemer sevgilinin belini sardığı, elbisenin yeni de sevgilinin kolunu öptüğü için gıpta edilir. Nikab ise sevgilin saçları için benzetilen olmuştur.

Kemerin gör ki ne hoş mû-yı miyânını kuçar
Nice öper sâ'id-i sîmini nazar kıl yinine (G 42/2 s.96)

Keşf idüp Hurşîd-i rûyundan nikâb-ı zülfini
Bu dil-i gamgînimi bir gün Feraşşâd eylemez (G 20/3 s.73)

Siyah sarık (G 4/2 s.57) , mürşid-i kâmilin; hırka ise sûfinin (G 52/1 s.106) kıyafetidir.

Mürşid-i kâmil durur zülf-i siyeh-pûşın meger
Keşf ider nûr-ı kerâmet kime kim virirse el (G 32/3 s.85)

Cübbe fenâ olarak tasavvur edilir. Gamdan kurtulmak için can cübbesinden (G 44/4 s.98) yani fenâdan sıyrılmak gerekir. Şu beyitte de Züleyha'nın Yûsuf'un gömleğini arkadan yırtma hadisesine işaret vardır.

Cân cübbesini cevrlle çâk itmeyince gam
Elden komaz etegini muhkem tutup durur (G 14/2 s.67)

Divanda iki beyitte pirahen (G 48/1, 3 s.102), bir beyitte de kese (G 7/2 s.60) kelimesi kullanılmıştır.

8. Sofra ve Yiyecekler

Divanda, övülenin sofrası “sofra-i ihsan” olarak isimlendirilir. Dünya bir değirmendir, anlayışını yansıtan “Felek-i sofranevâz” terkibi yer almaktadır.

Hora geçmeğe kamer sofr-i ihsânunda
İki şakk eyledi engüşti-i Nebî nân-şekil (K 4/26 s.52)

Tul-i ömr ile ser-i zülfünü ayrıydı elim
Felek-i sofranevâz itmesey gaddârlığı (G 57/3 s.111)

“Ey saki devri güldür devamlı yiyip içmek gerek” sözleriyle “gül mevsiminde” yani baharda iştahların açıldığına işaret vardır.

Devr-i güldür sâkiyâ ayş-ı müdâm itmek gerek

Gerdiş-i gerdûn-ı dûna intikâm itmek ger (G 27/1 s.80)

Bir beyitte yiyecek içeceğin genel adı olan “azık” kelimesi geçmektedir.

Mesâfe tûl ü dırâz zahîre zad-ı kalîl

Ayakda bend-i belâ u başumda bâr-ı girân (K 2/16 s.40)

Yiyeceklerden ekmek, tuz, kebab, şeker, bal vb. zikredilir. Ekmek tuz hakkı deyimine yer verilir. Bedava yemek olmayacağına dikkat çekilir.

Cefâsı câminı ey dil gönülsüz eyleme nûş

Ki hakkı nân u nemek-vâr hem-civârundur (G 6/2 s.59)

Bu dil-i Sevdâyinün dâim elünden dâd kim

Bir pula mâlik değil bin işe eyler irtikâb (K 3/26 s.47)

Şarab âşğın gözyaşı, kebab ise ciğeri için benzetilen (K 3/7 s.44), (G 33/4 s.86), (G 35/1 s.88) olmuştur. Düşmanın kanı ve ciğeri de şarab ve kebaba (K 3/28 s.47) benzetilmiştir.

Şeker ve bal sevgilinin dudağı (G 21/2 s.73), (G 50/2 s.104), ağzı (G 39/3 s.92), (G 39/3 s.92), (G 39/8 s.92), ve vuslatı (G 21/5 s.74) için müşebbehünbihlik vazifesi görmüştür. Sevgilinin güzelliği karşısında âşğın can ve gönlüne dolan duygular da bal olarak nitelendirilmiştir.

Çün çekdi şehâ hâl ü hatun leşker-i fitne

Toldı dil ü cân kişveri şehd ü şer-i fitne (G 46/1 s.100)

Yine bir nevi yiyecek maddesi olan zehri de bu arada zikretmeliyiz. Genellikle şeker, tatlı, tiryak, şerbet ve yılan gibi unsurlarla zikredilen ve bazen de yılanı izafe edilen (zehr-i mar) zehir, âşıkın gamı (G 10/5 s.63) için müşebbehünbih olur. Aşağıdaki beyitte zehir ile şeker bir yerde toplanarak tezat yapılır.

Yârsûz mey sohbetin zinhâr zinhâr eylemen

Zehr olur her katresi ol la’l-i şekker yârsuz (G 21/2 s.74)

Sevgilinin yılanı benzetilen saçının güzelliği âşıkın canını öldüren bir zehirdir. Sevgili âşıkı gülsuyu gibi yılan zehiri içirir.

Saçun ef'îsi cânuma sunar bir zehr-i kâtil kim
Geçüp durur bu çarh-ı hokkabâzun yidi tasından (G 36/3 s.89)

Hamza-veş mihrine dil vireli Güstehemi
İçirür bize yılan zehrini cüllâb gibi (G 58/4 s.112)

9. İnşâî Unsurlar

9.1. Kâbe, Mescid, Meyhane (Dergâh)

Sevdâyî Divanı'nda mimari unsur olarak önce yeryüzünde yapılan ilk mabet olan Kâbe'den bahsetmek gerekir. Ancak hac ile ilgili olarak "Din-Tasavvuf" bölümünde işlendiği için burada sadece mimari bakımdan ele alarak beyit numaralarını (K 1/9 s.35), (G 5/1 s.58), (G 9/4 s.62), (G 27/3 s.80) vermekle yetiniyoruz.

Yine mescit ve dergâhda işlev bakımından birinci bölümde incelendiğinden tekrara düşmemek için burada mimari olarak ele alıp sadece beyit numaralarını (G 12/4 s.65), (G 13/3 s.66), (G 15/3 s.68), (G 33/2, 3 s.86), (G 35/2 s.88), (G 38/4 s.91) vermekle iktifa ediyoruz.

9.2. Eyvan, Saray, Avlu

Asırlar önce atalarımızın dilinde ev demek çadır demektir. Türk tarihi, orijinal bir çadır medeniyeti yüceliğinde idi. Çadır, Türk'ün aziz eviydi. Onu en iyi ipek kumaşlarla yapardı. Büyük çadırlar altın başlı olur, pencerelerin pervazları altından yapılır, içlerine yüzlerce ipek halı döşenirdi.²⁴¹ Sevdâyî Divanı'nda da Kemerli yüksek bina, oturacak yüksek yer, köşk, çardak anlamlarına gelen eyvanın²⁴² işlendiği beyitte Türk medeniyetindeki çadırın özellikleri bariz bir şekilde görülmektedir. Şair, memduhun evini, yedi yıldızın altı yönden altın ipler çekip feleğin üzerine köşk misali dokuz çadır şeklinde kurulmuş olarak hayal eder. Yedi sarayın kemerini kubbe üzerine kandil olan sabah aydınlatır.

Şeş cihetden çeküp itnâb-ı zerrîn heft-nücûm
Çekdi çarh-üstüne nüh çadırı eyvân-şekil (K 4/20 s.51)

Çü subh olurdu bu nüh târem üzre bir kandîl

²⁴¹ Banarlı, a.g.e. ss. 69-71.

²⁴² Devellioğlu, a.g.e. s. 244.

Münevver oldı anunla bu tâk-ı heft-eyvân (K 2/3 s.38)

Sevdâyî, memduhunun bu devlet köşkünün imar olmasını istemeyene “iki cihanda harab olsun, mamur olmasın” diye beddua eder.

Devletün eyvânını her kim imâret istemez

İki âlem içre ma'mûr olmasun olsun harâb (K 3/29 s.48)

Bir beyitte dünyanın benzetilene (G 19/5 s.72) olarak yer alan saray, bir beyitte de sevgilinin güzelliğine (G 47/5 s.101) mevzubahistir. Yapı unsuru olarak saray, aşağıdaki beyite de hurilerle dolu cennete benzetilen, güzel hizmetli kızların bulunduğu avlusuyla konu olmuştur.

Serverâ sahn-ı serâyın tolu havrâlar olup

Bâğ u bûstânun ola ravza-ı Rızvân-şekil (K 4/35 s.53)

9.3. Kale, Tak, Ev (Beyt, Hane, Kulübe)

Şair, Hayber kalesini (G 54/4 s.108) rakibin gönlünün benzetilene olarak işlemiştir.

Bina kemeri, yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü, kubbe ve kümbet anlamlarına gelen tâk²⁴³, divanda iki beyitte sevgilinin kaşlarına (G 47/1 s.101), bir beyitte de gökyüzüne (K 2/3 s.38)müşebbehünbih olmuştur.

Gözlerünkıydı vefâ mülketini Âd gibi

Kaşların yapdı cefâtâkını Şeddâd gibi (G 56/1 s.110)

Binanın temeli su aldıkça bozulur, harap olmaya yüz tutar. Şair de yaşla dolu gözlerinin üzerine sevgilinin hayal hanesini kurar ama bir yandan da “akıllı kimse su üstüne bina yapmaz” demektedir. Zaten gam ustası gönül mülkünde mimar olduğundan beri mâmur etmez aksine yapılanı yıkar.

Gözlerinde düzdi Sevdâyîhayalühânesin

Âkil olan kimse su üstinde bünyâd eylemez (G 20/5 s.73)

Mülk-i dilde olalı mi'mâr bennâ-yı gamun

Dâimâ bünyâdı virân eyler âbâd eylemez (G 20/2 s.73)

²⁴³ Devellioğlu, a.g.e. s. 1024.

Ev, içinde hemdem olunan bir dost varsa güzeldir, aksi halde beytü'l-gamdır (G 53/3 s.107), hâne-i gamdır (G 33/1 s.86), Külbe-i ahzândır (G 27/2 s.80).

Gönüle, sevgilinin hayalinin gelmesi anlatılırken penceresinden güneş giren evin güzelliği dikkat çeker.

Sanasın dilde hayâl-i ruhın ey mâh-cebîn

Mihrdür revzeneden hâne-i sultâna düşer (G 17/5 s.70)

Aşağıdaki beyit eve gelen misafire ikramların en güzelinin sunulduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Mihmân olursa hâne-i dilde hayâl-i dost

Eşküm şarâb kanlu cigerden kebâb idem (G 33/ 4 s.86)

9.3. Kapı, Eşik

Divanda, fiziki anlamda bir kapıdan ve onun özelliklerinden söz edilmemektedir. Aşk babı (G 47/6 s.101), yar babı (G 21/6 s.74) gibi soyut anlamlı terkiplerle iki beyitte geçmektedir. Bir beyitte de övülen yüceltilirken Zühal yıldızının onun kapisından başka makam aramayacağına (K 3/23 s.47) dikkat çekilmektedir.

Şair, eşiği de yine saâdetlü işigü (K 4/21 s.51), şâh işigi (G 60/5 s.114) terkipleriyle mücerret manada kullanmıştır.

9.4. Dolap, Kuyu, Zindan

Ahşap çarklardan ve muayyen aralıklarla rapt edilmiş su kaplarından oluşan, yaklaşık üçte biri su içinde dönen dolaplar, içine dolan suyu dönüş esnasında bir kanala aktararak naklederler. Dolap Yunus Emre dâhil pek çok şair için ilham kaynağı olmuştur.²⁴⁴ Dolabın üzerindeki su hazneleri âşğın hasret gözyaşları döken gözleri için benzetilen olmuştur. Dolabın dönerken çıkardığı ses ise sevgiliden ayrı düşen âşğın iniltisidir.

Âb-ı hasret döküben gözlerimün kûzeleri

İnledür çarh beni derd ile dulâb gibi (G 58/2 s.112)

²⁴⁴ Semra TUNÇ, "Nâbî Divanı'nda Tabiat ve Mimari Unsurlardan Hareketle Hikemî Değerlendirmeler", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2014, sayı 32, s. 124.

Kuyu, bir beyitte sevgilinin çene çukuru (G 39/6 s.92) olarak ele alınmıştır. Yine sevgilinin çene çukuruna benzetilen bir beyitten (G 58/3 s.112) ise kuyuların anafor yaptığı tehlikeli yerler olduğu da anlaşılmaktadır. Aynı konuya benzetilen olan bir diğer kuyu ise Hârut ve Mârut'un cezalandırıldığı (G 57/4 s.111) Bâbil kuyusu olmuştur.

Zindanlar yer altındadır ve zincir, bend gibi bağlayıcı aletler bulunur. Hırsız, yankesici gibi suçlulardan başka esir ve deliler de orada muhafaza edilir. Bend, sevgilinin saç için düşünülmüştür. Edebiyatımızda ekseriya zindan ile birlikte anılan bend, sadece cezalandırma değil aynı zamanda bir tedbirdir.²⁴⁵

Delü gönlüm yine ol zülf-i semensâya düşer
Ya'ni dîvâne olup bend ile zindâne düşer (G 17/1 s.70)

Darağacı ipi ile birlikte zikredilmekte ve o da sevgilinin saç için müşebbehünbih olmaktadır. Sevgilinin iki gözünün arasında âşık için bir darağacı (G 11/2 s.64) bulunmaktadır, bir beyitte de âşık sevgilinin zülfünde esirdir (G 51/5 s.105). Başka bir beyitte ise sevgilinin zülfü âşık için darağacının ipi olmuştur.

Kûh-ı gam cânda vü cân zülfün berdâr velî
Bu kadar yâra tahammül nice bir kıl kıla (G 51/3 s.105),

10. Tabâbet

Hastalık hali (G 10/1 s.63) âşığa aittir. Âşığın yaralarından gönlü kanla dolar (G 10/2 s.63). Mecnun (G 12/1 s.65) kelimesinin lügat manası ile söz oyunları yapılır. Delilik de âşığın ve gönlünün hastalığıdır (K 4/33 s.53). Delilerin zincire vurulup zindana düşmesi (G 17/1 s.70), dağlara düşmesi (G 41/2 s.95), sahraya düşmesi (Murabba /1 s.115), divanda yer alan konulardandır. Şair, sevgilinin saçından bahsetse onun divanını göreni bile kan tutar deli olur.

Anber saçun hevâsıla Sevdâyî urşa dem
Dîvânedür divânı gören dem tutup durur (G 14/5 s.67)

Sevdâyî, gönül derdini tabiplere sorar, hastalığının ilacının sevgilinin dudağı (G 13/6 s.66), (G 40/6 s.94), (G 7/5 s.60) olduğunu öğrenir. Divanda tedavi için "tumar" kelimesi kullanılmaktadır. Aşk hastalığı devasızdır, (G 59/5 s.113) tabib

²⁴⁵ Harun TOLASA, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Sevinç Matbası, Ank. 1973, s. 126.

tımar etmez, gerçi âşık da tımar istemez (G 1/4 s.54). Şair, “tabip, ilaç (em) ve derd, deva” kelimelerini aynı beyt (G 28/6 s.81) içinde kullanarak hem tezat hem de tenasüp sanatı yapmıştır. Bazen tabip sevgilidir (G 32/5 s.85). Bazen de hastalığının ilacı sevgilinin muhabbetidir, tabibin ne şifası ne ilacı gerekmez.

Bu haste cânâ derd-i muhabbet devâ yiter

Hergiz tabîbden ne şifâ vü ne em gerek (G 26/3 s.79)

Dert inletir (G 58/2 s.112). Firkat yarasının devası vuslat merhemidir (G 43/4 s.97). Şair, “Allah’ın, memduhun tabiatına verdiği hikmetin vesilesiyle sözünün derde deva olduğunu” ifade ederken derdin acısı dermanın tatlılığına işaret etmiştir.

Tabî’atında ne hikmet kodı Hudâ ki sözün

Verür merâret-i derde halâvet-i dermân (K 2/27 s.41)

11. Alış Veriş

Divanda, alış veriş hayatı çarşı pazar hayali etrafında ele alınır. Bâzâr-ı dünyâ, bazâr-ı cemâl ifadeleri mücerret kavramlar için kullanılır. Alış veriş hayatının başlıca simaları hâce (tüccar) kelimesinin hoca manasına da işaret edilir. Pazarlarda arpa buğday satıldığını ve o zamanlarda da pazarcılarının hile yaptığını öğrenmiş oluyoruz.

Anuncün çekdük el ey hâce bu bâzâr-ı dünyâdan

Begâyet cev-fürûş olmuşdur ol gendüm-nümâ gördük (G 28/3 s.81)

Şair, beyitlerde pazar içinde yüzünü kara çıkarmak (G 29/4 s.82), yüzsuyu dökmek (G 39/5 s.92), pazar etmek gibi deyimlere yer vermiştir. Satın almak, sermaye ve bâzâr etmek kelimelerinin tenasüp içinde kullanıldığı aşağıda ki beyitte, âşık sevgiliye vuslat için canını satmak istemiş ama para etmemiştir.

Virdüm visâlini satun almağa cân u ser

Sermâyemüz değil diyü bâzâr itmedi (G 59/2 s.113)

Sevdâyî, şiirlerinde attarların koku sattığına (G 19/3 s.72), “gevheri ummana düşen (G 17/2 s.70), şekeri ummanda gark” olan yani iflas eden tüccarın ağlamasına değinir.

Dil lebün aksin görüp çeşmümde ağlar gûyîyâ

Hüccârdur kim şekerin gark eylemiş ummânda (G 50/2 s.104)

Alış verişle ilgili olarak; sermaye, pul (K 3/26 s.47), nakd (G 7/2 s.60), akçe (G 43/6 s.97), dirhem (G 14/3 s.67) gibi para unsurları ve bunların muhafaza edildiği keseden bahsedilir.

12. Yazı İle İlgili Hususlar

Sevdâyî Divanı'nda yazı ile ilgili olarak kalem (kilk, hâme), hatt, nokta, kâğıt (levh), defter, divan, mektub (name), nüsha, mecmua vb. zikredilir. “Divaneye kalem yok” (G 39/9 s.93)ifadesiyle amellerin yazıldığı ancak akli olmayana teklif yok, inancına işaret edilir. “Dilersen cefa kılıcıyla dilimi dil, hame gibi” sözleriyle kalemin ucunun yarık olduğundan, “kan ağlamak” deyimiyile de kalemin ucundan mürekkep akmasından bahsedilir.

Dilimi tîğ-ı cefâyile dilersen dilesin

Bana kan ağladasın hâme bigi sen gülesin (G 34/1 s.87)

Şairin ağlamaktan kızardığı için yakuta benzettiği gözü, altın varak üstüne sevgilinin ince belini nakşetmek için kıl kadar ince kalem kullanır.

Çeşm-i yâkûtum eline kıl kalem alup müdâm

Nakş-ı mû-yı miyânun resminün zer üstine (G 45/4 s.99)

Şairin hayal dünyasında sultanın kaleminin dili (K 2/22 s.40) ufuklara rızık dağıtmaktadır. Utarid, sultanın kâtibi olmak için elinde kalem (K 3/15 s.46) beklemektedir. Kalem yazıyı hatırlatır (G 39/2 s.92).

Sevdâyî, destân diye isimlendirdiği âşıklık halini yazıp dua gibi başının üstünde taşımaktadır (G 60/1 s.114). Sevgilinin güzellik unsurlarını (G 30/5 s.83) can kâğıdına yazmaktadır. Sevgilinin güzelliğini yazıp (G 33/5 s.86) Mecnûn u Leylâ gibi bir kitap haline getirmek istemektedir. Kader konusuyla ilgili olarak da Rabb'ın yazısından (G 46/4 s.100) bahsetmektedir. Yazı çeşidi olarak “hatt-ı reyhan”dan bahsedilir.

Derfter-i hüsnün gibi hûb dîvân olmaya

Hatt-ı reyhânun misâli hatt-ı reyhân olmaya (G 44/1 s.98)

Kalemle yazı yazmak manasına gelen “hatt”ın 10’den fazla manası vardır. Lügatte çizgiye de hatt denir.²⁴⁶ Nokta ve hatt kelimeleri tevriye veya ihâm-ı tenâsüp yoluyla sevgilinin ağzı ve ayva tüylerinin benzetilene (G 4/4 s.57), (G 5/5 s.58), (G 8/3 s.61), (G 53/4 s.107) olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte ağız, yazıya benzetilen zülfün sonuna konulan nokta olarak anlaşıldığı gibi, “sath-ı kamer ve hatt” kelimeleriyle Sevgili Peygamberimizin “şakku’l-kamer” mucizesine de işaret vardır.

Sath-ı kamerde zülfünhatt çekdi müşg-i terden

Tâ nokta-i dehânun oldı ana nihâyet (G 3/4 s.56)

Nakkaşların kalemle nakış ve resim yaptıkları malumdur. Sevdâyî, tecrit sanatı yaparak “sevgilinin nakşını gönül kâğıdına işlemesini” üçüncü bir şahıs gibi kendisine tavsiye etmektedir. Başka bir beyitte de divanının eşsiz olması için “sevgilinin nüshasının yazısını” yazmasını (G 44/7 s.98) kendisine tavsiye etmiştir.

Sevdâyî nakşın ol sanemün levh-i cânâ yaz

Kim defterüne irmeye dîvân-ı Âzerî (G 54/5 s.108)

Şair, yazıyla ilgili olarak tenasüp içinde defter, divan (G 46/5 s.100), (G 49/5 s.103) ve mecmuadan da (K 3/3 s.44) bahsetmektedir. İki beyitte de “hesabı sonsuz ve dört rakamı” gibi matematik terimlerini ele almıştır. Sevdâyî, “Aşk namesi” terkibi (G 56/4 s.110) ve “sevgilinin yalan yanlış yazısını, bile sahih kabul ettiğini” (G 32/2 s.85) ifade ederken mektup ve haber kelimelerine de divanında yer vermiştir.

Divanda, memduh ilm-i kemal yönünden övülürken mektepte ebced okuyan çocuklardan bahsedilir.

Nüfûs mekteb-i ilmünde tıfl-ı ebced-hân

Ukûl mezheb-i râyında pirdür nâ-dân (K 2/25 s.41)

13. Sihir, Efsun, Tılsım, Reml

Sihir, divanda sevgilinin cadu gözleriyle birlikte düşünülür. Onun iki gözü sihir ile yedi ülkenin padişahını anber kokulu bir kemende esir eder.

Sihir ile itdi şol iki câzû gözün esîr

Bir anberîn kemende şeh-i heft-kışverî (G 54/3 s.108)

Sevgili, sihir ile Sevdâyî’yi de zülfünün bendine esir etmiştir (G 8/5 s.61).

²⁴⁶ Mahmud Bedreddin Yazır, **Kalem Güzeli (I. ve II Kitap)**, 2. Baskı, DİB yay, Ank.1981, s. 10.

Tılsım, hazine unsuru ile birlikte mütalaa edilmekte, sihir ile hazineye bekçilik yaptırılan bir ejderhadır. Sevgilinin zülfü için müşebbehünbihtir.

Tutdı gönümde hayâl-i zülf-i ruhsârun vatan

Kande ise genc ü vîrân olmazımış mârsuz (G 21/3 s.74)

Sevdâyî, “çeh-i Bâbil” terkibiyle Harut ve Marut’a işaret ederek sevgilinin bakışının etkisini sihir olarak ifade eder.

Hüsni Bağdâd ü zenahdânı çeh-i Bâbildür

Gözü cem eyleyli sihr ile ayyârlığı (G 57/4 s.111)

Örnek verilen beyitlerde olduğu gibi iki beyitte daha sihir (G 47/1 s.101)ve füsün (G 46/4 s.100) kelimeleri işlenmiştir.

Kum falı olan reml de bir beyitte (K 4/22 s.51) işlenmiştir.

14. Bazı Tipler Ve Meslek Erbabı

Sevdâyî divanı’nda, tıfl (çocuk), dâye, merd (yiğit), pîr (yaşlı), arûs (gelin), yetim, mihman (misafir), hem-dem (yoldaş), komşu, pehlivan, garib, a’ mâ gibi insan tipleri bulunur. Vaiz, imam, peyk, micmere-gerdân ve mirvaha-cünbân gibi görevliler ele alınır. Sâki, mutrib, pir-i mugan (meyhaneci), attar, cev-fürûş (arpa satıcısı), müneccim, mimar, gavvas, sarraf, sayd-sayyad, kehhal, cellât gibi iş ve meslek erbabı ile sarhoş, serkeş, ayyar, hokkabaz, katil, harami, yol kesen gibi muzırlardan bahsedilir.

14.1.Tıfl, Dâye, Merd, Pîr, Arûs, Yetim, Mihman, Hem-Dem, Komşu, Pehlivan, Garib, A’ mâ

Şair, dadıya “güneş talihli doğdu gel, güneşi yastık ayı da ona beşik kıl” diye seslendiği beyitte bir bebeğin doğum heyecanını yansıtır. Bir beyitte de çocukların mektepte ders görüp ebced okuması dile getirilir. Bir beyitte daha rastladığımız dadı büyüttüğü çocuğu başkalarının rahatsız etmesinden korumaktadır.

Çünkü ol Hurşîd-tâli toğdı dâye gel

Mihri bâlîn eyleyüp mâhı ana kehvâre kıl (G 29/3 s.82)

Nüfûs mekteb-i ilmünde tıfl-ı ebced-hân

Ukûl mezheb-i râyında pirdür nâ-dân (K 2/25 s.41)

Nüh felek dâim gelüp tapun iderdi kapuda

Pîr dâyen haşmetünden kılmasa anlar hicâb (K 3/17 s.46)

Savaş meydanlarında göğsünü oklara siper eden yiğit (G 44/5 s.98) ve yaşlı cahil (K 2/25 s.41) de birer beyitte mevzu bahis olan tiplerdendir. Bir beyitte de “pîr” dâyenin (K 3/17 s.46) sıfatıdır.

Divanda, arûs (G 22/1 s.75) gonca için benzetilen şekilde ifade edilmiştir. Yetim kelimesi üç beyitte yer bulmuştur. Bir beyitte (K 1/1 s.34) “Dürr-i yetim” sıfatıyla Sevgili Peygamberimiz anılmıştır. Bir beyitte “yetimin ağzının suyu akar” (G 36/4 s.89) deyiimiyle zikredilirken bir beyitte de “yetim üftade” (G 15/1 s.68) terkihiyle anılır. Nazarı itibara alınmayan, mühimsenmeyen, fakat aksine sahiplik ve merhamet gerektiren bir varlık olarak beyitte konu olan yetim âşığın gözyaşları ile teşbih halindedir.

Eşk-i çeşmim kûyun içinde yetim üftâdedür

Dest-gîr ol kim nazardan düşdi merdüm-zâdedür (G 15/1 s.68)

Âşığın gönlü misafirhanedir. Sevgilinin hayali misafir olursa ona ciğer ve şarab ikram eder (G 33/4 s.86). O misafirhaneye gam güzeli misafir olmuştur, sürura yer yoktur. Bu ifadelerin bulunduğu beyitten “misafir üstüne misafir gidilmeyeceğini” de anlamış oluyoruz.

Gönlüme derd ü gam-ı dilber gelüpdür ey sürûr

Bunca mihmân üstine sen dahı mihmân olmaya (G 44/2 s.98)

Cemiyette yer alan unsurlardan biri de yoldaştır. Ayrılık gecesinde yapayalnız olan garip âşığın en iyi yoldaşı (G 37/3 s.90) seher vaktinde çektiği “âh”tır. Âşığın “âh”ına gözyaşı arkadaştır (G 30/1 s.83) .

Komşu kavramı iki beyitte geçmektedir. Birinde Peygamber Efendimizin medhinde “Safa ve Merve komşundur” (K 1/9 s.35) şeklinde ele alınmıştır. Diğerinde ise komşuluktaki “ekmek tuz hakkından” bahsedilmektedir.

Cefâsı câmını ey dil gönülsüz eyleme nûş

Ki hakkı nân u nemek-vâr hem-civârundur (G 6/2 s.59)

Sevdâyî, pehlivan kelimesini bir beyitte kendisi için kullanmıştır. O, şiirinin kemâli ile cihan pehlivanı (G 6/6 s.59) olduğunu düşünür. Pehlivan kelimesini bir

beyitte de “nefsin şehvetin esiri olma, ruh gibi temiz ol ki âlemin pehlivanı olasın” (G 55/5 s.109) şeklindeki ifadesinde ele almıştır.

Garip, kimsesi olmayan perişan, zavallı, yurdundan yuvasından uzak kimseler için kullanılır. A’ma, sevgilinin gözlerine özenmeye çalışan nergis için kullanılır ki hakaretimiz bir mana ifade eder.

Öykünürse çeşmüne gülşende nergis ta’n değil

Çün garîb a’ mâ olur ol itdüğü ma’zûrdur (G 16/5 s.69)

14.2. Vaiz, İmam, Peyk, Micmere-Gerdân Ve Mirvaha-Cünbân

Divanda zikredilen görevliler arasında vaiz (G 32/4 s.85), imam (G 3/5 s.56) ve peyk (G 58/5 s.112) vardır. Peyk olarak saba (G 60/5 s.114) düşünülür. Haberci bütün dünyayı gezmiştir.

Sevdâyî gibi vâlih âvâre görmedi hiç

Mülk-i cihânı gezdi peyk-i sabâ tamâmet (G 3/6 s.56)

Micmere-gerdân ve mirvaha-cünbân, Sevgili Peygamberimizin yüceliğinin anlatıldığı naatta bir beyitte tenasüp içinde ele alınır. Kuzey rüzgârı onun kapısında tütsü tutar ve saba ise önünde yelpaze sallar.

Her dem kapunda micmere-gerdân durur şimâl

Dâim önünde mirvaha-cünbândurur sabâ (K 1/10 s.35)

14.3. Sâki, Mutrîb, Pir-i Mugan, Attar, Cev-Fürûş, Müneccim, Mimar, Gavvas, Sarraf, Sayd-Sayyad, Kehhal, Cellât

Sâki, bezm âleminin ana unsurlarındandır (K 3/2 s.44),(G 26/2 s.79), (G 27/1 s.80). Bezme neşe ve canlılık veren sâkinin asıl vazifesi mecliste bulunanlara içki sunmaktır (K 3/1 s.44), (K 3/5 s.44), (G 27/4 s.80), (G 33/1 s.86). Sâki eğer yeryüzüne cür’a dökse âb-ı hayat gibi ölüyü diriltir.

Sâki bezmün eger cür’a döke yeryüzüne

Ölüyü diri kıla çeşme-i hayvân-şekil (K 4/23 s.52)

Sâkinin dudağı bizzat kadehtir (G 12/2 s.65). Onun dudağı tesiriyle kadehteki şarap ferahlık verir (G 15/ 5 s.68), Sâki, dudağı şarap kadehine değdiğinde tat veren, kadehteki içkiyi taşıran sevgilidir.

Sâkiyâ sagâr-ı sahbanâ lebün nûş eyler

Firâhından sığmaz sâgar-ı mül cûş eyler (G 7/1 s.60)

Bezm etrafında rol alan mutrib, divanda sâkiden sonra en çok zikredilen tiptir. Mutrib olarak bir beyitte zühreye (K 2/26 s.41) tesadüf edilmektedir. Mutribin elinde çeng, rebab (K 3/5 s.44) ve saz (K 4/24 s.52) vardır. Bazı beyitlerde mutribe okuyuculuk vazifesi de (G 13/4 s.66), (G 26/1 s.79), yüklenmiştir.

Mutribâ elhanun itdi istimâ

Zühre-i zehrâ urur dün gün simâ (G 23/1 s.76)

Sevdâyî'nin şiir dünyasında yer alan tiplerden biri de pîr-i mugandır. Meyhaneciye verilen bir ad olan pîr-i mugan, divanda tasavvuf erbabı şeyh anlamında kullanılmıştır.²⁴⁷

Attar, bir beyitte sevgilinin mahallesinin toprağı (G 19/3 s.72) ile kullanılmaktadır. Bir beyitte de sevgilinin beni attar (G 57/2 s.111) olmuştur. Attar, çeşitli bitkiler ve bal gibi şifalı nesnelere satar.

Şîrînlige ağzundan uğurlar diyü attâr

Yok yire niçün şehdi boğazından asarsın (G 39/8 s.92)

Arpa satıcısı anlamına gelen cev-fürûş, bir beyitte dünyanın yalancı, sahtekâr olduğu (G 28/3 s.81) işlenirken verilen sıfattır.

Müneccim, yıldız ilmiyle uğraşan kişidir. Bunlar hangi işin hangi saatte yapılması hususunda yıldızların uygun olup olmadıklarını araştırırlardı. Divanda da fitne yıldızının akrep burcunda kaldığını söyler.

Zülfinle gözün görinesi didi müneccim

Akrepde karar itmiş iken ahter-i fitne (G 46/3 s.100)

Sevdâyî divanında, mimar unsur üzerine mühim bir hususa rastlanmaz. Ancak bir beyitte gönül için haraplık mevzu bahistir, mimar da sevgili olmuştur.

Mülk-i dilde olalı mi'mâr bennâ-yı gamun

Dâimâ bünyâdı virân eyler âbâd eylemez (G 20/2 s.73)

Gavvas, dalgıç ve deniz dibi avcısıdır. Edebiyatımızda kıymetli şeyler isteyen ve arayan kimse için tasavvur edilir.²⁴⁸ Divanda âşığın gönlü deniz olarak ele

²⁴⁷ Bkz. "Pir-i Mügan" maddesi

alınmıştır. Şair, gavvas, sarraf, gevher ve deniz kelimelerini aynı beyitte kullanarak tenasüp sanatı yapmıştır.

Gel vucûdun bahrına gavvâs ol sarrâf ol
Gevher-i maksûdu ger istersen ol deryâdadur (G 15/4 s.68)

Sevdâyî divanında, avcılık okla, tuzakla ve kementle yapılır. Âvcılık âşıkla sevgili arasında geçer (G 11/1 s.64). Âşığın gönlü avdır, sevgilinin zülfü de avcıdır.

Çîn idüp zülf-i kemendini gözi ehvâsı
Sayd ider şîr-i dili âl ile insân-şekil (K 4/10 s.50)

Şair bir beyitte de göze sürme çeken kehhâlden bahsetmiştir.²⁴⁹

Divanda cellât memduhun övüldüğü bir beyitte Merih yıldızı (K 4/25 s.52) olarak işlenmiştir. Bir beyitte ise, manalı yan bakan (gamzeli) bir sevgili için müşebbehünbih olur.

Öldürürse gözleri seni ey dil gam değil
Gamze-i cellâdınun maktûli çün mağfûrdur (G 16/4 s.69)

14. 4. Sarhoş, Serkeş, Ayyar, Hokkabaz, Katil, Harami - Yol Kesen

Divanda birçok beyite konu olan sarhoş unsuruna ait durumlar şöyle hayal edilmiştir. Şair, kaşları mihraba; önünde duran baygın bakışlı gözleri de mihraba yönelmiş sarhoş imamlara (G 3/5 s.56), (G 4/5 s.57) benzetir. Sevgilinin sarhoş gözleri kavgaya sebebiyet verir (G 38/4 s.91). Sarhoş yaptığı için farkında değildir (G 13/3 s.66). Sarhoş acı duymadığından gelişi güzel yerde yatar (G 16/2 s.69). Sarhoş için yere düşmek kalkmak çok tabii bir haldir. Sevgilinin sarhoş gözleri âşığın gönül evine gelip başköşeye düşer.

Gözlerün gönlüm evinde şanasun merdümdür
Mest ü şeydâ gelüben kûşe-i dîvâne düşer (G 17/3 s.70)
İki sarhoşun arasına girmek tehlikelidir (G 43/2 s.97),
Ey dil hoş itdi gamzesi zahm urdı bir dahı
Ol iki mestün arasına key yörendi dâr (G 11/2 s.64)

²⁴⁸ Tolasa, a.g.e. s. 96.

²⁴⁹ Örnekler için bkz. “Diğer Süs Unsurları” maddesi

Divanda sevgilinin dudağının sarhoşluk vesilesi (G 9/5 s.62) olduğu da anlatılmaktadır. Âşıklar sarhoş olup sevgilinin zülfünün zincirine takılıp kalmışlardır.

Ey nice zincir-i zülfünde senün cânlar yatur

Âşık-ı bî-çâre-veş mest [ü] hayrânlar yatur (G 9/1 s.62)

Dik başlı, itaatsiz anlamına gelen serkeşlik, sevgilinin saçlarına (G 4/5 s.57) ait bir haldir.

Hilekâr dolandırıcı anlamına gelen ayyar, sevgilinin gözüne (G 57/ 4 s.111) benzetilmiştir. Hokkabaz, göz boyayıcı mahiyetinde tek bir beyitte zikredilir, dünya için benzetilen olmuştur.

Saçun efîsi cânuma sunar bir zehr-i kâtil kim

Geçüp durur bu çarh-ı hokkabâzun yidi tasından (G 36/3 s.89)

Şair, bir beyitte katilin zehrini sevgilinin saçına (G 36/3 s.89) benzetilen olarak kullanmıştır. Bir beyitte de sevgilinin gözü yol kesen haramiye (G 8/1 s.61) benzetilmiştir.

15. Telakki ve İnanışlar

Sevdâyî Divanı'nda bazı telakki ve inanışlara yer verilmiştir. Güneşin çeşitli taşları terbiye ederek kıymetli madenleri meydana getirdiği kabul edilir. Sevgili Peygamberimizin güzellik güneşi ile sert taşların la'l olması örneği gibi.

Hurşîd-i tal'atünden olur seng-i hâre la'l

İksîr-i himmetünle olur hâk kîmiyâ (K 1/17 s.36)

Eski inanışa göre kimya, birtakım iksirlerle çeşitli maddelerden altın elde etme ilmidir.²⁵⁰ İksir ilminin öğrencisi bilseydi Peygamberimizin güneşiyle toprağın özünü altın ederdi.

Zer eyleridi mihrün ile kalb-i hâkini

Ger bilseyidi tâlib-i iksîr-i kîmiyâ (K 1/22 s.37)

İksîr-i kîmiyâ, memduhun ayağının tozu (G 25/2 s.78) için müşebbehünbih olur. Canlılığın öz maddesi anlamına gelen iksir-i hayat ter kibinin yer aldığı bir beyitte de memduhun ayağının tozu dünya mülkünden değerlidir (G 38/2 s.91).

²⁵⁰ Kurnaz, a.g.e. s. 189.

Hazineler viranede bulunur ve onu tılsım ile yılanlara bekletirler. Sevdâyî Divanı'nda sevgilinin yanağı hazineye, üstüne dökülen zülfü ise yılanla benzetilmiştir.

Tutdı gönlümde hayâl-i zülf-i ruhsârun vatan
Kande ise genc ü vîrân olmazımış mârsuz (G 21/3 s.74)

Uyku hali gaflet halidir. Bilerek veya bilmeyerek etrafının farkına varmamak da bir nevi uykudur. Şair, zamanın gamından sıyrılmak için nûş edip uyumak ister.

Sâkî getir sabûhu ki nûş-ı şerâb idem
Bünyâd hâne-i gama dehri hâb idem (G 33/1 s.86)

Yadigâr, sevgilinin giderken bıraktığı, titizlikle saklanan bir şeydir. Divanda sevgilinin oku (G 11/1 s.63) âşık için yadigârdır.

Edebiyatımızda bazı yıldızların uğurlu, bazılarının uğursuz olduğuna inanılır. Sevdâyî, Zühalin uğursuz (K 4/21 s.51), sa'd-ı ekber (müşteri) gezegeninin uğurlu (K 4/22 s.51) sayıldığını birer beyitte işlemiştir.

16. Adet ve Gelenekler

Dîvânda tesbit edilen bazı adet ve gelenekleri kaside ve gazellerdeki beyit numaralarıyla verebiliriz.

Sultan tahta geçince divandakiler karşısında elpençe durur (K 4/1 s.49). Padişahın kapısında altın elbiseli kölelerin durması adettir (G 60/3 s.114). Kulları padişahın üzengisini tutar (K 3/22 s.47).

Tazim ifadesi olarak kıymet verilen kişinin ayağı öpülür (G 25/7 s.78). Sevdiğinin ayağının tozuna yüz sürülür (G 28/4 s.81).

Gelene hoş geldin safa geldin demek geleneklerimizdendir (G 28/1 s.81). Misafire ikramda bulunulur (G 33/4 s.86). Düşmüşün elinden tutulur (G52/2 s.106).

Alına kurban kanı sürülür (G 2/4 s.55). Bir yerde kan varsa sebebi mutlaka sorulur (G 49/4 s.103).

Papağan tatlı dilli olsun diye şekerle beslenir (K 4/27 s.52).

Ölünün başında Yasin okunur (G 36/5 s.89). Kabir üstüne ziyaret edilir (G 45/6 s.99).

Boyunda (G 29/2 s.82) veya baş üzerinde de muska taşınır (G 60/1 s.114) Müneccimden gelecekle ilgili bilgi sorulur, burçlarla ilgilenilir (G 46/3 s.100) .

Mürşid el verir (G 33/3 s.85). Boyunlarına taktıkları halkalarla ve ellerinde mumlarla gezip dolaşmak Hayderilikte adettir (G 54/1 s.108).

17. Diğer Eşya

Bundan önceki maddelerde konularla ilgili eşyalardan (giyim eşyası, süsü eşyası vb.) bahsedilmişti. Onların dışında divanda, hançer, yastık, beşik, micmere, mirvaha, kadeh, kilim, kandil, mum, şamdan, ayna, vazo, şişe, küp gibi eşyalardan da bahsedilmiştir. Bu eşyaların vasıflarıyla ilgili açıklayıcı bilgiler olmamakla birlikte beyitlerde şu şekilde yer bulmuşlardır: İki beyitte yer bulan hançer (G 45/2 s.99) , sevgilinin cevr ü cefası olarak ele alınmıştır.

Hançer-i cevrünle cânâ bu dil-i Sevdâyînün
Sana kim didi ki her dem yüreginde yâre kıl (G 29 /5 s. 82)

Bir beyitte “bâliş” bir beyitte ise bâlin” olarak ele alınan yastık, güneş için; ay da beşik için benzetilen olmuştur. Sevgili Peygamberimizin doğumuyla sevinen kâinatın işlendiği beyitler şöyledir:

Çünkü ol Hurşîd-tâli toğdı dâye gel
Mihri bâlîn eyleyüp mâhı ana kehvâre kıl (G 29/3 s.82)

Yaslandı âsitânın ol ümmet ki sen şehün
İtmedi kevn bâliş-i hürşîde ittikâ (K 1/6 s.34)

Naatta Yine Peygamberimiz medh edilirken şimalin elindeki buhurdanlığa, saba rüzgârının elindeki de yelpazeye (K 1/10 s.35) benzetilir.

Bir beyitte kilim “bîsât” kelimesiye sabah vakti ufkun görünüşüne benzetilen olarak ele alınmıştır.

Sepîde-dem ki bu tâvûs-ı çarh-ı zer-efşân
Bîsât-ı bâm-ı felek üzre gösterür cevân (K 2/1 s.38)

Sevdâyî, aydınlatma eşyaları olarak çerağ, kandil, mum ve şamdanı (G 14/3 s.67) zikretmektedir.

Çü subh olurdu bu nüh târem üzre bir kandîl
Münevver oldu anunla bu tâk-ı heft-eyvân (K 2/3 s.37)

Çerâğ-ı hüsnüniçün şem-i rûz pervâne
Kemend-i zülfüniçün bâd-ı şubh ser-gerdân (K 2/12 s.39)

Edebiyatımızda çokça işlenen ayna Savdâyî Divanı'nda biri dünyayı gösteren anlamında “âyine-i gîfî-nümâ” terkihiyle (G 28/5 s.81) bir beyitte, ikisinde Allah'ın tecelligahı olan gönül aynası²⁵¹ (K 3/10 s.45) anlamında iki beyitte mevzubahis olmuştur.

Görüldü gün gibi âyîne-i zamîründen
Basîret ehline bâdi-yi nazarda sûret-i cân (K 2/31 s.42)

Baharın tasvir edildiği bir beyitte “gül-dân” vazo (K 4/3 s.49) ele alınmıştır. Bir beyitte gönülün benzetileni olarak sırça (G 6/4 s.59) işlenmiştir. Aşkları uğrunda her türlü kınamayı, hatta aşağılanmayı göze alan melami âşıklara²⁵² işaret eden bir beyitte ise “Şişe-i nâmûs” terkihiyle şişeden bahsedilmektedir.

Yüz suyını Sevdâyî nice dökmesün ey dost
Sır şişe-i nâmûsın anun seng-i melâmet (G 4/6 s.57)

Divanda küp, mey, meyhane, aşk konularıyla birlikte iki beyitte (G 12/4 s.65), (G 15/3 s.68) ele alınmıştır.

Şairin en çok ele aldığı eşyalardan biri de aşk ve mey ile münasebeti dolayısıyla kadeh ve bu anlama gelen “câm, sâgar”dır. Kadeh bazen aşk şarabının sunulduğu bardaktır. (K 3/1, 5 s.44), (G 7/1, 3 s.60) (G 13/5 s.66), (G 15/2, 5 s.68), (G 26/2 s.79), (G 27/4 s.80), (G 36/1 s.89), (G 52/1 s.106)

Bazen câm, sevgilinin dudağına benzetilen (G 12/2 s.65), olarak işlenmiştir. Çünkü içi dolu olan kadeh tıpkı dudak renginde görünür.

Câm-ı la'lün mest iderse tan degül Sevdâyîyi

²⁵¹ “Ayna-gönül ilişkisi” için bkz. Merve Yıldızlar, **16. Yüzyıl Aşk Mesnevilerinde Ayna**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, NEÜ, Konya, 2018, s. 59.

²⁵² Uludağ, **a.g.e.** s. 239.

Çün kim ol meyden nice sermest ü hayrânlar yatur (G 9/5 s.62)

Câm-ı cefa (G 6/2 s.59), câm-ı gam gibi terkipler halinde de işlenen kadeh nergise de benzetilir. (K 4/4 s.49)

Kadeh, bazende “câm-ı cihân- nümâ” (G 14/1 s.67), (K 1/11 s.35), olarak karşımıza çıkmaktadır. Cihanın seyredildiği bu kadeh, Cem’in kadehidir.²⁵³ Şair, Sevgili Peygamberimizin güzellik güneşinin âlemi aydınlattığını bu vesileyle kâinatın her bir zerresinin dünyayı gösteren bir kadeh olduğunu ifade etmektedir.

Hurşîd-i tal’atün vire ger âleme fûrûğ

Zerrât-ı kâinat ola câm-ı cihân-nümâ (K 1/11 s.35)

D. İNSAN

Sevdâyî Divanı’nda insan unsuru sevgili, âşık ve rakîbden meydana gelen bir kadro içinde görülür. Bu sebeple insan konusuyla ilgili olarak bu üç tip ele alınacaktır.

1. Sevgili

Sevdâyî Divanı’nda sevgiliye isim ve sıfat olarak şu kelimeler kullanılır:

Dost- (K 2/5 s.38), (G 1/4 s.54), (G 4/6 s.57), (G 33/4 s.86), (G 41/1 s.95).

Yâr- (K 4/8 s.50), (G 1/1, 2 s.54), (G 3/1, 2 s.56), (G 9/4 s.62), (G 10/2 s.63), (G 18/1, 2 s.71), (G 21/2, 4, 5, 6 s.74), (G 24/3 s.77), (G 28/1, 6 s.81), (G 29/4 s.82), (G 42/3 s.96), (G 43/1, 2, 5 s.97), (G 48/5 s.102), (G 50/5 s.104), (G 59/1 s.113)

Şâh-(K 1/6, 13, 19, 24 s.34, 35, 36, 37),

Şâh-ı hûbân- (G 23/6 s.76),

Habib- (G 31/5 s.84)

Mahbub-(G 52/4 s.106),

Sanem- (G 43/6 s.97), (G 49/5 s.103), (G 51/4 s.105), (G 53/2 s.107)

Server (K 4/19, 35 s.51), (G 24/5 s.77), (G 38/2 s.90), (G 52/3 s.106)

Sîmâ-yı hüsn (G 60/3 s.114)

Göz nuru- (G 17/4 s.70)

Süleymân (K 3/24 s.47), (K 4/17 s.51)

Peri- (G 31/4 s.84)

²⁵³ “câm-ı cihân- nümâ” için bkz. Pala, a.g.e. s. 83.

Hûri- (G 26/6 s.79)vb. kelimeler ya doğrudan doğruya sevgilinin ismi olmakta veya ismi yerinde kullanılarak ona hitap edilmektedir. Bir kısmı da yüz, dudak ve boy münasebetiyle benzetilen durumundadır.

1.1. Sevgili Teşbihleri

a) Gül

Divanda, sevgili güle âşık bülbüle benzetilir ve birlikte zikredilir. (K 4/1, 2, 5, s.49), (G 21/5 s.74), (G 49/1 s.103). Sevgili, letafet bağının gülüdür. Gül dikensiz olur mu? Sevgilinin semti de dikenlerle kaplıdır.

Ey letâfet çemeninde gül-i handân-şekil

Salınursan yaraşur serv-i hırâmân-şekil (K 4/6 s.49)

Bülbül güle âşık da güle benzeyen sevgiliye karşı feryat eder. Çünkü zalim sevgili gelip âşığı şâd etmez.

Ağlasam gül yüzine karşı benümçün acıyup

Gülsitân içinde bülbül-var mı feryad eylemez (G 20/4 s.73)

Gelsün çemende gül gibi şol gonca dâ'imâ

Kim bir nefes bu bülbülü bî-zâr itmedi (G 59/4 s.113)

“Kendi varlığından geçen âşık, gül köşesinde beka hazinesine kavuşur.” İfadesiyle de sevgili güle benzetilmiştir.

Günc-i gülde gevher-i genc-i bekâ bulsam ne ta'n

Çün vücûdum mülkünü seyl-i fenâ kıldı harâb (K 3/4 s.44)

b) Servi

Sevdâyî birçok beyitte sevgiliyi boyu itibariyle serviye teşbih etmiştir. Açık istiare yoluyla sevgiliye serv-i cuybâr-ı revân, serv-kâmet, serv-i hırâmân terkipleriyle hitap eder.

Divan şiirinde su, ırmak ve servi tenasüp halinde zikredilir. Bu, servinin su kenarlarına dikilen bir ağaç olmasından kaynaklanır. Âşık, serviye benzeyen sevgiliye ulaşmak için seller gibi başını taşlara vurur. Gözyaşı ırmağını onun ayağına ulaştırır. Zira sular da servinin ayağına varır.

Cây itdi serv-kâmeti cân içre yeridür

Kanlu yaşum ayağına olursa cûybâr (G 11/3 s.64)

c) Ay

Şair, sevgiliden meh-i tâbân, mâh-cebîn olarak bahsetmiştir. Âşığın gönlünün aydınlanmasına sebep bir meh-i tabanın arz-ı hüsn-i cemal etmesidir. Ay alınlının yanaklarının hayali âşığın gönlüne düşünce sanılır ki sultanın sarayına pencereden güneş doğdu.

Didüm bu nûrın durur dil didi ki âgâh ol
Ki arz-ı hüsn-i cemâl itdi bir meh-i tâbân (K 2/6 s.38)

Sanasın dilde hayâl-i ruhın ey mâh-cebîn
Mihrdür revzeneden hâne-i sultâna düşer (G 17/5 s.70)

d) Güneş

Divanda, sevgili güneşe de (K 1/22 s.37), (G 19/1 s.72) benzetilir. Eski telakkiye göre güneş saadet yıldızı olduğundan sevgiliye “saadet güneşi” denir.²⁵⁴ Şair de sevgiliye, “ey güzelliğin doğuşunda yüzü saadet güneşi, kara saçında yüzü hidayet mumu” diye seslenmektedir.

Ey matla’-ı hüsninde yüzün mihr-i saadet
Ve’y leyle-i zülfünde yüzün şem’-i hidâyet (G 4/1 s.57)

e) Leylâ

Sevgilinin Leylâ’ya teşbihinde âşık da Mecnun olarak ele alınır. Leylâ ve Mecnun hikâyesiyle bu kelimelerin lügat manalarına uygun olarak zülf zincir vb. kelimelere yer verilir. Sevgili ile âşığın macerasını işitenlerin Leylâ ve Mecnun hikâyesini dinlemez oldukları belirtilir.

Zencîr-i zülfüne dil-i Sevdâyî düşkün
Mecnûn [u] Leylî bigi yazup bir kitâb idem (G 33/5 s.86)

f) Put

Sevgili bir put kadar güzel olduğu için ona büt veya sanem diye hitap edilir. Şair, günahını itiraf edip af dilediği sevgilisine sanem (G 43/6 s.97) diye seslenir.

²⁵⁴ Kurnaz, a.g.e. s. 208.

Sevgili Çin putuna benzetilince tenasüp içinde zikredilen Rûmda büt-perest ve firengistan ona hayran olur.

Ol büt-i Çînün görelden Rûm içinde nakşbend
Oldı hayrân büt-perestân-ı Firengistân ana (G 2/2 s.55)

g) Peri, Melek, Hûri

Periler ve melekler çok güzeldir. İnsanlar onlara benzeyemez. Bunun için sevgili de melek yüzlü bir peri (Murabba/2 s.115) şeklinde hayal edilir. Şair, sevgilinin gölgesinden bile uzak kalmamak ister (G 31/4 s.84). Ayrıca sevgiliyi Burak üstünde hulle giymiş bir hûriye de benzetir.

Rahs-ı devlette görüp hil'at-i hüsn ile seni
Hulle geymiş sanuram hûr Burak üstünde (G 47/2 s.101)

h) Padişah

Sevgili veya övülen, padişah olarak tasavvur edilir. Sevgili Peygamberimiz bir beyitte “Sultân-ı her dü kevn” iki dünya sultanı (K 1/4 s.34) olarak zikredilmektedir. Naatta Peygamberimiz bazı beyitlerde ise şâha (K 1/6, 13, 24 s.34, 35, 37), benzetilmektedir. Dünyada hiçbir padişahın ulaşamayacağı yüceliktir. Öyle ki güneş bile mecal bulsa şahın ayağına toprak olurdu.

Hurşîd zerre denlü bulaydı eger mecâl
Sen şâh makdeminde olur idi hâk-i pâ (K 1/19 s.36)

Şair, güle benzettiği sevgilinin sultan gibi tahta geçtiğini (K 4/1 s.49) hayal etmektedir. Sevgili, âşıklarına naz eden bir şahdır (G 47/7 s.101). Sevgili, şâh-ı hûbân (G 23/6 s.76) güzellerin şahıdır.

1.2. Sevgilide Güzellik Unsurları

1.2.1. Zülf

a) Zencir, Kemend

Zencire benzetilen saç örgülü veya halka halka uzun saç olmalıdır. Delilerin zincire vurulduğu malumdur. Âşık, divane gönlünü Mecnuna, sevgilinin saçını da zencire benzetir. Sevdâyî'nin gönlü sevgilinin saçına düşkün olunca Mecnun ve Leyla gibi bir kitab yazar.

Mecnûn ol mı bu dil-i dîvâneye benzer
Zencir ol mıturre-i cânâneye benzer (G 12/1 s.65)

Zencîr-i zülfüne dil-i Sevdâyî düşkün
Mecnûn [u] Leylî bigi yazup bir kitâb idem (G 33/5 s.86)

Sevgilinin zülfünün zencirinde (G 9/1 s.62) biçare âşık gibi birçok sarhoş ve hayranlar yatar.

Sevgilinin saçı sabah rüzgârının başını döndürür (K 2/12 s.39), kemend olup harami gibi âşığın yolunu keser (G 8/1 s.61), yedi ülkenin padişahını esir edip bağlar (G 54/3 s.108). Saç, uzunluğu sebebiyle avcı kemendine de benzetilir.

Çîn idüp zülf-i kemendini gözi ehvâsı
Sayd ider şîr-i dili âl ile insân-şekil (K 4/10 s.50)

b) Düğüm, Ağ, Yılan

Gönül “kılı kırk yaracak” kadar dikkatli de olsa sevgilinin saçının düğümünü çözemez. Yüz tasavvufi olarak vahdet, zülf ise kesrettir. Şair, kesretten kurtulup vahdete ulaşamadığına hayıflanmaktadır.

Bir ukdesin ey dil saçınunhall idemezsin
Dikkatde egerçi ki kılı kırk yararsın (G 39/4 s.92)

Dil-i Sevdâyî çü vasla bulumaz hiç tarîk
Nice kim devr kılur saçlarınun silsilesin (G 34/5 s.87)

Sevgilinin sineğe teşbih edilen beni saçların ağıyla ankanın (aşığın) gönlünü avlar.

Zülfünün ağına haddün nice âl eyledi kim
Dil-i ankâyı şikâr eyledi hâl-i megesün (G 25/4 s.78)

İstiare sanatının yapıldığı şu beyitte de sevgilinin kara saçı karanlık ağ ile kurulmuş tuzağa, âşığın gönlü de bu ağa takılan kuşa benzetilir.

Dil murgı kim tolaşdı karanluğunâğına
Dâm-ı belaya düşdi enîn eyleyüp durur (G 8/5 s.61)

Hazinelerin yılanlara bekletildiği inancından hareketle sevgilinin yüzü genc, zülfü de uzunluğu, siyahlığı, kıvrım kıvrım oluşu sebebiyle yılan (mâr) şeklinde ifade edilmektedir.

Tutdı gönlümde hayâl-i zülf-i ruhsârun vatan
Kande ise genc ü vîrân olmazımış mârsuz (G 21/3 s.74)

c) Leylâ, Gece, Karanlık, Gölge, Kâfir

Sevdâyî, Peygamber Efendimize naat olarak yazdığı murabba da saç, gece ve karanlık manası dolayısıyla “Leylâ”ya benzetmektedir. “Saçı Leylâ” terkiğini, Mecnun ve sahra ile birlikte tenasüp içinde zikretmiştir.

Dil virelden sen saç Leylâyâ cânım Mustafâ
Düşmüşüm Mecnûn gibi sahrâyâ cânım Mustafâ
Cân [ü] başı virmemek mümkün midür bu dem sana
Sen gibi bir dilber-i ra'nâyâ cânım Mustafâ (Murabba/1 s.115)

Saçın geceye teşbihi rengi yönündendir (G 4/1 s.57),(G 16/1 s.69). Sevgilinin gece saç, güne perde olalı âşık kıyamete kadar ağlamaktadır. Gece olunca güneşin görünmeyişini beyitteki espriye zemin hazırlamıştır. Sevdâyî'nin gönlüne sevgilinin kara saçları uzun gecelerde gam-hâr olmuştur.

Gün yüzüne şeb-reng saçun olalı hâyil
Ağlar bu kara günlü gözüm devr-i kamerden (G 37/5 s.90)

Dil-i Sevdâyîye sevdâ-yı ser-i zülfi gibi
Şeb-i yeldâda kim olur ki ide gam-hârlığı (G 57/5 s.111)

Âb-ı Hayat, zulumât içindedir. “Sevgilinin âb-ı hayat olan dudağına ulaşmak için karanlık saçının gamını çekmek gerekir” denilerek saç-karanlık benzerliği kurulmuştur.

Şarâb-ı la'liçün çek dilâgam-ı zülfün
Ki zulmet içre olur âb-ı çeşme-i hayvân (K 2/14 s.39)

Sevgilinin zülfü bir beyitte de baş üzerindeki hümâ kuşunun gölgesi olarak (G 31/4 s.84) tasavvur edilmiştir.

Saç, yüzü örttüğü için “örten” anlamında kâfire benzetilmiştir. Şair, İslam'a benzettiği yüzü yağmalayan saç, kendine rakip gördüğünden “yüz verme kâfir

zülfin başını kes” demektedir. Yakın anlamdaki diğer bir beyitte de yine saç İslam ülkesinde (dâr-ı İslam)’da iman götüren (yağmalayan) bir kâfirdir.

Yüz virme zülfi kâfir gel kes başını kim
İslâm içinde gâret-i dîn eyleyüp durur (G 8/2 s.61)

Dâr-ı İslâma girüp göz göre îmân getirür
Hey ne kâfir durur ol turre-i âteş-peresün (G 25/6 s.78)

d) Cim, Dal, Hamâyıl

Sevdâyî divanı’nda zülf, şekil yönünden “cim ve dal” harflerine benzetilir. Bu arada harflerle ilgili bazı oyunlar yapılır. Âşık can sayfasına sevgilinin boyuyla “elif”, zülfüyle “dal” ve ağızıyla “mim” yazar. Bu harfler de zaten Arapça “âdem” kelimesini (G 30/5 s.83) oluşturur. Sevgilinin dal zülfü mim ağızına düştüğü dem aşığın gönlü gamdan hali değildir (G 30/4 s.83). Zaten “dal” ve “mim” harfelerinin terkibinden de “dem” kelimesi meydana gelmiştir. Tasvir edilmiş “cân” olan sevgilinin, “cim” turreleri (saçı) ile “nun” boyudur. Bu harflerin birleşmesi de “cân” kelimesinin yazılışıdır.

Kim kılsa nazar sana görür cân-ı musavver
Ey turreleri cîm kaşı nûn elif kadd (G 5/2 s.58)

Şair, bir beyitte de sevgilinin saçını rakibin boynundaki hamâyıla (muska) benzetmektedir (G 29/2 s.82).

e) Tûl-i Ömr, Tavus, Sünbül, Yasemin

Saçın tûl-i ömr ile anılması uzunluğu sebebiyledir. Herşeyi yiyip tüketen felek gaddarlık etmese âşık, uzun bir ömür boyunca sevgilinin uzun saçını eliyle taramak (ayırarak) ister.

Tul-i ömr ile ser-i zülfünü ayırdı elim
Felek-i sofrâ-nevâz itmese gaddârlığı (G 57/3 s.111)

Sevgilinin saç, Hindistan tavusunu kıskandıracak güzelliğindedir (G 2/3 s.55), (G 50/1 s.104).

Saç, şekil yönünden kıvrım kıvrım oluşu, renginin siyahlığı ve kokusu dolayısıyla sünbüle teşbih edilir (G 58/1 s.112), (K 3/8 s.45), (G 5/3 s.58), (G 34/4

s.87), (G 49/2 s.103). Misk kokulu kâkülün yanak üzerine dökülmesi kırmızı gül üzerine taze sümbülün gölge salmasına (G 45/1 s.99) benzetilmiştir. Şair, “Ey sabah rüzgârı, o yârin menekşe kokulu zülfünün sümbülünden ne haber verdin de, o aşığı kederlendirdin” diyerek “sümbül-i zülf, saba ve koku unsuru menekşeyi” birlikte zikretmiştir.

Sümbül-i zülfinden ol yarun benefşe ey sabâ

Ne haber virdin kim ol miskîni gamgîn eyledün (G 24/3 s.77)

Sevgilinin saçları güzel kokusu sebebiyle yasemine de benzetilir (G 17/1 s.70).

1.2.2. Alın

Şairin hayal ettiği sevgilinin alını aktır, ay gibi aydınlıktır (G 17/5 s.70), kurban kanına benzettiği misk renkli beni (G 2/4 s.55) vardır. Sevgili Zühre-cebîndir. Sevgili alnını açtığında sabahın doğuşu gibi safa verir.

Sihr ile bend-i zülfine Sevdâyîyi esîr

Şol mâh-rûy u zühre-cebîn eyleyüp durur (G 8/6 s.61)

Aç alnunu ki matla-ı subh-ı safâdur ol

Göster yüzün ki mihr-i muhabbet-fezâdur ol (G 31/1 s.84)

1.2.3. Kaş

Kaş, Sevdâyî Divanı’nda güzellik unsuru olarak önemli bir yer tutar. Tek başına veya göz, gamze, kirpik, yüz ve zülf ile mütenasip olarak ele alınır. Bilhassa renk ve şekil yönünden benzetmelere konu olur. Şu beyitte olduğu gibi sevgili aşığa kinlendiği zaman kaşlarını çin eder, çatar.

Dilberâ ben bendene benzer yine kîn eyledün

Gamzeni ser-tîz idüp ebrûların çîn eyledün (G 24/1 s.77)

Bazen sevgilinin kaşları sarhoş imam olan baygın bakışlı gözlerin yöneldiği mihrab (G 3/5 s.56), (G 4/5 s.57) olur. Keman ebrular bazen bayram hilaline (G 44/6 s.98) benzer. Şair, bazen sevgilinin kaşlarını Şeddatın takına teşbih (G 47/1 s.101), (G 56/1 s.110) eder. Bazen de sevgilinin nun kaşları, elif boyu ve cim saçıyla tenasüp halinde “can” (G 5/2 s.58) olur.

1.2.4. Göz

Divanda, iki mest (G 43/2 s.97), mestane göz (G 37/2 s.90), çeşm-i sermest (G 16/2 s.69) sözleriyle ifade edilen sarhoş göz ile birlikte meyhane ve nuş-ı şarab (G 3/5 s.56) birlikte anılır. Sevgilinin gözü “çeşm-i serhoş”tur kavga çıkarır, âşığın başını kavgaya verir (G 38/4 s.91). Mest-i göz ne yaptığını bilmez, mescidi bırakıp meyhaneye dalar (G 13/3 s.66). İki sarhoş göz âşığın, canına kast edip arasına darağacı yerleştirir (G 11/2 s.64). Sevgilinin gözleri, âşığın gönülevinin gözbebeği olup sarhoş bir şekilde gelip başköşeye düşer.

Gözlerün gönlüm evinde sanasun merdümdür

Mest ü şeydâ gelüben kûşe-i dîvâne düşer (G 17/3 s.70)

Şaşı (şehla) göz, nergise (G 58/1 s.112) teşbih edilir. Hatta nergis, sevgilinin gözüne özenip ona benzemeye çalışır (G 14/3 s.67), (G 16/5 s.69), (G 45/2 s.99).

Şair, “sevgilinin gözü gamze mızrağını keskinleştirip Rum’dan Araba laf atar” sözleriyle tenasüp sanatı içinde bir tasvir yapar.

Gamzesi nîzesini tîz kılup çeşm-i nigâr

Ta’n atar Rûm-ı ruhundan Arabın öz begine (G 42/4 s.96)

Şaire göre göz, kıvırdığı zülf kemendiyle âşığın yolunu kesen bir haramidir (G 8/1 s.61) ve âşığın gönül şehrini yağmalamaktadır (G 38/1 s.91). Âşığı öldüren katildir (G 16/4 s.69).

Sevdâyî’nin tahayyülünde göz, âşığı büyüleyip kendine bağladığı için sihirbazdır (K 4/12 s.50), (G 54/3 s.108), (G 57/4 s.111).

Divanda, sevgilinin gözleri âhuya da (G13/1 s.66), (G 40/1 s.94) teşbih edilmiştir. Kanını içerek âşığın canını hasta eden sevgilinin gözleri “çeşm-i pür-humâr”dır, kanla doludur.

Bîmâr itdi cânımı ol çeşm-i pür-humâr

Sevdâya virdi aklımı bu zülf-i tâ[r] u mâr (G 10/1 s.63)

1.2.5. Gamze

Divanda, sevgilinin güzellik unsurlarından biri de gamzedir, baygın szgn yan bakıştır. Sevgilinin kaşıyla gamzesinin hevesine düşen âşığın ok gibi dosdoğru boyu keman gibi eğilir.

Kâşunla gamzenn hevesine dşenlern
Çn tr-rast kadd kemân bigi ham gerek (G 26/4 s.79)

Sevgili, gamze kılıcıyla güzellik ülkesini tutar (K 4/13 s.50). Gamze mızrağı atar (G 42/4 s.96). Âşığına kinlendiğinde gamze kılıcını keskinleştirir (G 24/1 s.77) ve âşığın gönlünü yaralar (G 11/2 s.64). Gamze kılıcıyla âşığın boynunu vurur (G 23/3 s.76). Gamze cellâdı âşığın canına kast eder. Gz ve gamze birlikte ele alınır. Gamze cellâdının öldürdüğü bağışlanmıştır.

ldrrse gözleri seni ey dil gam değıl
Gamze-i cellâdınun maktli çn mağfrdur (G 16/4 s.69).

Sevgili, âşığını papağan gibi gamze kafesine almıştır (K 4/27 s.52). Sevgilinin gamzesi, cedel edilemeyecek kat'i hüccettir (G 32/2 s.85).

1.2.6. Yüz ve Yanak

a) Gül, Gülşen, Lâle

Yüz, rengi ve üzerindeki unsurların çeşitli şekillerde tasavvuru ile bu maddelere benzetilir.

Yüz, gzelliğı itibariyle güle; üzerindeki ben, renk bakımından karabibere; dudak, küçüklük yönünden mercimeğı; saç ise şekil cihetiyle sünbüle benzetilmiştir.

Flfl midür ol hâl ades midür ol leb
Sünbül midür ol zülf-i siyeh gl midür ol hadd (G 5/3 s.58)

Sevdâyî'nin hayal dünyasında sevgilinin yüzü o kadar güzeldir ki gl bile ona benzemeye çalıştığı için bulunduğı yerde dikenler vardır. Sonra gl, bahçede sevgiliyi görünce “onun yanında benim gzelliğim de bir şey mi ki” diyerek utancından yüzü kızarmıştır.

Gl yüzine yknmese ey dost inende
Olmazdı bu vechile inen yiri dikende (G 41/1 s.95)

Yüzün gördükçe gülşende kızarur gül hayâsından

Lebün şevkiyle cûş eyler kadehde mül safâsından (G 36/1 s.89)

Yüz ve yanağın gül ve gülşene benzetildiği diğer beyitler de şunlardır: (K 2/8, 9 s.39), (G 8/4 s.61), (G 10/2 s.63), (G 45/1 s.99), (G 46/4 s.100), (G 57/1 s.111), (G 16/2 s.69)

Yüz, renk yönünden lâleye benzetilir. Lâlenin ortasındaki siyahlık sevgilinin yanağındaki bene özenip bağrında meydana gelmiş bir yara, dağlama ile olur.

Dağ urur hâl-i ruhun cânımıza lâle bigi

Dökülür gözlerümün kanlu yaşı jâle bigi (G 53/1 s.107)

b) Ay, Güneş, Nur

Yüz ve yanağın aya teşbihi parlaklığı ve yuvarlaklığı yönündendir. Birçok beyitte mâh-rû (G 8/6 s.61), meh-i hâver, mâh-ı tâbân (G 16/1 s.69), sath-ı kamer (G 3/4 s.56) şeklinde ele alınmaktadır. Meh-i hâver, sevgilinin yüzüne benzetildiği için başı arşa ermiştir.

Benzetdiler şu denlü yüzün âftâbına

İrürse başı arşa meh-i hâverün ne var (G 10/3 s.63)

Sevgilinin yanağı üstünde beni ve ayva tüyleri vardır. Yanağın ay olarak tasavvurunda bu ayva tüyleri dolunayı çevreleyen hâleye benzetilir.

Sanasın bedr-i münîr oldı cemâlün sanemâ

Ki tutar dâiresin hâl ü hatuna hâle bigi (G 53/2 s.107)

Sevgilinin güneş yüzü karşısında cihanın güneşi zerre gibidir. Onun güneş yüzü muhabbet artırır (G 31/1 s.84). Sevgilinin güneşi feleğe himmet ışıkları düşürür (K 2/29 s.41). Sevgilinin güneş cemaline nurlu parlak ay pervanedir.

Cemâl-i şem'ine pervâne mâh tâb-ı münîr

Yanağı mihrüne kim zerre âftâb-ı cihân (K 2/7 s.38)

Sevdâyî, naat türünde yazdığı gazelde Sevgili Peygamberimizin yüzü ile nurun parlaklığı arasında ilgi kurmuştur (G 5/1 s.58).

c) Rûm, Ateş, Hazine

Rûm, eski inanca göre beyaz tenli insanlar ülkesidir. Bu sebepten Rûm kelimesiyle kast edilen daima beyaz yüz olmaktadır. Kelimenin lügat manası ile ilgili olarak diğer ülkeler de zikredilir.²⁵⁵ Divanda da bu anlayışa uygun olarak yüz, Rûm'a (G 42/4 s.96), (G 57/2 s.111) teşbih edilip Arap ve Hindu kelimeleriyle tenasüp halinde ele alınmıştır. Şair, ye'cuce benzettiği ayva tüylerini rumdan (yanaktan) uzak tutmasını istemektedir (G 46/2 s.100).

Yanak renk, parlaklık ve yakıcılık yönünden ateşe benzetilir. Kâfire benzetilen hatt ile nâr (cehennem) bir arada anılarak kâfirlerin cehennemde ebedi kalacağı bilgisine de yer verilir.

Çün basdı yüzün mushafına kâfir-i hattın
Kalursa nola nâr-ı izârunda muhallid (G 5/5 s.58)

Sevdâyî bir beyitte de yüzü hazineye (G 21/3 s.74) benzetir. Bir inanışa göre hazineyi yılan, ejderhaya bekletirlermiş. Yüzün hazineye benzetilmesi, zülüflerin yılan şeklinde düşünülmesiyle ortaya çıkar.

1.2.7. Ben (Hâl)

Divanda, sevgilinin yanağındaki ben lâlenin ortasındaki karaya benzetilir (G 53/1 s.107). Sevgilinin beni ve kaşı âşığın takatini kesmiştir (G 47/1 s.101). Sevdâyî, sevgilinin benini medh ederek divanının değer kazanacağını düşünür (G 46/5 s.100).

Ben, şekil yönünden daneye benzetilir. Hz. Âdem ve Havva'nın yasak daneye meyledip cennetten uzaklaştırılması hadisesi de ele alınır.

Meyl itdi meger hâl-i siyeh dâneye zülfün
Kim eyledünÂdem bigi cennetden anı redd (G 5/4 s.58)

Şair, renk yönünden beni karabibere (G 5/3 s.58) benzetmiştir. Sevgilinin alnındaki misk kokulu ben kurban kanına (G 2/4 s.55) da teşbih edilmiştir.

Sevgilinin yanağı üzerindeki ben görünmeyecek kadar küçüktür (G 40/4 s.94). Yine küçük ve siyah renkli oluşu sebebiyle sineğe benzetilenben, âşığın ankâ gönlünü avlamaktadır.

²⁵⁵ Kurnaz, a.g.e. s. 257.

Zülfünün ağına haddün nice âl eyledi kim

Dil-i ankâyı şikâr eyledi hâl-i megesün (G 25/4 s.78)

Şairin hayalinde ben ayva tüyleri ile birlikte bazen dolunayın etrafında hale olmakta (G 53/2 s.107) bazen de fitne askeri olup âşığın gönül ve can ülkesini karıştırmaktadır (G 46/1 s.100) .

1.2.8. Hatt

Şair, sevgilinin hattının (ayva tüyelerinin) medhi ile divanının değer kazanacağını (G 44/7 s.98), (G 46/5 s.100) düşünmekte ve birçok beyitte toza, yazıya, karıncaya teşbih ederek zikretmektedir.

a) Toz, Cizgi, Yazı/Ayet, Haber, Mektup, Reyhan, Hâle

Ayva tüyelerinin toza teşbihi, yüzün “levh-i cemal” olması dolayısıyla parlaklığını engellediği içindir. Yani yüz, bu tüyler sebebiyle sanki tozlanmış ve parıltısı kaybolmuş bir levhdir. Dostun yüzünden “hatt-ı gubâr” gidince cemalin nuru parlar.

Ya dost hatt-ı gubârın giderdi haddünden

Ya açdı burka-ı zülfün ruhundan ol cânân (K 2/5 s.38)

Âşığın gönlü sevgilinin yanağını ve hatt-ı gubârını arzular. Şair bu beyitte “toprak çekti” deyimini şöyle kullanır; Gönül sevgilinin yanağını, hatt-ı gubârını arzular, meğer aşığı sevgilinin köyüne toprak ve su çeker.

Hatt-ı gubâr u arızıdur ârzû-yı dil

Kûy-ı nigâra anı meger hâk [ü] mâ çeker (G 18/4 s.71)

Sevdâyî, aya benzettiği yüz üzerinde ayva tüyelerinin taze miskten bir çizgi çektiğini ağzında bu çizgiye nokta koyduğunu hayal eder (G 4/4 s.57).

Sath-ı kamerde zülfühatt çekdi müşg-i terden

Tâ nokta-i dehânun oldı ana nihâyet (G 3/4 s.56)

Divanda, edebiyat geleneğine uygun olarak sevgilinin yüzünü mushafa, ayva tüyleri de üzerindeki yazıya benzetilir (G 5/5 s.58), (G 8/3 s.61), (G 4/5 s.57). Bir beyitte hatt, yalan haberdur (G 32/2 s.85). Bir beyitte de sevgilinin hattı âşığa gönderilen aşk mektubu gibi tahayyül edilir.

Dil esîr oldu saçun bendine gerçek hattun

Eline virdi aşk nâmesin âzâd gibi (G 56/4 s.110)

Şaire göre gül renkli defter misk kokulu sünbül nüshasını sevgilinin güzellik mecmuasının hattından almıştır.

Nüşa-i müşgîn-i sünbül defter-i rengîn-i gül

Bu hat-ı mecmûa-ı hüsnünden itmiş intihâb (K 3/3 s.44)

Sevgilinin güzellik defteri (yüzü) gibi güzel divan yoktur, onun reyhan kokulu hattı (ayva tüyleri) gibi hatt-ı reyhanî yoktur (G 44/1 s.98). Sevgilinin yanağındaki ayva tüyelerinin üzerine dökülen sünbül saçlarını gören “reyhan arasında akrebin ne işi var” der.

Sümbüllerini hatt-ı izârunda gören dir

Akrep ne acep olduğu reyhân arasında (G 49/2 s.103)

Hatt, şairin hayal dünyasında dolunayın etrafındaki hâle (G 53/2 s.107) gibi de düşünülmüştür.

b) Karınca, Fitne, Tılsım, Çarşı/Bazar

Yanak üzerindeki ayva tüyleri bir beyitte serv üzerindeki karıncaya (G 24/5 s.77) bir beyitte de gül yaprağı üzerindeki karıncaya benzetilmiştir.

Hattunı haddin üzre gören dir ki mûrçe

Berg-i gül üzre gör nice îñ eyleyüp durur (G 8/4 s.61)

Divanda hatt, âhir zamanda ortaya çıkacak fitnelere de işaret eder bir mahiyetle ye’cüce (G 46/2 s.100) benzetilmektedir. Bir beyitte de âşğın gönül ülkesini karıştıran fitne askerine (G 46/1 s.100) teşbih olunmuştur.

Bir beyitte hatt, gül yaprağına benzetilen yanağın kenarına sihirle yazılan bir tılsımdır (G 46/4 s.100.)

Şair, pazar yerine benzetiği ayva tüyelerini “Pazar içinde yüzünü kara çıkarmak” deyiimiyle ele alır (G 29/4 s.82). Tenasüp sanatının görüldüğü aşağıdaki beyitte de “hatt-ben-yanak” unsurlarını “çarşı-Hindu attar-Rûm”a teşbih etmiştir.

Çâr-sû-yı hatunârestedür anber ile

Kılalu Hindû benün Rûmda attârlığı (G 57/2 s.111)

1.2.9. Ağız, Dudak Ve Teşbihleri

a) Gonca, Meygûn, La'l

Ağız veya dudak renginin kırmızı, şeklinin kapalı oluşu ve bunlarla ilgili müşahedeler dolayısıyla goncaya benzetilir (K 2/8 s.39). Sevgili güzellikte okadar benzersizdir ki onun dudağında ki naz gonca gelininde bile bulunmaz (G 22/1 s.75). Âşık, sevgilinin gonca dudağının ayrılığı ile kanlar yutup bağrına taş bağlamaktadır.

Ol gonca lebün hicr ile ey suhte-lâle

Kanlar yuduben taşları bağruna basarsın (G 39/7 s.92)

Dudak-meygûn benzerliği renge dayanır. Ağızın ve dudağın içi kırmızıdır, içi şarap dolu kadehin de öyle (K 3/6, 7 s.44), (G 15/2 s.68), (G 32/4 s.85), (G 50/4 s.104). Şair, gam meclisinde sevgilinin la'l rengi şaraba benzeyen dudağını anınca göz kapakları şarapla dolu olur, yani kan ağlar.

La'l-i meygûnun anup bezm-i gamunda ağlasam

Çeşmünün iki kapağı toptolu olur şarâb (K 3/6 s.44)

Dudağın la'le benzetildiği beyitlerde renginden dolayı yakutun bile ona özendiği için Allah tarafından taş edildiği (G 41/4 s.95) görülür. Sevgilinin la'l ağız için nice canlar harab olur (K 2/13 s.39). Fakat sevgili âşığı la'l dudağından men' eder (G 49/4 s.103). Sevgilinin la'l dudağı kadehe değdiği için şarab safâ ve ferahlık verir.

Sakîyâ la'lin lebün hâsiyyetidür gûyiyâ

Şol safâyile ferah kim sâğar-ı sahbâdadur (G 15/5 s.68)

b) Şerbet, Şeker, Şifa

Dudak, tadından dolayı şekere benzetilir (G 39/3 s.92). Şair, gönül ve can tabibi olan sevgilinin la'l dudağının şerbetiyle coşar (G 7/5 s.60). Ferhad ve Şirin hikâyesine telmih yaparak bir beyitte "Ey sevgili gam dağının taşını senin la'l dudağının şerbeti için çekmekteyim" demektedir.

Hüsrevâ şerbet-i la'l-i leb-i meygûnun için

Çekerem kûh-ı gamun sengini Ferhâd gibi (G 56/3 s.110)

Yâr olmadan mey sohbeti kurulmasın zira la'li şekersiz mey her katresi zehir olur (G 21/2 s.74). Sevdâyî, yaşla dolu gözlerini deryaya benzetir. Sevgilinin

şeker dudağının aksini gözlerinde görengönlünü de şekerini deryaya düşürüp ağlayan tüccara benzetmektedir.

Dil lebün aksin görüp çeşmümde ağlar gûyîyâ
Hüccârdur kim şekkerin gark eylemiş ummânda (G 50/2 s.104)

c) İSâ, Âb-ı Hayat

Hz. İSâ'nın mucizelerinden birisi de ölüleri diriltmesidir. Ağız ve dudağın İSâ'ya teşbihi bu sebeptendir. Ağız istiare yoluyla önce la'le, daha sonra da İSâ'ya benzetilmiştir (G 30/3 s.83), (G 25/1 s.78). Sevgilinin dudağının ölmüşlere can verdiğini gören der ki; “ Hz. İsa gökten yere mi indi?”

Ölmüşlere cân virdigini la'l gören dir
İndi mi semâdan yire İSâ-yı mücerred (G 5/6 s.58)

Dudak, âşîğa hayat veren, siyah saçlar arasında gizli olan âb-ı çeşme-i hayvândır.

Şarâb-ı la'liçün çek dilâgam-ı zülfün
Ki zulmet içre olur âb-ı çeşme-i hayvân (K 2/14 s.39)

d) Nokta, Mim, Mercimek

Ağız, şeklinin küçüklüğü sebebiyle noktaya teşbih olunur (G 4/4 s.57). Sevgilinin aya benzeyen yüzü üzerine zülfü taze miskten bir hatt çeker, küçücük ağzı da bu yazının sonuna nokta olur. Sevgilinin ağzı o kadar küçüktür ki zerre bile ona özenir.

Sath-ı kamerde zülfünhatt çekdi müşg-i terden
Tâ nokta-i dehânun oldı ana nihâyet (G 3/4 s.56)

Öykünürmüş zerre ol yârun dehân-ı tengine
Hâlini andan bilir mi andan ol mikdârsuz (G 21/4 s.74)

Ağız yine küçüklükte mim harfine benzer. Sevgilinin zülfü dâle, boyu elife, ağzı da mime benzetilerek “Sevdâyî can sufhuna yazmazsa âdem değil” dizesiyle beyit tamamlanırken âdem kelimesindeki elif, dâl ve mim harflerine de işaret edilir.

Dâl-ı zülfünle elif kaddün dehânun mîme
Yazmazsa Sevdâyî ger cân sufhuna âdem değil (G 30/5 s.83)

Ağzın küçük olması hasebiyle bir diğer müşebbehün bih ise mercimektir (G 5/3 s.58).

1.2.10. Diş

Diş, renk, şekil ve parlaklık yönünden inciye benzetilir. Bu arada inci ile ilgili hususlara yer verilir. İnci denizden çıkarılmaktadır. Sevgilinin dişleri inciye benzediğinden onu yâd eden aşığın gözyaşları ummana döner. Âşık, yaşlı gözlerindeki inci dişlerin hayali ile sanki gevherini denize düşürmüş tüccar gibidir.

Ağladı dil görüben dîdede dürr düşlerini

Hâcedür san kim ânun gevheri ummâna düşer (G 17/2 s.70)

İncinin iyisi Aden'de çıkarıldığından Sevdâyî divanında, “diş-lü’lü- Aden” tenasüp içinde zikredilmektedir. Dişlerin sıralanışı da incinin ipe dizilişi gibi nazm olarak ele alınmaktadır. Sevgilinin inci dişinin dizisini gören Aden incisi “bu güzelliğin yanında ben neyim ki” dercesine utancından eridi, su oldu.

Lü’lü dişünü nazmını çün gördi hayâdan

Dürdâneleri şerm ile su oldu Adende (G 41/3 s.95)

Şair, rakipden kıskanarak sevgilinin dişinin dizisini diline almamasını yoksa zarar edeceğini söyler (G 45/5 s.99).

1.2.11. Çene (Zenah, Zekân), Gabgab

Çene, çukurluğu yönünden çeşitli hayaller içinde kuyuya benzetilir (G 39/6 s.92) Sevgilinin çenesi aşığı kendisine çeken girdap gibi bir kuyudur (G 58/3 s.112). İnsanlara sihir öğrettiği için Babil kuyusunda cezalandırılan Harut ve Marut’a işaret edilen bir beyitte, “sevgilinin gözü sihr ile ayyarlığı kendisinde topladığından beri âşık için sevgilinin çene çukuru Babil kuyusudur”.

Hüsni Bağdâd ü zenahdâni çeh-i Bâbildür

Gözü cem eyleyeli sihr ile ayyârlığı (G 57/4 s.111)

Edebiyatımızda çenenin elmaya benzetilişiyle de ilgili olarak sevgilinin can ve gönüllerle dolu gabgabı da ele alınır. Gabgab; çene altı, ikinci gerdan, çene altında meydana gelen kıvrımdır.²⁵⁶ Sevdâyî divanında gabgab, bir beyitte renk ve şekil

²⁵⁶ Pala, a.g.e. s. 160.

yönünden sevgilinin çenesi ile elma arasında benzerlik kurarken (G 47/3 s.101) elma çeneyle birlikte zikredilmiştir.

1.2.12. Boy

Boyun en çok benzetildiği unsur servidir (G 24/5 s.77). Sevgilinin boyu ince, uzun şekli, salınarak yürüyüşü bakımından (K 4/6 s.49) servi ile benzerlik içinde yer alır. Hatta serviden daha üstün (G 50/1 s.104), (G 22/1 s.75) gösterilir. Zira ona tûbâ bile erişemez (G 3/1 s.56) . Servinin boyu göğse erse de sevgilinin boyuna kul olmaktan vazgeçmez, (K 3/22 s.47) âzâtlık istemez.

Kûyumu mesken kılup düşün hevâyı kaddüne

Serv gibi her kim ister ise ola âlî-cenâb (K 3/25 s.47)

Servi, bazen de sevgilinin boyuna özendiğinden (G 45/3 s.99) mihnet yükünden kurtulup âzâde gezer, serv-i âzâd (G 3/2 s.56) adını alır.

Servi akarsu kenarlarına dikilen bir ağaç (K 2/9 s.39) olduğundan şair, gözlerinden inen kanlı yaşları onun için ırmak (G 36/2 s.89) yapmıştır.

Olalı merdüm-i çeşmüm boyun servi hevâdârı

Biz anunkanlu yaşundan inen çok mâcerâ gördük (G 28/2 s.81)

Divanda, sevgilinin boyu şekil yönünden iki beyitte elif harfine benzetilmiştir (G 5/2 s.58), (G 30/5 s.83).

1.2.13. Kulak,Sine, Bel

Sevdâyî divanında sevgilinin kulağı ile ilgili bir benzetme bulunmamaktadır. Sadece bir beyitte aşğın sözünü dinlememek, itibar etmemek anlamında “kulak vermek” deyimini (G 37/4 s.90) geçmektedir.

Sine, merhametin bulunduğu yerdir. Ancak sevgili rakiplere kölem derken aşığına köpeğim bile demez. Aşığa merhametsizdir (G 1/3 s.54).

Divanda bel, inceliği sebebiyle söz konusu edilmektedir. Şair, sevgilinin belini kuşatan kemere imrenir (G 42/2 s.96). Ağlamaktan yakut gibi kıpkırmızı olan gözleri eline kıl kadar ince kalem alıp sevgilinin ince belinin resmini altın üzerine nakşeder (G 45/4 s.99). Çünkü ince bel ancak kıl kadar ince kalem ile resmedilir.

Sevgilinin kıl kadar ince belinin gamı aşığı eritir kıla çevirir. Kim de aşığın sevgilisinin kıl kadar sözünü etse erisin kıla dönsün.

Beni ger mû-yı miyânun gamı bir kıl kıla

Kim ola kılca sana kâl ide yâkıl kıla (G 51/1 s.105)

İnce bel gizli sırra benzer. Âşık o sırra ermek için can verir.

İRmeğe râz-ı mû-yı miyânununa cân virüp

Oldum tecerrüd ile cihânunkalenderi(G 54/2 s.108)

1.2.14. El, Kol,Ayak

Sevdâyî'nin hayatı memduhunun elindedir. Naat türünde yazdığı murabba'da Sevgili Peygamberimizin lutf elinden merhamet dilemektedir.

Dest-i lutfunla bu eşk-i çeşm seyldür sevdiğim

Bunca demdür ağladursın rahm eyle güldür sevdiğim

Ya irişdir vaslına ya kâ'ilim öldür sevdiğim

Tek meded salma beni feryâda cânım Mustafâ (Murabba/3 s.115)

Sevgilinin cevri eli aşığın boyunu çeng gibi bük müştür (G 51/4 s.105). Şair, sevgilinin kolunu öpen gömleğin yenine de kıskanarak bakmaktadır (G 42/2 s.96).

Sevdâyî, divanında güzellik unsuru olarak bizzat sevgilinin ayağını, mahiyeti ve vasıflarıyla zikretmez. Ancak sevgili veya memduhun ayağını bir kudret ve yücelik halini gösteren tabir ve deyimler içinde ele almaktadır. Sevgilinin ayağını öpebilirse bu fırsat şaire devlet tacı olarak yeter (G 25/7 s.78). Şair elbet bu fırsatı bir gün bulacaktır çünkü er başından devlet eksik olmaz (G 30/2 s.83). Sevgilinin ayağının toprağını dünya mülküne feda eden hayat iksirinin kadrini bilmiyor demektir (G 38/2 s.91). Hâlbuki güneş bile onun önünde ayağına toprak olmak isterdi(K 1/19 s.36). Onun ayağının tozuna yüz sürmeye hevesli olmak gerektir (G 25/2 s.78). Çünkü o görmeyenlerin gözüne sürmedir (K 1/16 s.36).

Sevgili saçlarını çözerse ayaklarına dökülür (K 2/13 s.39). Aşığın gönlünde sevgilinin ayağı değerlidir. Âşık kanlı gözyaşlarını sevgilinin ayağına ırmak etmiştir (G 11/3 s.64). Sevgili aşığın yüzüne ayağını basarsa aşığın gözünün nuru artar.

Cânâ ne kadem kim yüzim üstine basarsın

Bas gözlerümün üstine kim nûr basarsın (G 39/1 s.92)

Âşık, sevgilinin ayağına bir şey dokunsun istemez. Sevgiliye “cefa taşıyla sırça gönlümü kırma, zira yol üzeridir cam kırıklarının ayağına batmasından korkarım.”demektedir.

Uşatma seng-i cefâyile sırça gönlümü kim

Ayağını bata korhum bu reh-güzârundur (G 6/4 s.59)

2. Âşık

Âşık, aşk ve ayrılık derdiyle ızdırap çeken, âh ve feryat eden, kanlı gözyaşları döken, vücudu ve bağı yaralar içinde zayıf düşmüş, yüzü sararıp solmuş olarak görülür. Âşık birçok beyitte de tasavvufi manada ele alınmıştır.²⁵⁷

Aşığın beli gam yükü ile bükülüp yaya dönmüştür. Sevgilinin yoluna dane dane gözyaşı ekerse de neticede dert elde eder. Bu yolda canını, başını terk eder. Gözyaşı ile vücudunu mahv edip, âlemin alâyişinden temizlenmek ister. Böylece kesretten arınıp vahdete erecektir. Onun gözyaşları sevgilinin Kabeye benzeyen semtinde ırmak olmuştur.

2.1. Âşık Teşbihleri

a) Deli/Divâne, Mecnun, Avare, Hasta

Sevgilinin derde derman himmeti olmazsa âşığın gönlü sevda ile divâne (K 4/33 s.53) olur. Âşık, sevgilinin kapısında aklını yağmaya vermiş bir delidir (G 42/5 s.96), (G 7/5 s.60), (G 17/1 s.70). Şair sevgiliye şöyle seslenir;” eğer delileri bir deftere yazarsan Sevdâyî’yi defterin başına yaz.”

Dîvâneleri defter idersen sanemâ yaz

Sevdâyîyi ser defter o dîvân arasında (G 49/5 s.103)

Âşık şu beyitte de divâne gönlünü mecnuna benzetmiştir.

Mecnûn ol mı bu dil-i dîvâneye benzer

Zencir ol mıturre-i cânâneye benzer (G 12/1 s.65)

Cihan mülkünü gezen haberci saba rüzgârı Sevdâyî gibi bir avare görmemiştir (G 3/6 s.56). Fakat sevgili Sevdâyî’yi görüp de bir kez olsun “bu avarenin hali nedir” diye sormaz (G 43/5 s.97).

²⁵⁷ bkz. s. 59 “Hak Âşığı”maddesi.

Âşık, sevgilinin derdi ile hasta olmuştur (G 52/2 s.106). Ama sevgilini gözleri aşığa inayet etmez. Gerçi bu duruma da şaşılmaz çünkü sevgilinin gözleri vefa şehrinde uzaktır.

Haste hâlüm itmese aynun inâyet tan değil
Kûyı ol merdümleürün şehir-i vefâdan dûrdur (G 16/3 s.69)

Sevdâyî, şu beyitte de tabibten şifa ve ilaç beklemeyen, sevgilinin muhabbet derdini deva olarak gören aşığı “haste cân” olarak tanımlamaktadır.

Bu haste cânâ derd-i muhabbet devâ yiter
Hergiz tabîbden ne şifâ vü ne em gerek (G 26/3 s.79)

b) Kul, Hâce/Tüccar

Sevdâyî, dîvânında âşığı kul kelimesinin eş anlamlısı olan “bende” sıfatı ile tavsif etmiştir.

Dilberâ ben bendene benzer yine kîn eyledün
Gamzeni ser-tîz idüp ebrûlarun çîn eyledün (G 24/1 s.77)

Âşık, pir-i muganın (sevgilinin) iki cihan gamını toplamış bir kuludur (G 7/3 s.60). Âşık, tarik-i aşıkta sülukuna girmiş bir mürittir (G 38/4 s.91).

Âşık, ummana benzeyen gözyaşlarıyla dolu olan gözlerinde sevgilinin dişlerinin görüntüsünü denizdeki inciye; başka bir beyitte de yine sevgilinin tatlı yanağının yansımalarını denize düşmüş şekere benzetirken kendisini de sermayesi olan inci veya şekerini denizde gark edip batırıp ağlayan bir tüccar olarak vasfetmektedir.

Ağladı dil görüben dîdede dürr düşlerini
Hâcedür san kim ânun gevheri ummâna düşer (G 17/2 s.70)

Dil lebün aksin görüp çeşmümde ağlar gûyîyâ
Hüccârdur kim şekkerin gark eylemiş ummânda (G 50/2 s.103)

c) Papağan, Bülbül

Şair aşağıda ki beyitte kafes, papağan, şeker ve mısır kelimelerini tenasüp içinde kullanarak âşığı (kendisini) sevgilinin gamze kafesindeki papağan olarak vasıflandırmıştır.

Kafes-i gamzene ben nutk ile tûtîsîfâtum

Mısr-ı ma'nîde sözümdür şekeristân-şekil (K 4/27 s.52)

Huriye benzeyen sevgilinin güzelliğini medhedebilmek için âşık İrem bağının bülbülü olmalıdır.

Hüsünin gülüne olmağa ey hür medh-hân

Sevdâyî gibi bülbül-i bâğ-ı İrem gerek (G 26/6 s.79)

Sevgili “gül” olarak vasıflandırılınca sevgilinin mahallesi gülşende şakıyan âşık da İrem bağının bülbülü olur (G 48/5 s.102). Biz dünya bağının bülbülleriyiz, sesimiz arşın kuş yuvasına kadar ulaşır, anlamındaki şu beyitte de âşık bülbüle benzetilmiştir.

Sevdâyî ol belâbil-i bağ-ı cihân bizüz

Kim âşiyân-ı arşa irüpdür safirimüz (G 19/6 s.72)

d) Ney

Dîvânda, sürekli âh ve figân ettiği için âşık ney ile tavsif edilmiştir. Ney yapmak için kamış kızgın demirle delinir. Âşığın da şecere-i sinesine ateş düşmüş bağı delinmiştir.

Gördi bağrum delinüp ney gibi efgân iderim

Şecer-i sîneme od urdı neyistân-şekil (K 4/11 s.50)

e)Toprak, Lâle

Dîvânda âşık, toprak olarak düşünülür. Bu hususla ilgili olarak çeşitli tahayyüller kurulur. Âşık, ayağının tozu ile seferden gelmiş biri olarak kişileştirdiği seher yelini, sevgilinin yoluna toprak olduğuna şahit tutmaktadır.

Hâk olduğumu yolına sor bâd-ı seherden

Ko'la dahı ayağı tozu ile geldi seferden (G 37/1 s.90)

Sevgilinin gonca dudağının hicranıyla kanlar yutup bağına kara taşlar basan âşık, kırmızı rengi ve ortasındaki adeta yanığa benzeyen siyah noktayla lâleye benzemektedir.

Ol gonca lebün hicr ile ey suhte-lâle

Kanlar yuduben taşları bağına basarsın (G 39/7 s.92)

2.2. Âşığın Vücut Unsurları

2.2.1. Yüz, Yanak

Sevdâyî günahlarından dolayı yüzünün kara olduğunu itiraf edip sevgiliden af dilerken gözyaşlarını akçeye benzetir. Âşığın yüzünden akan ak yaşlar aslında yüzünün karasını yıkamaktadır.

Gözlerüm yaşına bak afv-ı günâh it sanemâ
Akçesi ağ olanın bakma yüzi kâresine (G 43/6 s.97)

Âşık gözyaşlarıyla suladığı yüzünü sevgilinin meclisinde toprak eder (G 33/2 s.86). Toprak olan yüzünü iksirle altın etmek isteyen âşık sevgilinin ayağı tozuna yüz sürer (G 25/2 s.78). Âşık, sevgilinin değil ayağı tozu, mahallesinin taşına bile yüz sürer.

Aceb midür seng-i kûyun görüp izine yüz sürsem
Nice yıldır bu gurbetde dahı bir âşînâ gördük (G 28/81)

Âşıkda gurur olmaz sevgilinin kademini yüzü gözü üstüne kabul eder de bundan da gözlerinin nurunun artacağını düşünür (G 39/1 s. 92). Çünkü o namus şişesini melâmet taşı ile kırmış sevgili için yüzünün suyunu dökmüştür.

Yüz suyunı Sevdâyî nice dökmesün ey dost
Sır şişe-i nâmûsın anun seng-i melâmet (G 4/6 s.57)

Sevdâyî dîvânında, aşığın sararmış yüzünü zaferâna benzetmektedir.

Gülse tan mı yüzüme yâr nazar itdükçe
Oldı çün ruhlarumun rengi za'ferân-şekil (K 4/ 8 s.50)

2.2.2. Gözbebeği, Gözyaşı

Feleğin tasını gözyaşıyla doldurmeyen hiç yalandan ağlamasın çünkü âşık ve gözyaşı birbirinden ayrı düşünülemez (G 35/3 s.88). Sevgilinin ortasındaki siyah beniyle laleye benzeyen al yanağı âşığın canını dağlar. Âşığın gözlerinden jale gibi kanlı gözyaşları dökülür (G 53/1 s.107). Baharda servilerin dibinden taşkın halde akan bulanık sular gibi âşık da sevgilinin servi boyunu görünce kanlı gözyaşları dökmektedir (G 11/3 s.64). Sevdâyî bu durumu başka bir beyitte de şöyle ifade eder: “gözbebeğim sevgilinin servi boyuna yar olduğundan beri kanlı gözyaşlarımdan birçok suyollarının meydana geldiği görülür.”

Olalı merdüm-i çeşmüm boyun servi hevâdârı

Biz anun kanlu yaşundan inen çok mâcerâ gördük (G 28/2 s.80)

Sevgilinin hasretiyle ağlayan âşığın gözünden gelen ciğerinin kanıdır, dolayısıyla gözyaşı kanlıdır. Dîvânda kanlı gözyaşı rengi sebebiyle şarab (G 33/4 s.86), yakut ve karpuzla benzetilir. Âşık gam meclisinde sevgilinin şarab renkli dudağını anıp ağladığında gözkapakları şarapla yani kanlı gözyaşıyla dolar.

La'l-i meygûnun anup bezm-i gamunda ağlasam

Çeşmünün iki kapağı toptolu olur şarâb (K 3/6 s.44)

Âşık sevgilinin hasretiyle sararıp altın levha gibi olan yüzünün üstüne kırmızı mürekkebe benzeyen çeşm-i yakutuyla sevgilinin ince belinin resmini nakşeder.

Çeşm-i yâkûtum eline kıl kâlem alup müdâm

Nakş-ı mû-yı miyânun resminün zer üstine (G 45/4 s.99)

Âşık, gözleri ağyâra takılınca kar ve buz gibi ter döker. Gözlerinden de karpuz gibi iri iri kanlı yaşlar döker çünkü o yârî görmek ister.

Görsem ağyârı sovak kan derlerüm kar buz bigi

Gözlerümden dökülür yaşlar yire karpuz bigi (G 55/1 s.108)

Sevdâyî, naat türünde yazdığı murabba'da Peygamber Efendimize olan hasretinden gözyaşlarının sel olduğunu söyler. “Bunca demdür ağladursın rahm eyle güldür sevdiğim” ifadesinde ise “dem” kelimesi zaman anlamına geldiği gibi kan anlamına da gelir. Bu anlamıyla ele alındığında âşık kanlı gözyaşları dökmektedir.

Dest-i lutfunla bu eşk-i çeşm seyldür sevdiğim

Bunca demdür ağladursın rahm eyle güldür sevdiğim

Ya iriştir vaslına ya kâ'ilim öldür sevdiğim

Tek meded şalma beni feryâda cânım Mustafâ (Murabba/3 s.115)

Âşığın kanlı gözyaşı sel olup Şatt nehrinin Bağdatın etrafını dolaştığı gibi sevgilinin mahallesinin etrafını dolaşmaktadır.

Gözümün kanlu yaşı Şatt bigi seyl-âb oluban

Tolanır kûyunun etrâfını Bağdâd gibi (G 56/2 s.110)

Dîvân edebiyatında, âşığın gözyaşı aslında su olması ve çokluğu sebebiyle ummana benzetilir. Ayrıca deniz de gözyaşı da tuzludur.²⁵⁸ Sevdâyî'nin de gözyaşları umman gibidir (G 17/2 s.70), (G 50/2 s.103).

Âşık, (sevgiliyi) kucağına getirdi diye vuslat derer ama yazık ki gözyaşlarını umman gibi etmiştir.

Getürdüm diyü kenâre derer vasl dirîğ

İtmişem gözlerimün yaşını ummân-şekil (K 4/9 s.50).

Âşık bir beyitte gözünden düşen yaşı sevgilinin mahallesinde gezen kimsesiz bir yetime (G 15/1 s.68) benzetir başka bir beyitte ise akçeye (G 43/6 s.97) benzetmektedir.

2.2.3. Vücut, Boy

Baki olan sevgilinin aşkı bir hazinedir. Defineler viranelerde gizlendiğine göre âşık, vücut mülkünü fena seline verip bu defineye layık olmak ister.

Günc-i gülde gevher-i genc-i bekâ bulsam ne tan

Çün vücûdum mülkünü seyl-i fenâ kıldı harâb (K 3/4 s.44)

Şair, şu beyitlerde de âşığın vücudunu harabeye benzetmektedir: (G 35/4 s.88), (G 26/5 s.79).

Sevdâyî, bir beyitte âşığın vücudunu toza toprağa karışmış olarak nitelerken (K 2/17 s.40) bir beyitte de denize teşbih etmektedir (G 15/4 s.68).

Edebiyatımızda sevgilinin boyu serve, elife benzetilirken âşığın boyu ise kemana, çenge benzetilir. Sevdâyî de bu gelene uyarak sevgilinin kaşıyla gamzesinin hevesine düşen âşığın ok gibi doğru boyunun keman gibi eğilmesi gerektiğini söylemektedir. Zaten sevgilinin cevri eli âşığın boyunu çeng gibi eğmiştir.

Kâşunla gamzenün hevesine düşenlerün

Çün tîr-rast kaddî kemân bigi ham gerek (G 26/4 s.79)

Dest-i cevrun sanemâ kâmetimi çeng ideli

Üzülüp rişte-i cân olmadı bir kıl kıla (G 51/4 s.105)

²⁵⁸ Kurnaz, a.g.e. s. 376.

2.2.4. Sine, Ciğer

Âşık, taş kalpli bir sevgilinin muhabbetine mübtela olduğundan sinesine taşla vurur yani bağına taş basar (G 31/2 s.84). Şair, ney gibi bağı delik aşığın sinesini ateş düşmüş bir ağaç olarak düşünür (K 4/11 s.50), (G 48/4 s.102). Sine, bazen sevgilinin hayalinin ağırlandığı bir yer, bazen keder meydanında kazalar tirine karşı tutulan bir siperdir (G 44/3, 5 s.98). Âşığın sinesi sevgiliden gelen bela okları ile doludur. Okun ucu dile benzetilip canın sözleriyle birlikte tûti, papağan gibi düşünülünce aşığın sinesi de kafes olarak tasavvur edilmiştir.

Dil-i peykânun ile nâlık-ı cân sînemde

Sanasın tûtüdür içinde demürden kafesün (G 25/5 s.78)

Âşığın gönlü nice sırlar ile doludur. Gözyaşlarını âhına arkadaş eden âşık sırlarına sinesinden başkasını mahrem kabul etmez.

Âhuma eşkûmden artuk kimesne hem-dem değül

Sırruma sînemden özge hîç dil mahrem değül (G 30/1 s.83)

Âşığın ciğeri sevgilinin ayrılık acısıyla yaralıdır (K 2/10 s.39). Sevgilinin hayali gönlüne misafir olursa âşık kanlı ciğerini kebab eder.

Mihmân olursa hâne-i dilde hayâl-i dost

Eşkûm şarâb kanlu cigerden kebâb idem (G 33/4 s.86)

3. Rakib

İnsan başlığı altında sevgili ve âşık ile birlikte ele alınan diğerbir unsur da rakibdir. Rakib, âşığın baş düşmanı olduğundan olumsuz sıfatlarla anılır. Sevgili, âşığı ok gibi uzağa atarken rakibi yay gibi bağına basar (G 60/2 s.114), zülfünü hamayıl yapıp boynuna takar (G 29/2 s.82), rakibe yüz vererek aşığa cevır eder (G 59/1 s.112). Bu durumda âşık ağladığı için rakib sevinerek güler (G 1/1 s.54), sevgilinin âşığını köpek yerine bile koymazken rakibe kulum demesi âşığı kahreder (G 1/3 s.54). Rakib, sevgilinin izine yüz sürdüm diye övünür (G 42/1 s.96), onun sevgiliye yakın olması rahatsız edicidir ama kaçınılmazdır da çünkü sakınılan göze çöp düşer (G 17/4 s.70). Rakibin sevgili ile haşır olma ihtimali âşığın kıyamet korkusudur (G 4/3 s.57).

Rakib âşıktan kaçır aslında âşık da rakibi görmekten rahatsızdır fakat yöneldikleri hedef sevgili olunca âşık, berber gibi rakibin burnunun dibinden bakar (G 55/1, 2 s.109).

3.1.Rakib Teşbihleri

a) Diken

Şair dîvânında rakibi dikene benzeterek hor ve hakir göstermeye çalışır. Rakib, sevgilinin eşiğinde yatar, buna şaşırılmamak lazım zira Kâbe'nin yollarında da deve dikenleri bulunur. Âşık, Kâbe gibi sevgilinin mahallesine yönelince rakib deve dikenini gibi yolunu keser, yârin mahallesinden uzak dur dediğinde 'yüksek yerler belâsız, gül dikensiz olmaz' diye cevap verir.

Ka'be-i kûyını azm eyleyicek âh rakîb

Bâğlar yollarımı hâr-ı mugaylan-şekil (K 4/7 s.49)

Yâr işiginde aceb mi yatsalar ağyârlar

Yollarında Ka'be'nün hâr-ı mugaylânlar yatur (G 9/4 s.62)

Yâr kûyundan ırâğ ol didiğüm ağyâra didi

Bunda bâl olmaz belâsuz gül bulunmaz hârsuz (G 21/5 s.74)

b) Kâfir, Şeytan, Münafık

Divanda rakib, kâfir ve şeytan olarak ifade edilir. Âşık sevgiliden salâvat okuyarak rakibi kapısından uzaklaştırmasını ister.

Sür kapundan şol rakîb-i kâfiri bir çâre kıl

Vir salâtı Ahmed'e şeytânı gel âvâre kıl (G 29/1 s.82)

Sevdâyî, tecrit sanatı yaparak kendisine üçüncü şahıs gibi "ey gönül" diye seslendiği şu beytinde de "aşk konusunda rakible münakaşaya girme zira münafıklıkta onun üstüne yoktur" demektir.

Aşk bâbında rakîb ile dilâ itme cedel

Ki garîm olmaz ana kimse nifâk üstinde (G 47/6 s.101)

SONUÇ

16.yy şairlerinden Sevdâyî Dîvânı'nın tahliline yönelik çalışmamızda, şairin hayatı, eserleri ile şiir ve şairliğine dair görüşlerini özetle ortaya koymaya çalıştığımız "Giriş"ten sonra çalışmamızın esasını teşkil eden tahlil kısmına geçilmiştir.

Tezimizin tahlil kısmı Din-Tasavvuf ile Cemiyet ana başlıklarından oluşmuştur. Bu ana başlıklar alt başlıklar halinde ele alınarak, şairin hayal dünyası ve kelimeler üzerindeki tasavvurları incelenmeye çalışılmıştır.

Tahlil çalışmasının ilk bölümü Din ve Tasavvuf'tur. Mürettep bir divan olmadığından tevhid ve münaca'at gibi türlerin bulunmamasına rağmen Sevdâyî Dîvânı'nda din ve tasavvufla ilgili pek çok kavram işlenmiştir. Naat türünde yazılmış bir kaside, bir murabba' ve birkaç gazel dışında birçok beyitte iktibas, telmih gibi sanatlar yapılarak din ve tasavvuf konularına değinilmiştir. Sevdâyî mutasavvıf bir şair değildir ancak yoğrulduğu kültürü yansıtmış, din ve tasavvufla ilgili kavramları kullanmıştır.

Tezimizin ikinci bölümü cemiyet üzerine kurulmuştur. Rindane şiirler yazar Sevdâyî'nin dîvânı'nda cemiyet yönüyle zengin ifadeler bulunmaktadır. İctimaî hayat bir saray tahayyülü etrafında kurulmuştur. Padişah merkez olmak üzere, çevresinde çeşitli görevli ve hizmetliler kadrosu; günlük hayatın çeşitli safhalarında savaş, av, içki, eğlence ve musiki meclisleri ile bunlara ait alet ve eşya söz konusu edilmiştir. Sevgili ise her şeye hükmeden bir padişah gibi düşünülmektedir. Şair, içinde yaşadığı çevreden ayrı düşünülmeceğine göre, eserinde cemiyetin çeşitli yönlerini bulmak mümkündür. Mesela, giyim kuşam, süslenme, yiyecekler, mimari, tababet, alış veriş gibi hususlar belli ölçülerde şiire aksetmiştir. Bunlar, sevgili, âşık ve rakip etrafında teşekkül eden aşk hadisesinin işleniş esnasında çeşitli hayal ve tasavvurlar ile teşbih ve mecazlara imkân sağlamak maksadıyla zikredilmektedir.

Çalışmamızda tezkirelerde ikinci, üçüncü sınıf şair olarak değerlendirilse de tarihin perdeleri arkasında unutulup gitmesine razı olmadığımız Sevdâyî'yi şiirlerinden yola çıkarak fikri ve hayal dünyasını tanımak ve edebiyat tarihine kazandırmak amaçlanmıştır. Sevdâyî Dîvânı'nı tahlil ederek edebiyat âleminin

Çalışma sahasında bir basamak daha ilerletmiş olduk. Gayret bizden Tevfik Allah'tandır.

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar

- ABDU'L-BAKÎ, Muhammed Fuad, *Mu'cemü'l- Müfehres li elfâzı'l- Kur'an*, Dâru'l-hadîs neşri 2. baskı, Kahire 1988.
- AK, Murat, *Maksûd-ı Nasihat*, Çizgi kitabevi, Konya, 2018.
- AKSEKÎ, A. Hamdi, *İslâm Dîni*, 18. baskı, DİB Yay. Ank, 1968.
- ALTINTAŞ, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Yay. Ank 1986.
- ATİK, Hikmet, *Günahkâr Dîvânı*, Asitan Yay. Sivas, 2010.
- , *Nakşî Ali Akkirmânî Dîvânı*, Buruciye Yay. Sivas, 2011.
- AYDEMİR, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyat*, Beyan yay., İstanbul, (baskı sayısı ve tarihi yok)
- AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, 2. baskı, İst. 2006, C. 2.
- BANARLI, Nihat Sami *Türkçenin Sırları*, 13. baskı, Kubbealtı Yayınları, İst., 2013.
- BİLMEN, Ö. Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Kılıç Kitabevi Yay. Ank, 1995.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 1. baskı, Rehber Yay. Ank., 1997.
- ÇAKAN, İsmail L. – Solmaz, N.Mehmed, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neşriyat, İst., 2008.
- DAVUDOĞLU, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 2. baskı, Sönmez Neşriyat, İst., 1977, C. 1ve C. 10.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 11. baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ank, 1993.
- ED-DİMEŞKÎ, Selahaddin el-Ekberi, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1. baskı, Kalem Yay. İst, 2006.
- GÜMÜŞHANEVÎ, Ahmed Ziyâuddin, *Ramûz El-Ehadîs*, (Yay. Haz. Doğan, Lütfi-Akşit, M. Cevat), Milsan Yay. basım yeri yok, 1982.
- , (terc.Rahmi Serin), *(Câmiu'l-Usûl)Veliler ve Tarikatlerde Usûl*, Pamuk Yay., İst. 2005.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, 6. baskı, Akçağ Yay. Ank. 2014.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, 5.baskı, İrfan yay. İst. 1995.
- HATİPOĞLU, Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesive Şerhi*, Kahraman yay., İst.1983, C. 5.
- İMÂM-I ÂZAM, *Fıkhü'l-Ekber Aliyyü'l-Kâri Şerhi* (Terc. Yunus VehbiYavuz), 3. baskı, Çağrı yay. İst. 1981.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, 2. baskı, İst. 1990.
- KARAVELİOĞLU, Murat Ali, *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'i'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği Ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İst. 2005.
- KAVALCI, Osman, *Dîvan Şiirindeki Na'tlarda Dinî ve tasavvufî Unsurlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1992.
- KAYA, Rahime, *Feyzî Divânı'nda Din ve Tasavvuf*, Yayınlanmamış YLT.,UÜ. Bursa, 2006.
- KUR'AN-I KERİM MEALİ, (haz., Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin) 2. baskı, DİB yay. Ank. 2005.

- KURNAZ, Cemâl, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1996
- KUŞEYRÎ, Abdülkerim, *Tasavvuf'un İlkeleri (Risale-i Kuşeyrî)1*, (Terc. Tahsin Yazıcı), Kervan Kitapçılık, İst. 1978.
- ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (haz. Cemal Kurnaz), TDV yay., Ank. 1993.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 23. baskı, Kapı Yay., İst., 2013.
- Ez-ZEBÎDÎ, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdu'l-latîfî'z-zebîdî, (terc. Ahmed Naim) *Sahih-İ Buhârî Muhtasarı Tecrîd-İ Sarîh Tercümesi*, DİB yay., 2. bas., Ank. 1957, C. I.
- SOFUOĞLU, Mehmed, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken yay., İst., 1989, C. 14.
- SELVİ, Ali Cahit, *Türk İslam Edebiyatında Melek (XVI. XVII.ve XVIII. yy. Divanları)* Yayınlanmamış YLT., NEÜ, Konya, 2017.
- SERİNSU, Ahmet Nedim, *Kur'an Nedir*, Şule Yay., İst. 1996.
- TARLAN, Ali Nihat, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 8. baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2014.
- TATCI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı (Seçmeler)*, 2. baskı, DİB yay, Ank., 2012.
- TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Sevinç Matbası, Ank. 1973.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet yay., İstanbul, 1991.
- YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992 C. I.
- YILDIZ, Alim, *Fenâyî Divanı (Metin-Muhteva-Tahlil)* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2002.
- YILMAZ, Mehmed, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözcükler-Ansiklopedik Sözlük*, Enderun Yay. İst. 1992.
- YAZIR, Mahmud Bedreddin, *Kalem Güzeli (I. ve II. Kitap)*, 2. bas, DİB yay, Ank. 1981.
- YILDIZLAR, Merve, *16. Yüzyıl Aşk Mesnevilerinde Ayna*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, NEÜ., Konya, 2018.

Makaleler ve Maddeler

- AKKAYA, Hüseyin, “Süleyman (Edebiyat)”, *DİA*, İst. 2010, XXXVIII. /60-62.
- AKGÜL, Muhittin, *Hz. Peygamber'in İsmiyle İlgili Bazı Ayetlerin Yorumu*, Diyanet Dergisi-Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.) Özel Sayısı-Ank. 2003, ss. 245-270.
- ATALAY, Mehmet, “Zahîr-i Fâryâbî”, *DİA*, İst. 2013, XLIV. /87-88.
- ATİK, Hikmet *Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Dinî ve Tasavvûfî Kavramlar*, Turkish Studies, Ank. 2016, ss. 69-92.
- BOLAY, Süleyman Hayri “Âdem” (*Âdem'in Hatası ve Cennetten Çıkarılması*), *DİA*, Ank. 2002, I. /361-363.
- ÇELEBİ, İlyas, “Ye'cûc ve Me'cûc”, *DİA*, İst. 2013, XLIII. /373-375.
- DEMİRCİ, Mehmed, *Nûr-ı Muhammedî*, DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 1983, ss. 239-258.
- EMECEN, Feridun, “Korkut, Şehzade”, *DİA*, Ank. 2002, XXVI. /205-207.
- EREN, Abdullah “Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî va Yahyâ Bey Divanı'ndan Hareketle Sevgili Eşiği”, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Kış 2010, S. 2, ss. 272-285.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi “Ali”, *DİA*, İst. 1989, II. / 371-374.

- GÜNGÖR, Mevlüt *Kur'anda Hz. Peygamber'e Sevgi ve Saygı*, Diyanet Dergisi-Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.) Özel Sayısı-Ank. 2003 ss. 469-480.
- HARMAN, Ömer Faruk “*Mûsâ*”, DİA, İst. 2006, XXXI. /207-213.
- İNAL, Gül Nihal “*Fuzûlî'nin Tasavvufî Aşk Söylemi*”, Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi Bahar 2014, Sayı. 2, ss.73-82.
- KARA, Cahid, “*Klasik Kaynaklarda İslâm Muhalifleri Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi*” *Ebû Cehl (Ebû'l- Hakem Amr b. Hişâm) Örneği*, İstem 2013, yıl 11, Sayı 21, ss. 125-147.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, “*Kemâleddin-i İsfehânî*”, DİA, Ank. 2002, XXV. /233.
- , “*Selmân-ı Sâvecî*”, DİA, İst. 2009, XXXVI. /446-447.
- KUT, Günay, “*Ahmed Paşa, Bursalı*”, DİA, İst. 1989, II./111-112.
- KÖKSAL, İsmail “*Fıkıh ve Tasavvuf İlişkisi*”, Tasavvuf (İlmi ve Akademik Araştırma) Dergisi, Aralık 1999, Sayı 2, ss. 83-104.
- MARTI, Huriye, “*Mümin Mümin Aynasıdır Rivayeti Üzerine Bir İnceleme*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2009, Sayı:27, ss. 39-63.
- ÖZGERİŞ, Mutlu Melis, *Değerli Taşlar Yönünden Ahmet Paşa Divanı*, Türkiyat Mecmuası, C. 26/2, yıl 2016, ss. 307-324.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “*Zülkarneyn*”, DİA, İst. 2013, XLIV. /564-567.
- PALA, İskender, “*Mushaf (Edebiyat)*”, DİA, İst. 2006, XXXI/254.
- TUNÇ, Semra, “*Nâbî Divanı'nda Tabiat ve Mimari Unsurlardan Hareketle Hikemî Değerlendirmeler*”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2014, Sayı 32, ss. 111-126.
- UĞUR, Mücteba, *Hız. Peygamber'e İlk Medhiyeler*, Diyanet Dergisi-Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.) Özel Sayısı- Ank. 2003 ss. 527-546.
- UZUN, Mustafa, “*Kur'an*” (Edebiyat), DİA, İst. 2002, XXVI/414-417.
- ; “*İsâ (Türk Edebiyatı)*”, DİA, İst. 2000, XXII. /473-475.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, - ÇETİN, Abdurrahman “*Âyet*”, DİA, İst. 1991, IV/242-244.
- YAVUZ, Salih Sabri “*Livâü'l-Hamd*”, DİA, 2003, C. XXVII/ 200.
- YENİTERZİ, Emine, *Edebiyatımızda Hz. Peygamber İsimleri ve Harflere Dair*, Yüzakı dergisi 2006, Sayı 14, ss. 31-33.
- YILDIRIM, Nimet, “*Rüstem-i Zâl*”, DİA, İst. 2008, XXXV. /294-295.

ÖZ GEÇMİŞ

1967 yılında Bolu/Gerede’de doğdu. 1970’de babasının iş dolayısıyla yerleştiği Ankara’da ilköğrenimini Altındağ ilçesinde Nazife Hatun İlkokulunda bitirdi. Bazı nedenlerden dolayı devam edemediği ortaöğrenimini 1993-1994-1995 yıllarında Mamak İmam Hatip Lisesi’nde “Dışarıdan Bitirme Sınavları”yla tamamladı. 1996’da başladığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2001’de mezun oldu. Aynı yıl Özel Muraş Eğitim Kurumlarında öğretmenlik görevine başladı. 2005’te Giresun/Çamoluk’ta Gazi YİBO’ya öğretmen olarak atandı. Halen Ankara/Altındağ’da Battalgazi Ortaokulunda öğretmen olarak görevine devam etmektedir.

2014’te Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde başladığı yüksek lisansını “Sevdâyî Dîvânı’nda Din-Tasavvuf ve Cemiyet” adlı teziyle 2019’da tamamladı.

Emine YALÇIN